

Burgers beschermen

GroenLinks van Koude Oorlog
naar humanitaire interventie

Gerrit Pas

BURGERS BESCHERMEN

Burgers beschermen

GroenLinks van Koude Oorlog
naar humanitaire interventie
1989 – 2012

Gerrit Pas

Inhoudsopgave

Inleiding 7

1 De voorlopers: vrede door ontwapening 11

- 1.1 Vredesstrijd identiteitsbepalend 11
- 1.2 Groen Links Akkoord (1989) 13

2 Pan-Europees collectief veiligheidsstelsel 17

- 2.1 Gedeelde veiligheid 17
- 2.2 Uitgangspunten GroenLinkse politiek (1992) 18
- 2.3 Van Koude Oorlogspacifisme naar interventionisme 19
 - Eerste Golfoorlog (1991)* 19
 - No-flyzone boven Noord-Irak (1991)* 21
 - Burgeroorlog in Joegoslavië (1991-1995)* 24
- 2.4 GroenLinks-criteria militair ingrijpen 25
- 2.5 Vertaling in verkiezingsprogramma's 26
- 2.6 Alternatief defensie- en buitenlandbeleid 30

3 Acceptatie NAVO 35

- 3.1 Europese veiligheid 35
 - NAVO-bombardementen op Kosovo (1999)* 37
- 3.2 Resolutie over Vrede en Veiligheid: nieuw NAVO-standpunt 42
- 3.3 Kader volgende verkiezingsprogramma's 48

4 Geen blanco cheque voor de 'War on terror' 53

- 4.1 Broze eenheid GroenLinks 53
 - Bombardementen op Afghanistan (2001)* 54
 - Irakoorlog (2003)* 58
 - Afghanistan: Nederlandse militaire missie (2006)* 60
 - Afghanistan: politietrainingsmissie (2010-2012)* 62
- 4.2 Kunduz: open zenuw GroenLinks 70
 - Klankbordgroep Afghanistan/Kunduz* 72

5 ‘Responsibility to Protect’ 75

5.1 Opstand in Libië 75

Handhaving wapenembargo en no-flyzone boven Libië (2011) 77

5.2 GroenLinks onderschrijft R2P 81

Conclusie 85

Aanbevelingen 95

Bijlage: Vredes- en veiligheidsbeleid voorlopers GroenLinks 101

Noten en referenties 109

Dankwoord 121

Over de auteur 122

Colofon 123

Lijst van boxen

- 1 Uitgangspunten GroenLinks: vredes- en veiligheidspolitik 22
- 2 Samenvatting Resolutie over Vrede en Veiligheid 44
- 3 Uitgangspunten GroenLinks, Partij van de Toekomst 51
- 4 Draagvlak voor NAVO en militaire interventie bij GroenLinks-achterban 66
- 5 Paragraaf ‘Vredesmacht’, verkiezingsprogramma *Groene kansen voor Nederland*, 2012 82
- 6 Constanten in programma’s van GroenLinks 86
- 7 Programmatische ontwikkelingen 87

Inleiding

‘De val van GroenLinks staat niet los van de absurde voorwaarden die deze partij aan de Kunduz-missie stelde. Agenten mogen niet buiten Kunduz worden ingezet, ze mogen dit en dat niet. Alsof Afghanistan het Westland is (...) Kunduz is het drama van de goede bedoelingen’
– Arnon Grunberg.¹

De steun aan de politietrainingsmissie in Kunduz is niet de enige verklaring voor het dramatische verlies van GroenLinks bij de Tweede Kamerverkiezingen van 12 september 2012, waarbij de partij zes van haar tien zetels verliest – een historisch dieptepunt.² Zeker is wel dat ‘Kunduz’ vanaf begin 2011 een open zenuw is geweest voor GroenLinks. Omdat het doorgaan van de missie afhankelijk is van de instemming van de Tweede Kamerfractie van GroenLinks en de eisen van de fractie door het kabinet worden ingewilligd, wordt de missie in de beeldvorming vooral een GroenLinks-missie.

Terwijl de Kamerfractie een bijdrage wil leveren aan een democratische, veilige rechtstaat in Afghanistan en het civiele karakter van de missie benadrukt, herkent een groot deel van de achterban zich niet in de missie.³ Daarbij spelen allerlei factoren mee: de afkeer van de Amerikaanse politiek in Afghanistan waarvan de partij steeds afstand heeft genomen, de steun aan het verafschuwde rechtse gedoogkabinet-Rutte, de hoge kosten van de missie (468 miljoen) en de hoge opleidingskosten per agent, de nogal scheve verhouding tussen het beperkte aantal politietrainers

en het grote aantal militaire beschermers (inclusief F-16 straaljagers). Opiniemakers karakteriseren de missie ook nog eens als ‘politiek wensdenken’.⁴ De twijfels worden later nog gevoed door berichten over het martelen van gevangenen door Afghaanse politieagenten, onvoldoende mensen om te trainen, en de typering van de missie als ‘vooral militair’ door minister van Defensie Hans Hillen. Dit alles wordt in verband gebracht met GroenLinks. Eind 2011 concludeert het opinieonderzoeksbureau Peil.nl dan ook dat de partij het beter doet in de peilingen als het onderwerp ‘Kunduz’ niet in de publiciteit is geweest.⁵

GroenLinks is geen pacifistische partij, nooit geweest ook. Al in het begin van de jaren negentig spreekt ze zich uit vóór de militaire bescherming van burgers ook buiten het eigen grondgebied, als kern van de internationale rechtsorde. Toch heeft steun aan gewapende interventies vaak tot felle discussies binnen GroenLinks geleid – heftiger dan bij andere politieke partijen. Dergelijke debatten zijn gepaard gegaan met opzeggingen van het lidmaatschap, minderheidsposities van Kamerleden, het opstappen van raadsleden en congresmoties van afkeuring en teleurstelling. In het geval van Kosovo (1999) en Afghanistan (2001) zijn die discussies zelfs zo heftig dat er in de pers wordt gespeculeerd over een breuk tussen de Tweede Kamerfractie, die de interventie steunt, en de achterban, die de steun ingetrokken wil zien. Zo gezien is het gedoe rond Kunduz (2010-2012) het laatste debat in een reeks: Joegoslavië (1991-1995), Kosovo (1999), Afghanistan (2001). Maar nooit eerder heeft de Tweede Kamerfractie zich zo met een missie geïdentificeerd als in het geval van Kunduz. En nooit eerder heeft dit geleid tot het afhaken van zoveel leden – waaronder veel oudgedienden – en is er zo’n forse verkiezingsnederlaag gevolgd.

In *Burgers beschermen. GroenLinks van Koude Oorlog naar humanitaire interventie* staat de ontwikkeling van het denken van GroenLinks op het gebied van vredes- en veiligheidsbeleid centraal. De beschrijving begint met de voorlopers van de fusiepartij. Deze zijn geworteld in de vredesbeweging en deze ‘vredestraditie’ werkt door in de standpunten van GroenLinks, zoals vastgelegd in

partijdocumenten (programma's van uitgangspunten, verkiezingsprogramma's) en verwoord door de Tweede Kamerfractie.

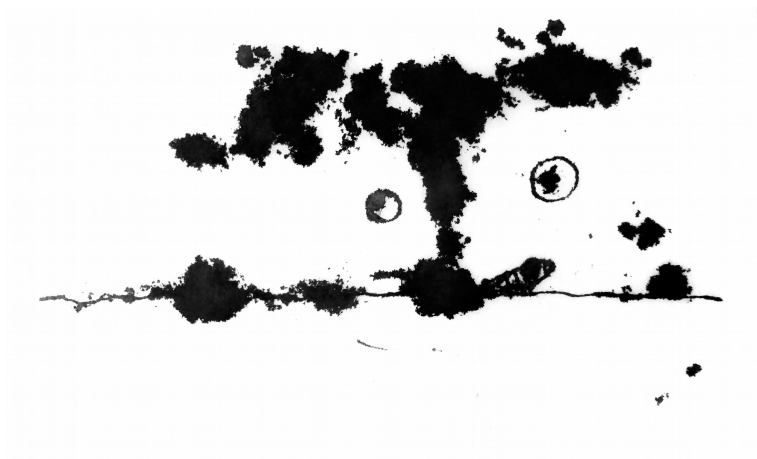
De ontwikkeling van dit gedachtegoed kan niet los gezien worden van de internationale verhoudingen: het einde van de Koude Oorlog en het ontstaan van nieuwe conflicten, met vaak ernstige schending van mensenrechten. Als internationaal georiënteerde partij is GroenLinks regelmatig voor de vraag komen te staan: moet militair ingrijpen worden gesteund om burgers te beschermen? En onder welke voorwaarden moet deze humanitaire interventie worden gesteund?

De Tweede Kamerfractie van GroenLinks is akkoord gegaan met talloze missies van de Verenigde Naties en de Europese Unie, zonder dat dit tot enige interne discussie heeft geleid. Voorbeelden hiervan zijn de inzet van politie-eenheden of militairen voor vredeshandhaving (Ethiopië, Eritrea, Djibouti), ontwapening of beveiliging van verkiezingswaarnemers (Macedonië), het opruimen van mijnen (Cambodja) en het toezicht houden op een bestand (Cyprus). In het geval van het afdwingen van vrede met militaire middelen ligt het doorgaans moeilijker. De verschillende cases die in deze publicatie worden beschreven illustreren dit. Daarom vormen deze internationale crisissituaties (Eerste Golfoorlog, Noord-Irak, Joegoslavië, Kosovo, Afghanistan, Irak en Libië) de rode draad in deze publicatie en worden de zojuist genoemde gevallen van vredeshandhaving hier buiten beschouwing gelaten.

Terugblikkend op bijna vijftientig jaar 'oorlog en vrede binnen GroenLinks', kunnen we constateren dat het beschermen van burgers steeds centraal heeft gestaan in de politiek van GroenLinks. De radicale posities uit de beginjaren zijn weliswaar afgezwakt, maar de partij kan – door het toekennen van een centrale rol aan de Verenigde Naties (VN) bij het behoud van de vrede in de wereld, haar nadruk op conflictpreventie en afkeer van offensieve militaire operaties – nog steeds tot de idealistische stroming in het buitenlands beleid worden gerekend.

Gerrit Pas

Utrecht, mei 2014

1

De voorlopers: vrede door ontwapening

1.1 Vredesstrijd identiteitsbepalend

In de politiek van de voorlopers van GroenLinks heeft het streven naar vrede en ontwapening altijd zeer centraal gestaan. Hun standpunten over vrede en veiligheid, en hun acties hiervoor – de ‘vredesstrijd’ in CPN-jargon – zijn voor deze partijen identiteitsbepalend. Dat geldt in het bijzonder voor de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), die in 1957 is opgericht om de ‘stem van het pacifisme in het parlement te laten horen’, en haar bestaansrecht in feite ontleent aan haar linkse positie in het buitenlands beleid. De PSP, maar ook de Communistische Partij van Nederland (CPN) en later de Politieke Partij Radikalen (PPR) en de Evangelische Volkspartij (EVP), bekritiseert de Partij van de Arbeid (PvdA) vanwege haar pro-Amerikaanse, pro-NAVO-¹ en pro-kernwapenopstelling.²

Het Oost-West-conflict heeft een dominante invloed op het denken binnen GroenLinks gehad. In de tijd van de Koude Oorlog verzetten de voorlopers van GroenLinks zich tegen de opdeling van de wereld in twee tegenover elkaar staande blokken, het blokkendenken en het militaire karakter daarvan. Ze beschouwen de bewapening en de bewapeningswedloop als de grootste bedreiging voor de vrede. Hun pacifisme is dan ook eerder te typeren als ‘Koude Oorlogspacifisme’ dan als een zuiver of radicaal pacifisme.

Vanaf het eind van de jaren zeventig vinden de partijen elkaar in gezamenlijke acties tegen de kernbewapening, de plaatsing van

kruisraketten in Nederland en nieuwe bewapeningsrondes zoals de ontwikkeling van het Strategic Defence Initiative (SDI)³ en de modernisering van de kernwapens voor de korte afstand, bedoeld voor inzet op het Europese slagveld. Ook zijn de partijen actief in de internationale vredesbeweging. De PSP en de PPR participeren bijvoorbeeld in de European Nuclear Disarmament (END)-beweging die tussen 1982 en 1991 jaarlijks pan-Europese conferenties organiseert en de spil van het massale antikernwapenprotest in Europa vormt.

Er ontstaat in die jaren bij de voorlopers een gedeeld concept over internationale veiligheid: ze verzetten zich tegen de officiële veiligheidspolitiek, gebaseerd op de confrontatie tussen de machtsblokken NAVO en Warschaupact en een defensiestrategie met afschrikking door kernwapens (inclusief de bereidheid deze als eerste te gebruiken). In plaats van confrontatie benadrukken de partijen de noodzaak van samenwerking tussen de blokken. Daarom zijn ze voorstander van een 'actieve vredespolitiek', met blokdoorbrekende initiatieven, eenzijdige nucleaire ontwapeningsstappen om een tweezijdig ontwapeningsproces op gang te brengen, en bepleiten ze een ontspanning van onderop (uitwisseling op allerlei terreinen om het vijandbeeld af te breken). Veiligheid wordt daarbij breed gedefinieerd, met aandacht voor sociale, economische en ecologische veiligheid.

De bereidheid van de CPN, EVP, PPR en PSP om in het kader van ontwapeningsinitiatieven buiten het verband van de NAVO om samenwerking te zoeken met gebonden en niet-gebonden landen in Oost en West, Noord en Zuid, botst met de Atlantische oriëntatie van het Nederlands buitenlandse beleid. De PSP gaat daarbij het verst met haar antimilitaristische programma, haar pleidooi voor de opzegging van het NAVO-lidmaatschap en een actieve neutraliteitspolitiek. Dit wordt in 1989 ook de benadering van GroenLinks in het verkiezingsprogramma *Verder kijken*.

1.2 Groen Links Akkoord (1989)

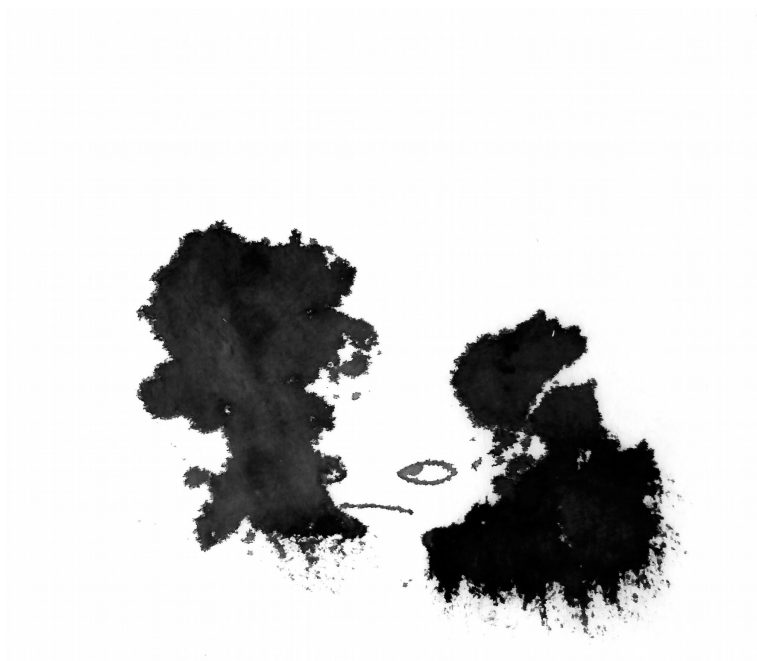
Op 19 mei 1989 bereiken PPR, PSP, CPN en EVP het zogeheten 'Groen Links Akkoord' om in september 1989 met één kandidatenlijst en een gezamenlijk programma onder de naam 'Groen Links' aan de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen deel te nemen.⁴ Het is de tijd van *glasnost* (openheid) en *perestrojka* (hervorming) in de Sovjet-Unie, waarin partijleider/staatshoofd Michail Gorbatsjov drastische ontwapeningsvoorstellen doet. Zo heeft hij eind 1988 aangekondigd vijfhonderdduizend soldaten uit Oost-Europa te zullen terugtrekken en heeft hij de Breznjev-doctrine⁵ afgeschaft – een ontwikkeling die uiteindelijk heeft geleid tot het verdwijnen van de deling van Europa zoals die na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan.

Het verkiezingsprogramma *Verder kijken* stelt dat grote ontwapeningsstappen nu mogelijk zijn en het Westen nieuwe initiatieven moet nemen. 'Wapenbeheersing, wapenvermindering en ontwapening zijn wezenlijke voorwaarden voor vrede en veiligheid, voor sociaaleconomische rechtvaardigheid, en komen het milieu ten goede (stoppen met atoomproeven, tegengaan verspilling van energie en grondstoffen)', aldus het programma. Nieuwe bewapeningsrondes worden afgewezen: 'De Koude Oorlog is definitief afgelopen!' Gepleit wordt voor Oost-West-samenwerking op het gebied van economie, cultuur, milieu, versterking van de mensenrechten, democratisering en beëindiging van de deling van Europa, op basis van de Akkoorden van Helsinki.⁶ De gemeenschappelijke veiligheid dient op sociale en niet op militaire middelen te worden geënt. De Nederlandse politiek moet zich richten op de opheffing van beide militaire machtsblokken en daarvoor toenadering tot Oost-Europese landen zoeken. 'Het buitenlands beleid moet bovendien gericht worden op samenwerking met neutrale en niet gebonden landen, met als consequentie het uittreden uit de NAVO en de West-Europese Unie (WEU).'⁷ Omdat de krijgsmacht niet past in het door GroenLinks voorgestane veiligheidsbeleid, moet deze worden omgevormd voor 'taken die een werkelijke bijdrage kunnen leveren

aan vrede en veiligheid op nationaal, Europees en mondiaal niveau, bijvoorbeeld VN-vredesmissies en inzet bij calamiteiten.’

Verder kijken is een antimilitaristisch programma, met onder andere de volgende eisen: een stelselmatige verlaging van het defensiebudget, verwijdering van kernwapens uit Nederland, drastische vermindering van de conventionele bewapening, stopzetting van wapenproductie en wapenexport, overschakeling van wapenindustrie naar civiele productie (conversie), geen Europese kernmacht of andere geïntegreerde Europese defensie, geen deelname aan buitenlandse militaire interventies en oefeningen (NAVO en WEU), terugtrekking van alle buitenlandse troepen uit Nederland, geen uitbreiding van militaire oefenterreinen en omvorming van de bestaande tot natuurgebied, experimenten met vormen van sociale verdediging, geen propaganda en werving voor de krijgsmacht en geen militair vertoon, en volledige rehabilitatie van voormalige Indië-weigeraars.⁸

Voor de Nederlandse regering geldt de NAVO als de hoeksteen van het buitenlands beleid. Het bondgenootschap met de Verenigde Staten (VS) en de Amerikaanse militaire aanwezigheid in West-Europa, in de vorm van zowel manschappen als kernwapens, worden als onmisbaar gezien voor het militaire evenwicht en de veiligheid in Europa. De politiek die GroenLinks in navolging van haar voorlopers voorstaat, betekent in feite een radicale breuk hiermee en het afscheid van Nederland als trouwe bondgenoot van de VS. GroenLinks neemt daarmee een duidelijke positie in het politieke spectrum in.

2

Pan-Europees collectief veiligheidsstelsel

2.1 Gedeelde veiligheid

Terwijl GroenLinks zich midden in haar formatieproces bevindt, valt op 9 november 1989 de Berlijnse Muur – hét symbool van de deling van Europa. Binnen de partij leidt dit tot een discussie over de gewenste nieuwe veiligheidsstructuren in het Europa van na de Koude Oorlog. ‘We moeten leren niet langer de gevaren van gisteren te willen bezweren, maar ons opnieuw de hersens pijnigen om de mogelijkheden van morgen in kaart te brengen’, aldus de in september 1990 uitgebrachte nota *Gedeelde veiligheid 2000*.¹ Hierin wordt gesteld dat door de toegenomen economische, politieke, culturele en militaire vervlechting tussen staten, deze ook steeds afhankelijker van elkaar zijn geworden – en gevaren en crises daarvoor grensoverschrijdend en gemeenschappelijk zijn. Dit maakt het noodzakelijk veiligheid breder te definiëren dan in louter politiek-militaire termen, en meer oog te hebben voor de economische, ecologische, culturele en humanitaire aspecten. Ook hierbij gaat het om de afwezigheid van gevaren en bescherming tegen bedreigingen, ‘of positief geformuleerd “het garanderen van gelijke ontplooiingskansen” aan elke wereldburger(es)’. Veiligheid kan niet langer alleen met militaire middelen worden verkregen en ook niet langer meer eenzijdig worden gegarandeerd. ‘Als we niet allemaal samen veilig zijn, kan niemand van ons veilig zijn’, zo wordt onderstreept.²

Gedeelde veiligheid 2000 benadrukt een vergaande integratie van Oost- en West-Europa op korte termijn. De nieuwe veiligheidsstructuur moet niet meer zijn gebaseerd op oude instituties als de NAVO of het Warschaupact, maar op blokoverschrijdende instituties die geen ‘door de Koude Oorlog besmet verleden’ hebben. Het alternatief dat men voorstaat en dat in stappen – men is erg optimistisch – al in 1995 kan zijn gerealiseerd, is de uitbouw van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE, later OVSE)³ tot een pan-Europees collectief veiligheidssysteem verbonden aan de VN, compleet met een crisis- en een bemiddelingscentrum en een gemeenschappelijke *peacekeeping*-brigade. Ook de andere CVSE-terreinen, de zogenoemde ‘manden’ over economische, ecologische en humanitaire samenwerking, dienen geïnstitutionaliseerd te worden. De CVSE geniet de voorkeur boven andere veiligheidsinstituties als de Raad van Europa, de West-Europese Unie (WEU), de NAVO en de Europese Gemeenschap (EG)⁴, omdat álle Europese staten (Albanië uitgezonderd), de VS en Canada binnen dit forum spreken over álle aspecten van veiligheid. De keuze voor een optie waarbij de Sovjet-Unie niet is betrokken, wordt bovendien als een voortzetting van de Koude Oorlog gezien.

In het kader van de ‘economische mand’ van de CVSE is men voorstander van een snelle oostwaartse uitbreiding van de EG na de totstandkoming van de interne markt in 1992, met een permanent pan-Europees overleg ten behoeve van een sociaal en ecologisch verantwoorde economie, aangevuld met een dialoog met de Derde Wereld met garanties tegen neokoloniale uitbuitingsrelaties. Men wil geen ‘fort Europa’, maar een ‘open huis’.

2.2 Uitgangspunten GroenLinkse politiek (1992)

In het denken van GroenLinks over vrede op wereldschaal staan de Verenigde Naties centraal: het beleid moet zijn gericht op conflict-preventie en de VN spelen daarin een hoofdrol. In Europa dient de vrede te worden gewaarborgd door de ontwikkeling van de CVSE tot een pan-Europees systeem van collectieve veiligheid op basis van artikel 52 van het VN-Handvest. Ook in andere continenten

dienen dergelijke collectieve veiligheidsarrangementen te worden gevormd. Deze VN-organen moeten meer middelen en bevoegdheden krijgen om op tijd te kunnen ingrijpen in (potentiële) brandhaarden.

2.3 Van Koude Oorlogspacifisme naar interventionisme

In de uitspraak over vredes- en veiligheidspolitik, vastgesteld op het GroenLinks-congres in oktober 1992, vinden we bovenstaande visie terug. Een jaar daarvoor is in het kader van de discussie over de uitgangspunten van de nieuwe partij een eerste voorstel gesneuveld. Hierin wordt geopteerd voor een ‘geweldloze vredespolitiek’, waarbij GroenLinks zich bij het oplossen van internationale conflicten primair moet inzetten voor geweldloze middelen. Het verkiezingsprogramma *Verder kijken* pleit weliswaar voor de omvorming van de Nederlandse krijgsmacht voor bijdragen aan VN-missies en calamiteiten, maar dat betekent in die tijd de inzet van licht bewapende blauwhelmen om de strijdende partijen – na een overeengekomen wapenstilstand – van elkaar gescheiden te houden en zo de vrede te bewaren. Maar deze semi-pacifistische benadering maakt onder invloed van internationale gebeurtenissen al gauw plaats voor een meer interventionistische opstelling in geval van ernstige schending van mensenrechten. De opstelling van de Tweede Kamerfractie in de discussies rond Koeweit (1991), Noord-Irak (1991) en de oorlog in Joegoslavië (vanaf 1991) illustreert deze ontwikkeling.

Eerste Golfoorlog (1991)

Wanneer Irak begin augustus 1990 buurland Koeweit annexeert en een internationale coalitie onder leiding van de VS en met mandaat van de VN-Veiligheidsraad zich opmaakt om de bezetting ongedaan te maken, keert de Tweede Kamerfractie van GroenLinks zich als enige fractie⁵ vanaf het begin tegen de inzet van militaire middelen. Zo eist ze de snelle terugkeer van twee fregatten die het kabinet naar de Perzische Golf heeft gestuurd ter ondersteuning van het economische embargo tegen Irak. Volgens de woordvoer-

ders Wilbert Willems en Andrée van Es (allebei voormalige Kamerleden voor de PSP) dreigt Nederland zich in een oorlog te laten meeslepen door de VS. Later dat jaar nemen fractievoorzitter Ria Beckers (oud-PPR) en Leoni Sipkes, die Van Es is opgevolgd en ook een PSP-achtergrond heeft, de woordvoering over. Ze benadrukken dat geweld niets oplost en alleen maar tot een geweldsspiraal kan leiden. De door de VN ingestelde boycot moet tijd worden gegund. Voordat naar de wapenen wordt gegrepen om de bezetting ongedaan te maken, dienen eerst alle andere middelen uitgeput te zijn. De fractie onderstreept haar standpunt door op het Binnenhof een demonstratie te houden.

Binnen GroenLinks is weinig discussie over de Golfoorlog. De partij maakt samen met de Socialistische Partij (SP) en een aantal vredesgroepen en migrantenorganisaties deel uit van het Komitee Anti Golfoorlog (KAGO) dat tal van acties organiseert. Zo wordt enkele dagen voordat het ultimatum van de Veiligheidsraad op 15 januari 1991 afloopt, in Amsterdam een grote betoging tegen de dreigende oorlog gehouden. Die oorlog is, volgens de demonstranten, alleen maar bedoeld om de oliebelangen van het Westen veilig te stellen. Men eist een staakt-het-vuren en het terughalen van de Nederlandse oorlogsschepen uit de Golf. Deze anti-oorlogsopstelling levert GroenLinks veel nieuwe leden op. Zo zijn er veel ex-PSP'ers en ex-CPN'ers die alsnog lid worden van de fusiepartij. Ook zijn er PvdA-leden die naar GroenLinks overstappen.⁶

Als de fractie zich ook uitspreekt tegen het sturen van Nederlandse Patriot-raketten (luchtverdedigingswapens) naar Israël om dit land tegen Irakese Scud-raketten te beschermen, wordt haar isolement in het parlement nog groter. Volgens Sipkes, die als polemoloog werkzaam is geweest, zal de inzet van wapens tegen wapens alleen maar tot een verdere escalatie leiden. De stelligheid waarmee ze dit standpunt verwoordt, leidt tot irritatie bij de andere partijen. Als ze op 5 februari 1991 verklaart dat de VS elk gebruik van massavernietigingswapens tegen Irak moeten uitsluiten, vergelijkt CDA-Kamerlid Thijs van Vlijmen GroenLinks met 'de NSB van voor de oorlog' en noemt de opstelling van GroenLinks laf en hypocriet. In een krantenadvertentie beschuldigt GroenLinks vervolgens

de andere partijen van hypocrisie: ‘Jarenlang was Saddam de vriend van het Westen. Alleen Groen Links wilde hem toen niet volstoppen met wapens. Nu is Saddam ons aller vijand. Nu mogen wij kernwapens inzetten tegen onze eigen wapens.’⁷

Binnen de partij ontstaat verzet tegen het rechtlijnige standpunt om geen Patriots naar Israël te sturen. Twee leden van de Kamerfractie (de latere lijsttrekkers Ina Brouwer en Paul Rosenmöller) steunen het kabinetsstandpunt, omdat de luchtverdedigingswapens kunnen helpen voorkomen dat er Israëlische slachtoffers vallen en dat land zich in de oorlog mengt. Een meerderheid van het partijbestuur en de Groen Linkse Raad⁸ blijken het hiermee eens te zijn. Volgens de Raad heeft de Tweede Kamerfractie zich ‘te formeel en gelijkhebberig opgesteld en belangrijke en emotionele kanten van de discussie over de verdediging van Israël genegeerd’.⁹ Daarop erkent Sipkes haar vergissing: ze heeft ‘te veel geredeneerd vanuit theoretische inzichten en te weinig rekening gehouden met de praktische humanitaire aspecten’¹⁰ – het is het begin van een opvallende wending.

No-flyzone boven Noord-Irak (1991)

Na de Golfoorlog steunt de Tweede Kamerfractie van Groen-Links de in april 1991 door de VS geïnitieerde militaire operatie om naar Noord-Irak gevluchte Koerden tegen de wraak van Saddam Hoessein te beschermen en van hulpgoederen te voorzien. Boven Noord-Irak wordt een *no-flyzone* ingesteld, die door Amerikaanse, Britse en Franse gevechtsvliegtuigen wordt beveiligd – een actie zónder mandaat van de VN. Het gaat in de woorden van de fractie ‘om een situatie die om een actieve opstelling vraagt en direct handelen vereist’:

‘Humanitaire hulp aan én dus militaire bescherming van de Koerden dienden zo snel mogelijk tot stand te komen. De Verenigde Naties zijn daarvoor de eerst aangewezenen. In de door de Veiligheidsraad aangenomen resolutie ontbrak echter de mogelijkheid tot optreden van “blauwe baretten”. Wel was er, eindelijk internationaal gesteunde erkenning voor het feit dat de nationale soevereiniteit niet absoluut is. Met andere woorden: bij zulke flagrante

Box 1. Uitgangspunten GroenLinks: vredes- en veiligheidspolitik

vastgesteld oktober 1992

In de *Uitgangspunten van GroenLinkse politiek* die op de partijcongressen van 1991 en 1992 worden vastgesteld, is de visie over vredes- en veiligheidspolitik als volgt samen te vatten:

- Op lange termijn wordt gestreefd naar totale en wereldwijde ontwapening; de bewapening wordt beschouwd als de grootste bedreiging voor de vrede, en legt een groot beslag op de natuurlijke hulpbronnen van de Derde Wereld. Op korte termijn streven naar totale uitbanning van nucleaire, bacteriologische en chemische wapens. Bestrijding van de wapenhandel.
- GroenLinks gaat uit van een breed veiligheidsconcept, waarbij de nadruk wordt gelegd op rechtvaardige sociale economische verhoudingen en ecologische, psychologische en culturele factoren.
- Veiligheidsbeleid moet gericht zijn op het voorkomen van gewapende conflicten, het wegnemen van spanningshaarden en het bestrijden van maatschappelijke oorzaken die een bedreiging voor de vrede zijn. Daarbij moet allereerst worden gestreefd naar geweldloze oplossingen. Bij gewapende conflicten moet het beleid gericht zijn op het zoeken naar duurzame, vreedzame oplossingen voor het conflict onder gelijktijdige beëindiging of minimalisering van het geweld.
- Wie oorlog wil voorkomen, moet de vrede organiseren. In plaats van alleen militaire allianties worden daarom samenwerkingsverbanden op tal van terreinen aangegaan. Internationale samenwerking en overdracht van nationale middelen en bevoegdheden zijn noodzakelijk voor de ontwikkeling van een nieuwe, vreedzame internationale rechtsorde. Die overdracht aan gremia als VN, CVSE, Europese Gemeenschap (EG) en Raad van Europa mag er niet toe leiden dat individuele vrijheden en rechten zoals die binnen Nederland gelden, worden beperkt. Naleving van de mensenrechten is voorwaarde voor de toelating van landen tot internationale organisaties; leden worden veroordeeld bij schending.
- De VN moeten een centrale rol kunnen spelen bij het bevorderen van vrede en veiligheid en de wereldwijde ontwapening (met terugdringing wapenhandel en omvorming van militaire naar civiele productie). De Veiligheidsraad wordt omgevormd tot een tweejaarlijks wisselend gezelschap zonder permanente leden en het vetorecht wordt afgeschaft.

(vervolg op volgende pagina)

(Box 1 vervolg)

- ‘GroenLinks kan instemmen met militaire operaties onder VN-vlag die het doel hebben vrede te handhaven (*‘peace-keeping’*). Militaire operaties die ten doel hebben vrede op te leggen (*‘peace-enforcing’*) zijn echter alleen aanvaardbaar op zeer zwaarwegende humanitaire gronden, met name het voorkomen van genocide.’
- Het Internationaal Gerechtshof krijgt de bevoegdheid om besluiten van de Veiligheidsraad te toetsen aan het VN-Handvest, met name om misbruik voor het ‘recht van de sterkste’ tegen te gaan.
- Op Europees niveau streeft GroenLinks naar een collectief veiligheidsstelsel dat alle Europese landen omvat; de huidige bondgenootschappen WEU en NAVO dienen zo snel mogelijk te worden ontbonden. De CVSE wordt versterkt en gedemocratiseerd en groeit uit tot ‘regionale veiligheidsorganisatie’ als bedoeld in artikel 52 van het VN-Handvest. De bepaling van het CVSE-territorium is afhankelijk van de totstandkoming van andere regionale veiligheidsorganisaties.
- De EG moet haar politieke samenwerking en economische integratie ook richten op de stabilisatie en integratie van de landen van het voormalige Oostblok. Dat betekent: verbreding en verdieping van de bestaande EG, met democratisering van de EG-instituties en de ontwikkeling van een sociaal en ecologisch beleid. Verdergaande Europese samenwerking mag niet leiden tot verslechtering van de positie van de Derde Wereld.
- De Raad van Europa is het aangewezen platform voor paneuropese samenwerking op juridisch en cultureel gebied, en speelt een rol in de opbouw van democratische samenlevingen in Midden- en Oost-Europa. ‘Zo moet een gezamenlijk Europees huis worden opgetrokken op de pijlers van collectieve veiligheid, economische integratie en waarborging van democratische grondrechten. Uiteindelijk zal een echt “Verenigd Europa” kunnen ontstaan, dat alle landen van Europa omvat en de veiligheid van al zijn inwoners waarborgt en een bijdrage levert aan de vrede in de wereld.’
- De instandhouding van een omvangrijk leger ter verdediging van nationale belangen is niet meer noodzakelijk. GroenLinks streeft op nationaal niveau naar 'opheffing van de militaire dienstplicht en het formeren van een kleinere Nederlandse strijdmacht, die ter beschikking komt van een multinationale vredesmacht en die uitsluitend in VN- of CVSE-verband optreedt ter handhaving en eventueel herstel van de internationale rechtsorde’.

schendingen van mensenrechten als genocide is de soevereiniteit van staten ondergeschikt. Bescherming bieden aan bevolking, ook met militaire middelen, is dan geboden. Groen Links zal vasthouden aan die lijn. Militaire *peacekeeping* en *peace-enforcing* zullen wij ook in de toekomst ondersteunen. Dat betekent dus optreden in VN-verband of indien er sprake is van systematische uitroeiing van een volk en VN-optreden onmogelijk is, zelf het initiatief nemen. Dit is geen pleidooi voor eigenmachtig optreden van staten of bondgenootschappen. Inzet van militaire middelen niet onder VN-commando ziet Groen Links onder de geschetste uitzonderlijke omstandigheden als onvermijdelijk, zolang de bevoegdheden en mogelijkheden van de Verenigde Naties niet worden benut en versterkt.¹¹

Discussies over versteviging van politieke organen in dergelijke situaties bestempelt de Kamerfractie als ‘academisch, gelijk hemelbestormerij en luchtfietserij en eigenlijk een uiting van schonehandenpolitiek.’¹² Met deze opstelling – militair ingrijpen zonder VN-mandaat – loopt ze behoorlijk voor de GroenLinkse troepen uit. Toch leidt dit niet tot commotie bij de achterban.

Burgeroorlog in Joegoslavië (1991-1995)

Als kort daarna, medio 1991, de oorlog in Joegoslavië uitbreekt, is GroenLinks aanvankelijk geen voorstander van militair ingrijpen. ‘Het verleden heeft duidelijk aangetoond dat elke militaire interventie op de Balkan op een mislukking uitloopt. De huidige etnische tegenstellingen vragen niet om een militair antwoord van de kant van West-Europa. Juist dat zou een internationalisering van lokale conflicten met zich meebrengen, met verstreckende gevolgen voor Europa’, aldus Kamerlid Sipkes.¹³ Maar de dagelijkse berichten in de media over extreme gewelddadigheden (het in puin schieten van de stad Vukovar, de belegering van Sarajevo, de gevangenkampen, verkrachtingen en etnische zuiveringen) en de druk van de publieke opinie om ‘iets te doen’ zorgen voor een ommekeer.¹⁴ In 1992 steunt de Kamerfractie de Nederlandse deelname aan de VN-missie in Bosnië om hulpkonvooien militair te begeleiden en ‘veilige enclaves’ te bewerkstelligen. Ook stemt de fractie dan voor het

eerst niet tegen – dus vóór – de defensiebegroting, met instemming van de meerderheid van het partijbestuur.¹⁵

De steun aan de defensiebegroting leidt tot grote verontwaardiging binnen de partij. Een jaar later, in november 1993, spreekt het GroenLinks-congres bij de behandeling van het jaarverslag van de Tweede Kamerfractie alsnog haar afkeuring over dit stemgedrag uit. De Kamerfractie verweert zich met het argument dat als GroenLinks vindt dat de Nederlandse krijgsmacht voor missies moet worden ingezet, zij ook akkoord moet gaan met de financiering daarvan, maar ze weet het congres niet te overtuigen. Datzelfde congres neemt overigens ook het *Verkiezingsprogramma 1994-1998* aan, waarin wordt gepleit voor de oprichting van ‘een snel inzetbare vredesmacht’ die opereert onder verantwoordelijkheid van de VN – geheel in lijn met de in oktober 1992 aangenomen congresuitspraak over vredes- en veiligheidspolitik.

2.4 GroenLinks-criteria militair ingrijpen

In de concept-uitspraak over vrede en veiligheid, die het partijbestuur aan het congres van 1992 voorlegt, wordt ervoor gepleit de bestaande veiligheidsstructuren te benutten om de CVSE te versterken.¹⁶ De NAVO en de WEU worden hierbij niet expliciet genoemd. Dit leidt tot een felle discussie op het congres. Pas nadat een passage wordt toegevoegd, waarin GroenLinks zich uitspreekt vóór een snelle ontbinding van de NAVO en de WEU ten gunste van de CVSE, wordt de uitspraak met overgrote meerderheid aangenomen (zie box 1).

Militair ingrijpen om vrede af te dwingen sluit GroenLinks niet langer uit. Dit militair optreden wordt wel duidelijk gekoppeld aan de VN en mag alleen wanneer er sprake is van ernstige schending van mensenrechten:

‘GroenLinks kan instemmen met militaire operaties onder VN-vlag die ten doel hebben vrede te handhaven (peacekeeping). Militaire operaties die ten doel hebben vrede op te leggen (peace enforcing) zijn echter alleen aanvaardbaar op zeer zwaarwegende humanitaire gronden, met name het voorkomen van genocide.’¹⁷

Het congres spreekt zich tevens uit voor het formeren van 'een kleinere Nederlandse strijdmacht, die ter beschikking komt van een multinationale vredesmacht en die uitsluitend in VN- of CVSE-verband optreedt ter handhaving en eventueel herstel van de internationale rechtsorde'.

De congresuitspraak is omvangrijker dan de uitspraken over andere beleidsterreinen (hij beslaat ongeveer een zesde van de tekst), hetgeen de hoge prioriteit illustreert die GroenLinks in die jaren hecht aan het thema vrede en veiligheid. De uitspraak betekent weliswaar een doorbraak op het terrein van militair ingrijpen, maar niet het einde van de discussie hierover, zoals we nog zullen zien. Daarnaast maakt de keuze voor een andere krijgsmacht (en dus niet de afschaffing van het leger) duidelijk dat GroenLinks nooit een principieel pacifistische partij is geweest, alhoewel de partij – zeker in de beginjaren – een flinke pacifistische en antimilitaristische stroming kent en er een wantrouwen zal blijven bestaan jegens de NAVO en het gebruik van militaire middelen. Dat laatste is niet zo verwonderlijk gelet op de (voor)geschiedenis van GroenLinks.

2.5 Vertaling in verkiezingsprogramma's

Het *Verkiezingsprogramma 1994-1998 voor de Tweede Kamer en Europees Parlement* is eigenlijk het eerste programma van de partij GroenLinks en ook het eerste na de congresuitspraak over vredes- en veiligheidspolitiek. De weerslag van de partijdiscussies vinden we hierin terug. Zo wordt gepleit voor verdieping, versterking en democratisering van de internationale rechtsorde als belangrijke pijler van het Nederlandse buitenlands beleid. De hoofddoelen van het buitenlandbeleid moeten zijn: het bevorderen van vrede, respect voor mensenrechten, en een wereldwijde duurzame ontwikkeling. Verwezenlijking van die doelen vereist internationale samenwerking op basis van gelijkwaardigheid.¹⁸

Om de VN in staat te stellen een centrale rol te spelen bij het voorkomen en oplossen van conflicten, wordt gepleit voor versterking van het draagvlak van de VN door: uitbreiding van het aantal

permanente leden van de Veiligheidsraad, vervanging van het veto-recht door besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid, verruiming van de financiële middelen, stichting van centra voor bemiddeling en conflictoplossing in crisisgebieden, en benoeming van een 'hoge commissaris voor de mensenrechten'. 'Doel van alle vormen van interventie is steeds het beperken of beëindigen van de schending van elementaire mensenrechten en het op gang brengen van een proces dat leidt tot de oplossing van een conflict. Om een militaire escalatie van een conflict te voorkomen, dienen de VN over een vredesmacht te beschikken.'

GroenLinks concludeert dat de Koude Oorlog weliswaar voorbij is, maar dat 'Europa geen vredeszone is geworden': zie de erfenis van de wapenwedloop (de grote hoeveelheden wapentuig, wapen-industrieën, onbewoonbare nucleaire testgebieden en het proliferatievraagstuk) en de territoriale, etnische en economische conflicten in Midden- en Oost-Europa, die een ernstige bedreiging voor de vrede en veiligheid in Europa vormen. 'De ontwikkelingen in Oost-Europa bepalen daarmee de toekomst van héél Europa.' Gepleit wordt voor een pan-Europees collectief veiligheidssysteem. 'Dit nieuwe stelsel beschikt over de mogelijkheden tot preventie, beheersing en oplossing van conflicten tussen en binnen staten. Allerlei vormen van vreedzame regeling van geschillen worden geïnstitutionaliseerd door een bindend verdrag. Tevens worden regelingen getroffen voor het geval van agressie of het mislukken van vreedzame conflictoplossing. In dit systeem is het veiligheidsbeleid onderworpen aan democratische controle. De beste weg om dit veiligheidssysteem te bereiken, is de uitbouw van de CVSE tot een regionale veiligheidsorganisatie, zoals genoemd in artikel 52 van het VN-handvest (...) Na de totstandkoming van een Europees veiligheidsstelsel gaat de Nederlandse krijgsmacht onderdeel uitmaken van een multinationale vredesmacht ter handhaving en eventueel herstel van de internationale rechtsorde (...) De Nederlandse strijdkrachten kunnen alleen worden ingezet in internationaal verband onder mandaat van de VN (...) De inzet wordt van geval tot geval door het Nederlandse parlement beoordeeld.'

Op het partijcongres in november 1993, waarop dit verkiezingsprogramma wordt vastgesteld, is over de exacte formulering van deze eis stevig gediscussieerd. Een groot deel van de afgevaardigden wil – net als een jaar eerder bij de uitspraak over vrede en veiligheid – alleen akkoord gaan met de CVSE als nieuwe internationale veiligheidsorganisatie als daaraan tegelijk de eis wordt verbonden dat ‘de NAVO en de WEU zo snel mogelijk worden opgeheven’.¹⁹

Het verkiezingsprogramma blijft ook de punten benadrukken waar binnen GroenLinks grote consensus over bestaat, zoals onderhandelingen over de ontmanteling van het resterende arsenaal kernwapens en het tegengaan van de proliferatie van kernwapens, biologische en chemische wapens. Eveneens wordt aangedrongen op een scherpe controle op de wapenhandel; de wapenproductie ‘wordt tot een minimum beperkt’ – het programma *Verder kijken* eist nog ‘stopzetting’ – en Europese conversieprogramma’s voor de lidstaten en landen van Midden- en Oost-Europa worden uitgebreid. De door de defensiebezuinigingen vrijkomende gelden (het ‘vredesdividend’) moeten worden benut voor het bevorderen van de mondiale stabiliteit. Ecologische en economische steun aan Oost-Europa en het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) én overdracht van middelen (geld en technologie) aan ontwikkelingslanden krijgen daarbij voorrang.

In het *Verkiezingsprogramma 1998-2002* wordt de lijn uit 1994–1998 gecontinueerd. Hierin wordt gesteld dat ‘de bereidheid ook buiten het eigen grondgebied burgers te beschermen het wezen (vormt) van de internationale rechtsorde’. Die bescherming kan het best worden geboden door economische en politieke samenwerking: ‘GroenLinks heeft een gezond wantrouwen tegen het oplosend vermogen van het gebruik van geweld.’ Niet-militaire interventies door overheden en groepen uit de civiele samenleving worden daarom sterk benadrukt, maar waar preventie en diplomatie falen en economische en politieke dwangmiddelen zonder resultaat blijven, moet in een aantal gevallen ook de inzet van militaire middelen mogelijk zijn. ‘Dat is het geval bij dreigende genocide, als er bescherming moet worden geboden voor humanitaire hulpverlening, en in een enkel geval voor het scheiden van partijen

in een geëscaleerd conflict, teneinde de betrokken partijen en de internationale gemeenschap de tijd te geven om een politieke oplossing te vinden.²⁰

In de hierboven aangehaalde passages klinkt duidelijk de echo door van de oorlog in Joegoslavië, waar bemiddelingspogingen door de Europese Unie (EU) weinig succesvol zijn geweest en troepen van de United Nations Protection Force (UNPROFOR) de bevolking nauwelijks hebben kunnen beschermen, met als dramatisch hoogtepunt de val van de Bosnische ‘veilige enclave’ Srebrenica op 11 juli 1995. De conform het mandaat licht bewapende Nederlandse blauwhelmen van Dutchbat staan hier machteloos tegenover een zwaarbewapende Servische overmacht, de door Dutchbat gevraagde Franse luchtsteun blijft uit, en vervolgens worden achtduizend moslims systematisch omgebracht – de ergste daad van genocide in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog.

Als een verdere escalatie in Bosnië dreigt, verandert het internationale politieke klimaat. De VS die zich tot dan toe afzijdig hebben gehouden, omdat ze Joegoslavië als een lokale Europese crisis beschouwen en onder geen beding grondtroepen in gevechtssituaties willen inzetten, gaan zich actief met het conflict bemoeien.²¹ Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Nederland besluiten de militaire slagkracht van UNPROFOR te vergroten en krijgen de steun van de VN-Veiligheidsraad. De acties van de Frans/Britse (en door Nederland aangevulde) Rapid Reaction Force en de grootschalige NAVO-luchtaanvallen op Servische doelen van eind augustus 1995 dwingen de Serviërs naar de onderhandelingstafel. Amerikaanse diplomatieke druk – onder leiding van Richard Holbrooke – op de hoofdrolspelers (de Servische president Slobodan Milošević, de Kroatische president Franjo Tuđman en de Bosnische president Alija Izetbegović) leidt uiteindelijk in december 1995 tot de ondertekening van de Akkoorden van Dayton (VS). Een door de NAVO geleide internationale troepenmacht, Implementation Force (IFOR),²² wordt hierin belast met de naleving van Dayton in Bosnië en Herzegovina. Dit betreft het toezicht op het staakt-het-vuren en de ontwapening van de strijdende partijen. Ook krijgt IFOR de bevoegdheid om van oorlogsmisdaden verdachte personen te

arresteren ten behoeve van het Joegoslavië Tribunaal. In het kader van IFOR sturen de VS voor het eerst grondtroepen naar Bosnië (twintigduizend man, maar met een duidelijke tijdslimiet), wat binnen de NAVO wordt toegejuicht als een bewijs van bondgenootschappelijke solidariteit. In het kader van Dayton moet de VN-organisatie voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (UNESCO) zich gaan bezighouden met een veilige terugkeer van de vluchtelingen, en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)²³ met de organisatie van verkiezingen.

Volgens het GroenLinks-verkiezingsprogramma blijft voor militair ingrijpen buiten het eigen grondgebied 'in alle gevallen' legitimering door de VN-Veiligheidsraad nodig. Erkend wordt dat er ondanks die legitimering bij landen die de beschikbare militaire capaciteit hebben soms grote aarzeling bestaat om deze in te zetten – een ontwikkeling die is versterkt door een aantal niet erg succesvolle VN-vredesoperaties. De vorming van een parate vredesmacht onder de vlag van de VN kan dit feilen voorkomen. In deze gedachtegang kan de Secretaris-Generaal van de VN over regionale contingenten beschikken, die in genoemde gevallen en als de Veiligheidsraad daarom vraagt, snel inzetbaar zijn. Daarbij is de veronderstelling van GroenLinks dat nationale regeringen eerder bereid zijn afstand te doen van hun bevoegdheden, naarmate de Veiligheidsraad representatiever is samengesteld en er voor de inzet van troepen duidelijker richtlijnen en criteria bestaan.

Wat betreft de Nederlandse deelname aan internationale vredesoperaties, wordt als voorwaarde gesteld dat er sprake moet zijn van 'een helder en uitvoerbaar mandaat en van legitimering door een resolutie van de VN-Veiligheidsraad.'²⁴

2.6 Alternatief defensie- en buitenlandbeleid

Op basis van de congresuitspraak over vredes- en veiligheidspolitiek en het verkiezingsprogramma worden er binnen GroenLinks in die jaren pogingen gedaan om voor het begrotingsjaar 1995 met een alternatieve defensiebegroting te komen.²⁵ Hiermee moet ook verwarring rondom het stemgedrag van de Tweede Kamerfractie bij

de defensiebegroting worden voorkomen, en daarmee een herhaling van de aanvaringen op het congres.

In oktober 1994 wordt de *Alternatieve defensienota Groen Links* uitgebracht.²⁶ Het uitgangspunt hierin is dat er geen sprake meer is van een grootschalige militaire dreiging tegen het Nederlandse grondgebied. Zelfs al zou die op lange termijn ontstaan, dan is militaire verdediging van dit hooggeïndustrialiseerde en dichtbevolkte gebied nutteloos: men zou slechts vernietigen wat men wil beschermen – geweldloze alternatieven hebben dan de voorkeur. Vanwege het wegvallen van de dreiging kunnen de militaire uitgaven in fasen aanzienlijk worden teruggebracht. Het Nederlandse defensieapparaat moet voortaan in zijn geheel worden ingezet voor vredestaken die een bijdrage leveren aan de oplossing van de vele gewapende conflicten in de wereld. ‘De in de visie van GroenLinks op te zetten Nederlandse Vredesmacht zal hoofdzakelijk optreden als toeleveringsbedrijf van troepen voor vredesmachten die werken in het kader van VN en CVSE. De per situatie steeds betrekkelijk kleine inzet van troepen (tot ongeveer duizend militairen) wordt pas in VN-kader samen met de bijdragen van andere landen gecombineerd tot een groter geheel. Dat betekent dat er voor Nederland geen reden meer is om een complete krijgsmacht met marine, landmacht, luchtmacht en centrale organisatie te handhaven. De oorspronkelijke ratio van deze legeropbouw, namelijk de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval die zowel over land, vanuit de lucht als vanuit de zee kon plaatsvinden, is al lang vervallen.’

De Nederlandse vredesmacht kan in VN-verband zowel binnen als buiten Europa worden ingezet. Daarbij kan zonder enig bezwaar worden meegewerkt aan *peacekeeping*-taken (om de vrede te bewaren na een bestand). Moeilijker ligt het bij *peace-enforcing* door multinationale organen: GroenLinks is in het algemeen geen voorstander van militaire interventie: ‘Men wordt partij in het conflict, waardoor de positie van VN en/of CVSE wordt ondermijnd. Zowel *peacekeeping* als humanitaire activiteiten worden erdoor belemmerd, terwijl de afgedwongen oplossing uiteindelijk vaak niet blijkt te werken. Bovendien is er het voortdurende risico dat de

grootmachten dit soort operaties misbruiken voor hun eigen belangen. Er zijn echter uitzonderingssituaties waarin volgens GroenLinks Nederlandse deelname aan een vorm van *peace-enforcing* mogelijk is. Alleen grote humanitaire nood of dreigende genocide zoals sinds 1991 in Iraaks Koerdistan kunnen daarvoor de ratio zijn.’ Als secundaire taken voor de krijgsmacht blijven over de controle op ontwapeningsovereenkomsten en een beperkte binnenlandse inzet bij rampenbestrijding en hulpverlening, waarvan sommige onderdelen (zoals de marechaussee) kunnen worden gedemilitariseerd.

Ontvlechting uit de bestaande NAVO- en WEU-structuren wordt voor de totstandkoming van de GroenLinkse vredesmacht noodzakelijk geacht. ‘De NAVO is in de praktijk een belemmering voor de totstandkoming van een regionaal veiligheidssysteem zoals bedoeld in art. 52 van het VN-handvest. In de afgelopen jaren heeft de NAVO zich een aantal activiteiten op het gebied van militaire samenwerking toegeëigend die oorspronkelijk ook binnen de CVSE waren gepland. Bovendien beconcurrereert de NAVO de VN op het gebied van vredesmissies waardoor een militarisering van de VN-missies dreigt. Ten slotte kunnen de GroenLinks plannen niet binnen het kader van de NAVO worden verwezenlijkt omdat ze volledig in strijd zijn met de eisen die de NAVO aan Nederland stelt.’

GroenLinks is tegen een staand VN-interventieleger. De VN dient eerst gedemocratiseerd te worden, voordat de organisatie eigen militaire middelen krijgt. Daarom geeft men voorlopig de voorkeur aan de bestaande situatie waarbij *peacekeeping* of *peace-enforcing* onder de paraplu van de VN plaatsvindt met vredesmissies van wisselende multinationale samenstelling – al moet de paraatheid worden verhoogd van onderdelen die steun kunnen verlenen in een humanitaire noodsituatie. Ook dient de parlementaire toestemming voor uitzending van militairen in het kader van VN- of CVSE-missies gehandhaafd te blijven – ook hier kunnen de procedures worden versneld.

Omdat de nota uitgaat van een Nederlandse deelname aan *peacekeeping* – ‘*peace-enforcing* ligt minder voor de hand, omdat ons land geen enkele recente ervaring op dit gebied heeft’ – wordt

het leger niet opgebouwd rond grote gevechtseenheden, maar gericht op een bijdrage door ondersteunende eenheden (genie, transport, verbindingen, medische dienst, ruimen van mijnen, escorte). Op basis van een doorlichting van de bestaande Nederlandse krijgsmacht, wordt bij elk onderdeel de keuze gemaakt tussen opheffen, handhaven, uitbreiden of demilitariseren. In een periode van vier jaar kan de voorgestane reorganisatie worden gerealiseerd.²⁷

De alternatieve defensienota is een poging om geheel binnen het denken van GroenLinks in deze periode een realistische hervormingspolitiek van het Nederlandse leger binnen VN-kader uit te werken. Het initiatief vindt brede bijval in de partijraad, maar er is verder niets mee gebeurd.

Kort na het verschijnen van de alternatieve defensienota publiceert het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks in samenwerking met de Tweede Kamerfractie de bundel *In de voetsporen van de toekomst*.²⁸ Het is een bijdrage aan de discussie over de 'herijking van het Nederlandse buitenlandse beleid', waartoe het kabinet heeft besloten. Terwijl het benadrukken van het 'nationaal belang' en het 'economiseren van de buitenlandse betrekkingen' het nieuwe credo van de regering zijn, pleit GroenLinks ervoor om na de drama's op de Balkan en het Afrikaanse continent, zoals de burgeroorlog in Somalië vanaf 1991 en de genocide in Rwanda (1994), de balans op te maken. Het primaat moet komen te liggen bij structurele langetermijninvesteringen in (potentiële) conflictgebieden en een samenhangend beleid bij internationale interventies. Bij de concrete voorstellen die men hiervoor doet, is veel aandacht voor conflictpreventie: *early warning*, *early action*, regionale conflictpreventiecentra, het monitoren van landen, en de bijdrage die hulporganisaties en militairen daarbij kunnen leveren. De voorstellen zijn tot stand gekomen na gesprekken met vertegenwoordigers van diverse niet-gouvernementele organisaties met ervaring in conflictgebieden. Omdat de bijdragen in de bundel zijn geschreven door Kamerlid Sipkes en beleidsmedewerkers van de Kamerfractie en de Eurofractie van GroenLinks, is de publicatie een goede weergave van het beleid dat GroenLinks in deze periode voorstaat.

3

Acceptatie NAVO

Na het einde van de Koude Oorlog wordt overal hoopvol gesproken over de kansen voor een nieuwe wereldorde met een grotere rol voor de VN.¹ De wapenwedloop is immers tot staan gebracht, de dreiging van een alles verwoestende kernoorlog verkleind, en er komt meer aandacht voor mensenrechten en democratie. Tegelijk herleven oude conflicten en ontstaan er nieuwe. Europa heeft te maken gekregen met warme oorlogen op het eigen continent en langs haar grenzen, zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien. Hoewel de rol van de VN tussen 1987 en 1994 groter is geworden – er zijn niet alleen meer VN-operaties, ze zijn ook meer gericht op het beheersen van binnenlandse conflicten² – worden het Europese en mondiale veiligheidssysteem niet gemodelleerd op basis van het (idealistische) denken van GroenLinks. De CVSE wordt niet de superorganisatie die GroenLinks begin jaren negentig voor ogen staat.

3.1 Europese veiligheid

Het uiteenvallen van het Warschaupact – op 1 juli 1991 formeel ontbonden – vormt voor de NAVO-lidstaten geen aanleiding om hun bondgenootschap op te heffen: de NAVO blijft hét samenwerkingsverband voor militaire veiligheid en breidt zich vanaf het eind van de jaren negentig – ondanks protesten van Moskou – oostwaarts uit.³ Met de opname van voormalige Warschaupact-staten in de NAVO wordt niet alleen tegemoet gekomen aan de verlangens van de nieuwe regimes in de voormalige communistische landen om deel uit te maken van de democratische waardengemeenschap van

het Westen en om uit de greep van Moskou te geraken, ook wordt daarmee een renationalisatie van het veiligheidsbeleid in Midden- en Oost-Europa voorkomen. Daarnaast wordt de NAVO vanaf 1994 verbreed met een aantal instituties, waarin bijna alle Europese staten, inclusief neutrale landen en voormalige Sovjet-republieken, samenwerken in het kader van het Partnerschap voor Vrede-programma.

In de jaren negentig vindt een groot deel van Oost-Europa, inclusief Rusland, aansluiting bij Westerse instituties die zich met deelaspecten van veiligheid bezighouden. Zo start de EU een uitbreidingsproces, waarbij de economische integratie van Oost en West het perspectief moet bieden op welvaartsverbetering en de voedingsbodem voor extreem-nationalisme kan wegnemen. Bovendien maakt de EU zich op voor een grotere rol op het gebied van buitenlands- en veiligheidsbeleid (inclusief defensiebeleid). Vanaf 1990 worden de meeste landen lid van de Raad van Europa, de organisatie die zich richt op versterking van de democratische structuren en de rechtsstaat. Ook bij de CVSE vindt een zekere institutionalisering plaats; in 1995 verandert haar naam in *Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa* (OVSE). Ze krijgt een belangrijke taak op het gebied van conflictpreventie en vreedzame conflictoplossing (bijvoorbeeld door het zenden van waarnemers naar conflictgebieden, bemiddeling door de Hoge Commissaris inzake nationale minderheden, en de organisatie van verkiezingen). Daarmee vervult de OVSE een functie op het laagste conflictniveau.

De nieuwe veiligheidsarchitectuur in Europa krijgt de vorm van een samenspel van instituties – NAVO, EU, Raad van Europa en OVSE – waarbij elk zich richt op bepaalde aspecten van veiligheid (het zogenoemde concept van *‘interlocking institutions’*).

GroenLinks wijst in die tijd de uitbreiding van de NAVO met Midden- en Oost-Europese landen af en blijft vasthouden aan haar alternatieve veiligheidsmodel. ‘In een pan-Europees collectief veiligheidsstelsel, zoals dat GroenLinks voor ogen staat, is geen plaats voor blokorganisaties als de NAVO en de WEU. Zij vormen een belemmering voor de totstandkoming van zo’n veiligheidsstelsel en dienen zo snel mogelijk te worden opgeheven’, aldus het

*Verkiezingsprogramma 1998-2002.*⁴ Toch erkent fractievoorzitter Paul Rosenmöller al tijdens de voorbereiding van dit programma dat 'dit veiligheidsideaal GroenLinks niet blind (mag) maken voor de huidige machtspolitieke werkelijkheid en ontwikkelingen (...) De Muur moet weg uit onze hoofden (...) De les daaruit heeft GroenLinks ook getrokken bij de beëindiging van de oorlog in Bosnië. Daar bleek uiteindelijk de NAVO nodig om onder VN-mandaat en met Amerikaanse steun het conflict te pacificeren. Waar GroenLinks huiverig is voor de ontwikkeling van een defensiemacht in de Europese Unie, is de NAVO voorlopig niet meer het grootste maar het kleinste kwaad'.⁵

De jaren daarna zal GroenLinks de NAVO leren accepteren, als gevolg van internationale ontwikkelingen en na heftige interne debatten over de steun aan de NAVO-bombardementen op Kosovo.

NAVO-bombardementen op Kosovo (1999)⁶

De Akkoorden van Dayton waarmee de oorlog in Bosnië in 1995 is afgesloten, bieden geen oplossing voor de situatie van de Albanese meerderheid in Kosovo. Dit gebied heeft tot 1989 autonomie gekend maar wordt dan weer volledig onder Servisch gezag geplaatst. Als reactie op de hevige repressie door de Servische leiding zijn de Albanezen overgegaan tot geweldloos verzet. Een deel hiervan radicaliseert en richt in 1996 het zogeheten Kosovaarse Bevrijdingsleger (UÇK) op, dat aanslagen pleegt op Servische doelen (legerkazernes, politieposten) en op Albanezen die van collaboratie worden verdacht. Het UÇK is bevangen door eenzelfde vorm van nationalisme als de Serven en maakt zich schuldig aan ernstige schending van mensenrechten. In 1998 voeren het Servische leger en de politie een brute campagne tegen het UÇK, waarbij ook de burgerbevolking het moet ontgelden. Honderden doden en honderdduizenden vluchtelingen zijn het gevolg. Bovendien dreigt er door de invallende winter een noodsituatie te ontstaan. In september eist de VN-Veiligheidsraad de ongehinderde terugkeer van de vluchtelingen en veroordeelt het Servische optreden, evenals het gebruik van terroristische middelen door het verzet. Wordt hier niet aan voldaan, dan zal de Veiligheids-

raad nadere maatregelen aankondigen. Half oktober zet de NAVO-Raad deze eis kracht bij door Servië – zonder legitimatie door de VN – te dreigen met luchtaanvallen. Ze stelt de NAVO-opperbevelhebber in Europa militaire middelen ter beschikking voor de eventuele inzet in en rond Kosovo. De dag erna sluit VS-afgezant Richard Holbrooke een akkoord met Milošević over een gedeeltelijke troepenrugtrekking onder toezicht van de OVSE. De Tweede Kamerfractie van GroenLinks steunt de opstelling van de Nederlandse regering jegens Servië.⁷

De gevechtspauze in het najaar van 1998, als gevolg van de internationale druk, de komst van OVSE-waarnemers en de winter, is van korte duur. In januari 1999 laaien de gevechten weer op met aanslagen door het UÇK en acties van het Servische leger. De televisiebeelden van een door Serviërs aangerichte slachtpartij in het dorp Racak, waarbij 45 Albanezen worden gedood, wekken grote afschuw in het Westen. Er ontstaat het vermoeden dat Servië bezig is met het stelselmatig verdrijven en uitroeien van de Albanese Kosovaren. De grote mogendheden (de VS, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië en Rusland), verenigd in de Contactgroep Kosovo, dwingen nieuwe onderhandelingen af. Deze beginnen in februari 1999 in Rambouillet (Frankrijk).

Doel van de vredesconferentie is autonomie voor de Albanezen in Kosovo, maar het gebied zelf blijft onderdeel van Servië; de NAVO wil toezien op de naleving van de overeenkomst. Die laatste eis is voor de Serviërs onacceptabel. De NAVO stelt op 22 maart 1999 een ultimatum dat wordt afgewezen, waarna de NAVO op 24 maart start met luchtaanvallen op doelen in heel Servië, Montenegro en Kosovo – *zonder* VN-mandaat. Onder druk van de bombardementen, die 78 dagen duren, een vluchtelingenstroom op gang brengen en waarbij burgerdoelen worden getroffen, capituleert Servië en onderschrijft ze uiteindelijk het Akkoord van Rambouillet. Kosovo komt in juni 1999 onder beheer van de VN en er wordt een NAVO-vredesmacht gestationeerd.

De Tweede Kamerfractie van GroenLinks steunt deze NAVO-actie. Het in 1999 vigerende verkiezingsprogramma biedt daarvoor echter niet de ruimte: er is niet alleen geen helder en uitvoerbaar

mandaat van de VN-Veiligheidsraad, er is helemaal geen mandaat. Maar de fractie ziet een militaire interventie als het enige overblijvende middel om de mensenrechtenschendingen te stoppen door middel van het afdwingen van een vredesakkoord en terugtrekking van de Servische troepen uit Kosovo. Ze verbindt daaraan wel voorwaarden, namelijk dat de acties alleen mogen zijn gericht tegen Servische militaire doelen, dat bescherming van burgers voorop moet staan en er meer hulp aan vluchtelingen wordt gegeven.

Een groot aantal vredesgroepen en een enkele afdeling van GroenLinks veroordelen in een manifest de NAVO-bombardementen. Zij hebben er geen vertrouwen in dat de burgerbevolking wordt ontzien en achten de ‘strafexpeditie van de NAVO’ onrechtmatig, want ze is niet gesanctioneerd door de Veiligheidsraad en in strijd met het VN-Handvest.

Binnen GroenLinks ontstaat een zeer heftig debat over de opstelling van de fractie. De discussie tussen de voor- en tegenstanders concentreert zich vooral op het aantal burgerslachtoffers en de kans op succes van de bombardementen. De Kamerleden Ineke van Gent en Farah Karimi trekken al na een week hun steun in. Van Gent vindt dat de bombardementen de burgerbevolking onvoldoende ontzien. Karimi verwacht dat de bombardementsvluchten niet leiden tot het stoppen van de mensenrechtenschendingen; zij vindt dat de vluchtelingen met grondtroepen moeten worden beschermd.⁸ Naarmate de luchtaanvallen langer duren en er ook meer burgerslachtoffers vallen, zwelt de kritiek aan. Openbare partijbijeenkomsten van GroenLinks worden druk bezocht. De kritiek komt vooral uit de hoek van oud-PSP'ers en oud-EVP'ers. Sommige aanwezigen kunnen principieel niet instemmen met het gebruik van geweld, omdat dit volgens hen alleen maar meer geweld uitlokt, anderen zien de steun van de fractie als een legitimering van de NAVO, maar de meesten hebben moeite met de wijze waarop de interventie wordt uitgevoerd en waardoor de situatie van de Kosovaren nog verder verslechtert. Ook de meerderheid van het partijbestuur is van oordeel dat de grens is bereikt en de interventie niet langer voldoet aan de voorwaarden die de Kamerfractie zelf heeft gesteld. Zowel partijbestuur als Kamerfractie vinden dat

de burgerbevolking niet voldoende wordt ontzien, maar waar het partijbestuur vindt dat dit moet leiden tot intrekking van de steun, vindt de fractie dat door een ongeclausuleerd stoppen van de bombardementen de kans op succes (het stoppen van de mensenrechtenschendingen) juist wordt verkleind – ze ziet geen alternatief voor de acties.

De inzet van het partijbestuur is gericht op het voorkomen van een scheuring van de partij. Daarom wordt tijdens een extra partijraadsvergadering op 24 april 1999 een resolutie voorgelegd, die tegemoetkomt aan zowel het fractiestandpunt als de felle kritiek in de partij.⁹ Partijleider Paul Rosemöller ontraadt de partijraad om te stemmen voor andere moties die oproepen tot een onmiddellijke intrekking van de steun voor de NAVO-bombardementen. In de door het partijbestuur samen met de fractie geformuleerde resolutie concludeert de partijraad dat de luchtaanvallen van de NAVO na vier weken niet hebben geleid tot het beoogde doel, namelijk het beschermen van de bevolking in Kosovo en het garanderen van een veilige en autonome deelrepubliek voor de Kosovaren in de toekomst. En dat er binnen GroenLinks bezwaren bestaan tegen dat deel van de luchtaanvallen dat een gevaar vormt voor de burgerbevolking en dat beoogt de economie van Servië lam te leggen. Ook wordt geconcludeerd 'dat er onderhandelt dient te worden over een door waarnemers gecontroleerd staakt-het-vuren, dat in elk geval inhoudt: stopzetting van de etnische zuiveringen, een begin van een terugtrekking van Servische troepen uit Kosovo, stopzetting van de NAVO-bombardementen. Er wordt gepleit voor bombardementspauzes voor zover deze de onderhandelingen kunnen bevorderen. De partijraad draagt de fractie en het partijbestuur op initiatieven te nemen en te ondersteunen in de bovengenoemde richting.'¹⁰ Daarnaast is er brede steun voor moties die oproepen tot internationale acties voor humanitaire steun aan vluchtelingen en het intensiveren van contacten met vredesorganisaties in Nederland, Kosovo en Servië. De fractie wordt opgeroepen zo snel mogelijk een bezoek te brengen aan deze gebieden om zich te informeren over de gevolgen van de bombardementen.

De fractieleden Rosenmöller en Karimi gaan in mei naar de regio. In de Tweede Kamer pleit GroenLinks meerdere malen voor bombardementspauzes om een diplomatieke oplossing een kans te geven, evenals voor het beperken van de bombardementen tot doelen in Kosovo en niet in de rest van Servië. Ze krijgt voor deze voorstellen geen meerderheid. PvdA, VVD, CDA en D66 vinden, net als het kabinet en de NAVO, een bombardementspauze pas verantwoord als Milošević het geweld tegen de Albanese meerderheid stopt, zich militair uit het gebied terugtrekt en instemt met een internationale troepenmacht die toeziet op de veiligheid in Kosovo. Wel staat een Kamermeerderheid kritisch tegenover de fouten die bij de NAVO-bombardementen worden gemaakt, zoals het bombarderen van de Chinese ambassade in Belgrado op 8 mei. In de media verschijnt in deze weken een stroom aan berichten over het ‘per abuis’ treffen van civiele doelen zoals woonwijken, burgervoertuigen, een bus met passagiers op een brug, en een transport met vluchtelingen. De NAVO verklaart steeds dat alles in het werk wordt gesteld om burgerslachtoffers te voorkomen. ‘De NAVO valt geen burgers aan, maar we kunnen niet uitsluiten dat burgers en hun eigendommen worden getroffen’.¹¹

Voor het partijbestuur is de grens bereikt: door de bombardementsfouten en het uitblijven van concrete resultaten zijn de luchtacties steeds moeilijker te steunen, en het is onduidelijk wanneer de fractie haar steun daadwerkelijk intrekt. Bovendien wordt betwijfeld of de fractie, nu haar voorstellen grotendeels worden afgewezen, in de oorlogskoalitie daadwerkelijk invloed kan uitoefenen – hetgeen tot dan toe één van de redenen is geweest om de steun niet in te trekken. Op 18 mei, één dag voor een door GroenLinks aangevraagd Kosovo-debat in de Tweede Kamer, laat het partijbestuur de fractie weten dat de steun moet worden ingetrokken als de voorstellen van GroenLinks geen gehoor vinden. Tijdens dit debat krijgt de fractie wederom geen steun voor het inlassen van een bombardementspauze van 48 uur en het bombarderen van vooral doelen in Kosovo en niet in Servië. Wel besluit het kabinet om nog eens tweeduizend Kosovaren op te vangen. Veel media-aandacht krijgt het debat echter niet, want op dezelfde dag

valt het kabinet, nadat in de Eerste Kamer het correctief referendum is gesneuveld door de tegenstem van VVD-senator Hans Wiegel ('de nacht van Wiegel').

Voordat het partijbestuur besluit haar eigen standpunt (stoppen met bombarderen) naar buiten te brengen, komt in de eerste week van juni het bericht dat de Russische gezant Viktor Tsjernomyrdin en de Finse president Martti Ahtisaari een doorbraak hebben bereikt over de terugtrekking van de Servische troepen. Op 10 juni worden de bombardementen opgeschort. GroenLinks lijkt door de gong gered. Partijbestuur en Kamerfractie ondernemen geen verdere actie meer. Tijdens de reguliere partijraad van 12 juni haalt een 'motie van treurnis' over het niet intrekken van de steun aan de NAVO-bombardementen door de fractie in de voorafgaande maanden, net geen meerderheid. Uiteindelijk hebben 125 van de veertienduizend leden hun lidmaatschap opgezegd: het merendeel hiervan geeft aan tegen de NAVO en/of het gebruik van geweld te zijn – beide zijn door GroenLinks geaccepteerd. Onder de opzeggers zijn ook enkele prominente oud-CPN-bestuurders, zoals fractieleider Marcus Bakker en partijvoorzitter Henk Hoekstra. De kiezers hebben minder moeite met de opstelling van GroenLinks: bij de Europese Parlementsverkiezingen op 10 juni 1999 stijgt het aantal zetels van GroenLinks van één naar vier.

3.2 Resolutie over Vrede en Veiligheid: nieuw NAVO-standpunt

Het debat over de Kosovo-crisis en de NAVO krijgt binnen GroenLinks snel een vervolg als in oktober 1999 Tweede Kamerlid Ab Harrewijn namens de fractie de nota *De krijgsmacht als vredesstichter?*¹² uitbrengt en hierover in november vijf regionale debatten – zogeheten 'verkenningstochten' – worden georganiseerd onder het motto 'Europese veiligheid na Kosovo'.¹³ Centraal staan vragen als: wat heeft GroenLinks van de Kosovo-crisis geleerd; hoe moet het verder met vergelijkbare conflictharden; hoe moet de houding van GroenLinks zijn tegenover internationale organen als de NAVO;

en aan welke internationale veiligheidsoperaties kan en wil Nederland in de toekomst deelnemen?

In de nota pleit de fractie voor aanvaarding van de NAVO, immers: 'In de praktijk van vredesoperaties (speelt) de NAVO een grote rol; het is één van de weinige instituties die op korte termijn adequate militaire inzet kan leveren. In de praktijk heeft de NAVO een andere rol gekregen dan de blok- en afschrikkingsorganisatie van de Koude Oorlog (...) *Peacekeeping* en *peace-enforcing* zijn ook taken die dit bondgenootschap kan vervullen. Zij verricht die taken ook daadwerkelijk in Bosnië en Kosovo (...) Deze ontwikkelingen geven aanleiding om de NAVO opnieuw te beoordelen. In de praktijk van Bosnië en Kosovo laat de NAVO zien niet meer het totaal gesloten blok van de Koude Oorlog te zijn (...).'¹⁴ De GroenLinks-fractie is door deze ontwikkeling meerdere keren voor de 'NAVO-paradox' komen te staan: in het programma is de partij voor opheffing van de organisatie, in de praktijk wordt de NAVO met instemming van de fractie belast met de taak om in de zwaarste crisissituaties vrede en veiligheid op het Europese continent te garanderen. Ook andere ontwikkelingen geven aanleiding voor een nieuwe beoordeling van de rol van de NAVO in het denken van GroenLinks: de goede verhouding met Rusland en andere Oost-Europese landen in het denken en handelen van de NAVO; de praktische problemen om de OVSE slagvaardiger te maken bij de uitvoering van de aan haar opgedragen taak van conflictpreventie; en de vraag of uitbouw van het Partnership for Peace tussen de NAVO, Midden- en Oost-Europese landen en Rusland niet meer kansen biedt om tot een regionaal veiligheidsverband onder auspiciën van de VN te komen, in plaats van geheel nieuwe structuren op te bouwen.'¹⁵

Op de omarming van de NAVO door de fractie wordt tijdens de discussiebijeenkomsten stevige kritiek geuit. Eerste Kamerlid Tom Pitstra is een van de felste opposenten. Hij vindt de NAVO 'nog steeds een Koude Oorlogsproduct dat een sta-in-de-weg vormt voor een pan-Europees veiligheidsbeleid'. De NAVO trekt, volgens hem, 'nieuwe scheidslijnen door Europa' en houdt vast aan haar verwerpelijke nucleaire doctrine. In een radio-interview noemt hij zijn

collega Ab Harrewijn de ‘zoveelste dominee die de wapens zegent.’¹⁶

Om de tegenstellingen binnen GroenLinks op één lijn te brengen, geeft het partijbestuur een breed samengestelde werkgroep¹⁷ onder leiding van Wim de Boer, voorzitter van de Eerste Kamerfractie, de opdracht om een resolutie over vrede en veiligheid op te stellen voor het partijcongres in maart 2000 (zie box 2).¹⁸ Binnen de werkgroep bestaat overeenstemming over conflictpreventie (het voorkomen en beheersen van conflicten) als het centrale doel van het door GroenLinks voorgestane vredes- en veiligheidsbeleid. Waar preventie faalt, kan inzet van militaire middelen nodig zijn (alleen geoorloofd bij grootschalige schending van mensenrechten, [dreigende] genocide, het beschermen van humanitaire hulpverlening of het scheiden van vechtende partijen in het perspectief van een politieke oplossing van hun conflict). Daarbij wordt gesteld dat *‘de militaire inzet direct gericht moet zijn op het te bereiken doel en in alle fasen van het ingrijpen proportioneel moet blijven. Om dit te kunnen controleren is goede actuele informatie over de operaties noodzakelijk.’* Een VN-mandaat blijft het uitgangspunt voor militair ingrijpen, al kunnen zich in de praktijk uitzonderlijke situaties voordoen waarin ingrijpen noodzakelijk is: de participanten behoren dan de gronden vooraf duidelijk te formuleren en hun acties achteraf te laten toetsen door bijvoorbeeld het

Box 2. Samenvatting Resolutie over Vrede en Veiligheid

vastgesteld maart 2000

- 1 Conflictpreventie (voorkomen en beheersen van conflicten) is het centrale doel van het door GroenLinks voorgestane vredes- en veiligheidsbeleid.
- 2 Een helder en uitvoerbaar VN-mandaat bij gewapend ingrijpen is het uitgangspunt; in uitzonderlijke situaties kan militair ingrijpen noodzakelijk zijn zonder VN-mandaat.
- 3 Regionalisering van het veiligheidsbeleid: uitvoering van VN-besluiten door regionale organisaties en groepen van landen.

(vervolg op volgende pagina)

(Box 2 vervolg)

- 4 NAVO en OVSE: GroenLinks bepleit een breed Europees veiligheidssysteem, inclusief Rusland. De NAVO moet worden vervangen door een nieuw op te bouwen regionale vredesmacht van de VN, samen te stellen uit UNSAS-eenheden. Nationale legers worden dan overbodig.
- 5 De uitbouw van het Europese veiligheidsbeleid en het plan voor een snelle interventiemacht worden beoordeeld aan de hand van een aantal criteria, onder andere: de EU mag geen nieuwe blokorganisatie worden, maar moet zich richten op conflictpreventie en vredesoperaties; nationale regeringen en parlementen houden het laatste woord over inzet van eigen troepen in EU-verband; Europese staten die geen EU-lid zijn moeten kunnen deelnemen aan EU-vredesoperaties; het EU-veiligheidsbeleid mag geen voorwendsel zijn voor verhoging van militaire uitgaven. De WEU is definitief overbodig geworden nu de EU een deel van haar taken (uitgezonderd de collectieve verdediging) heeft overgenomen.
- 6 Rol Nederlandse krijgsmacht: haar rol is niet meer de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een agressor, maar een rol in de bijdrage aan internationale conflictbeheersing (hiervoor moeten parate eenheden beschikbaar zijn). De radicale herschikking van middelen en reorganisatie van de krijgsmacht zal leiden tot een verlaging van het defensiebudget. Deelname van Nederlandse militairen aan vredesoperaties moet aan het Nederlandse parlement worden voorgelegd.
- 7 Organisatie Nederlandse krijgsmacht: de traditionele organisatiestructuur wordt vervangen door een nieuwe commandostructuur die inzet op ontschotting binnen de krijgsmacht. De marechaussee wordt opgeheven; haar bewakings- en politietaken worden overgeheveld naar de reguliere politie.
- 8 Wapenexport: GroenLinks zet zich in voor een daadwerkelijk verbod van massavernietigingswapens, landmijnen en toepassing van verarmd uranium, en voor het terugdringen van 'conventionele' wapens. In elk geval in Nederland, maar beter nog in EU-, NAVO- en VN-verband moeten bindende afspraken komen om het produceren en verspreiden van wapens sterk te verminderen. De afspraken kenmerken zich onder andere door: een verbod op levering aan dubieuze regimes en handel met spanningsgebieden (binnen die criteria kan verkoop van overtollige wapens worden toegestaan aan landen die die wapens gebruiken voor internationale vredesoperaties). Verscherping van de EU-exportcode.

Internationaal Gerechtshof. Deze punten komen overeen met het dan geldende verkiezingsprogramma.

De resolutie herhaalt ook het pleidooi voor een breed Europees veiligheidssysteem, inclusief Rusland, dat gebaseerd dient te worden op politieke, economische en ecologische samenwerking. De veiligheidsorganisatie die GroenLinks voor ogen heeft, kenmerkt zich door:

- een duidelijke, democratisch gecontroleerde politieke leiding over de militaire structuren;
- transparantie in en verantwoording over de besluitvorming;
- minder dominantie van de grote landen, in het bijzonder van de VS;
- uitbouw van de 'partnership for peace'-gedachte en intensivering van de samenwerking met Rusland;
- het volledig afzien van de rol van kernwapens in het strategisch concept;
- militaire macht gericht op de verdediging van het eigen grondgebied ombouwen tot het leveren van parate eenheden voor vredesoperaties;
- de nadruk op militaire oplossingen vervangen door investeren in methoden van conflictbeheersing.

Geconstateerd wordt dat GroenLinks de hoop heeft gehad dat de OVSE zich tot de hierboven gekarakteriseerde regionale veiligheidsorganisatie zou ontwikkelen, maar dat de OVSE daarvoor helaas nog niet de mogelijkheden en middelen heeft. De OVSE moet broodnodig worden versterkt om in elk geval taken op het gebied van conflictpreventie en de opbouw van democratische structuren in spanningsgebieden voortvarend ter hand te kunnen nemen. Ook heeft zij geen rol in het met militaire middelen bewaren of afdwingen van vrede. De betekenis van de NAVO bij vredesoperaties zoals in Bosnië en Kosovo wordt onderkend, tegelijk wil dat volgens de werkgroep niet zeggen dat de NAVO ook op de langere termijn het voertuig van het vredes- en veiligheidsbeleid in Europa moet zijn. Over de vraag of het mogelijk is om deze organisatie in de komende tien jaar om te buigen naar een nieuwe doelstelling en

werkwijze, lopen de meningen binnen de werkgroep echter uiteen. Daarom worden aan het congres twee tekstvarianten voorgelegd:

- 1 *‘Bij het bouwen aan een breder Europees veiligheidssysteem moet niet worden uitgesloten dat een veranderende NAVO daarin een rol kan spelen. (...) GroenLinks zal daarbij de ontwikkelingen toetsen aan de hierboven genoemde kenmerken en de huidige NAVO kritisch blijven bejegenen.’*

Tegenover deze benadering, die de visie van de Tweede Kamerfractie verwoordt, staat een tweede variant die als volgt luidt:

- 2 *‘Het karakter van de NAVO blijft verbonden met het verleden van de koude oorlog [sic]. Nu het Warschaupakt is verdwenen is het logisch ook de NAVO te vervangen door een andere op de huidige situatie toegeruste organisatie, waarbij bepaalde onderdelen van de NAVO meegenomen kunnen worden. Ook de huidige “nieuwe NAVO” blijft nog steeds vasthouden aan haar nucleaire doctrine en in het nieuwe strategisch concept zijn de doelstellingen van de daarin opgevoerde interventiemacht ruimer dan de door GroenLinks gehanteerde criteria. De toetreding van Oost-Europese landen trekt nieuwe scheidslijnen en heeft negatieve gevolgen voor de veiligheid in Europa en onderhandelingen over ontwapening. De NAVO moet vervangen worden door een nieuw op te bouwen regionale vredesmacht van de VN, samen te stellen uit UNSAS-eenheden.¹⁹ Nationale legers worden dan overbodig. Zolang de NAVO er nog is zal GroenLinks bij de beoordeling van werkwijzen en activiteiten de hiervoor genoemde kenmerken voortdurend als toetsingscriteria hanteren.’*

Voordat het congres over de resolutie stemt, wordt er eerst nog een Kosovo-debat gevoerd, waarbij de Tweede Kamerfractie zich moet verantwoorden voor haar optreden tijdens de Kosovo-crisis. Een motie, waarin het congres wordt gevraagd alsnog ‘niet in te stemmen’ met de steun die de Kamerfractie een jaar eerder heeft gegeven aan de NAVO-bommen op Servië, wordt verworpen met 282 stemmen tegen en 202 voor. De discussie over de resolutie spitst zich vervolgens toe op de beide varianten. Ook nu splitst het congres zich in tweeën, maar ditmaal in het nadeel van de Kamer-

fractie. Gekozen wordt voor variant 2 met 251 stemmen voor en 218 tegen, al wordt de passage waarin het karakter van de NAVO verbonden blijft ‘met het verleden van de koude oorlog’ geschrapt.²⁰ Door de keuze van het congres, blijft de NAVO-paradox bestaan. Hoewel het congres de speelruimte voor de Tweede Kamerfractie beperkt (bijvoorbeeld wat betreft steun voor uitbreiding van de NAVO richting het oosten²¹), betekent de aangenomen variant wel een flinke koerswijziging vergeleken met het oude ‘zo snel mogelijk opheffen van de NAVO’-standpunt. Ook wordt niet meer alle heil verwacht van de OVSE als de basis voor het Europese veiligheidssysteem. Deze uitkomst toont aan dat hoewel er op het congres veel oud kader aanwezig is, ook deze leden nu een meer gematigde positie innemen.²²

3.3 Kader volgende verkiezingsprogramma's

De Resolutie over Vrede en Veiligheid fungeert als basistekst voor het *Verkiezingsprogramma GroenLinks 2002-2006 'Overvloed en onbehagen'* dat in januari 2002 wordt vastgesteld. Het heftige Afghanistan-debat in 2001 (zie hoofdstuk 4.1) heeft daarop geen invloed. Alle formuleringen uit de resolutie komen we in het programma tegen, zoals conflictpreventie als kerntaak van het buitenlandbeleid; versterking van de OVSE voor conflictpreventie en de opbouw van democratische structuren; de NAVO wordt op termijn vervangen door een regionale vredesmacht van de VN; zolang de NAVO nog bestaat zal GroenLinks per situatie de werkwijze en activiteiten van de NAVO toetsen; militair ingrijpen vereist legitimatie door een VN-mandaat, maar in uitzonderlijke gevallen kan Nederland vredesoperaties zonder Veiligheidsraadresolutie ondersteunen en ‘bij ingrijpen dient zorgvuldig rekening te worden gehouden met de bescherming van de civiele bevolking’.²³

Ook in het Europese veiligheids- en defensiebeleid dat door de EU wordt ontwikkeld, moeten – geheel in lijn met de resolutie – volgens GroenLinks preventie en beheersen van conflicten de kern zijn. In 1999 is op een EU-top besloten om binnen vijf jaar een zogeheten ‘Europese Snelle Reactiemacht’ van zestigduizend man op te

zetten. GroenLinks stelt haar steun hiervoor afhankelijk van de mate waarin serieus werk wordt gemaakt van conflictpreventie, democratische controle, een duidelijk strategisch concept, beperking van defensie-uitgaven (door betere militaire samenwerking tussen verschillende landen) en regulering van de wapenindustrie en wapenhandel. De EU dient bovendien de reactiemacht beschikbaar te stellen voor VN-operaties. Ze moet niet trachten de Amerikaanse militaire capaciteit te benaderen. De reactiemacht is niet bedoeld voor grootschalig optreden; als dat nodig is, kan dat alleen in samenwerking met grotere militaire mogelijkheden en op basis van een VN-mandaat. Bij de ontwikkeling van de Europese Snelle Reactiemacht (commandostructuur, verbindingen, informatieverzameling en materieel) dient zoveel mogelijk gebruik te worden gemaakt van de bestaande NAVO-middelen.

De Nederlandse krijgsmacht dient te worden omgevormd tot een vredesmacht die uitsluitend deelneemt aan internationale conflictbeheersing, conflictpreventie, vredesafdwinging en vredesbewaring. De legers van de EU-lidstaten gaan hiervoor samenwerken. Defensietaken voor landsverdediging worden afgestoten. In deze passage wordt in feite het Europese veiligheidsbeleid omarmd als alternatief voor de NAVO – een ontwikkeling die zich daarna zal doorzetten.

Daarnaast moet Nederland zich, volgens het verkiezingsprogramma, blijven inzetten voor een internationaal verbod op Atomaire, Biologische en Chemische (ABC-) wapens, de snelle verwijdering van kernwapens uit Europa, een *no-first-use*-verklaring, en bovendien haar eigen kernwapentaak afstoten.²⁴

De volgende verkiezingsprogramma's 'Groei mee' (2006-2010), 'Klaar voor de toekomst' (2010-2014) en 'Groene kansen voor Nederland' (2012) passen, voor wat betreft de hoofdstukken over internationale politiek, geheel binnen het kader van de congresresolutie van 2000, al zijn de teksten beknopter geformuleerd. Dat geldt ook voor de in 2008, als onderdeel van het Toekomstproject – een partijbrede discussie over de beginselen, organisatie en strategie – opnieuw geformuleerde uitgangspunten van GroenLinks, waarin de NAVO zelfs niet meer wordt genoemd (zie box 3). Bij de stemming

hierover is er geen meerderheid voor het door de groep Kritisch GroenLinks ingediende amendement ‘De NAVO dient zo snel mogelijk te worden ontbonden (...) daarvoor in de plaats komt een collectief veiligheidstelsel’. In het programma 2010-2014 lezen we: ‘Nederland streeft ernaar dat de NAVO op termijn wordt afgeschaft, waarbij de functies van de NAVO deels worden overgenomen door de VN en deels door regionale militaire samenwerkingsverbanden zoals de EU.’ In het verkiezingsprogramma van 2012 wordt de Europese keuze nog duidelijker benoemd: ‘(...) ons land (maakt) zich sterk voor een daadkrachtiger buitenlands- en veiligheidsbeleid inclusief de vorming van een Europese krijgsmacht. Tot die tijd zet Nederland zich in voor een hervorming van de NAVO als breder militair uitvoeringsorgaan van gelijkgezinde landen ten dienste van de bescherming van burgers en de naleving van het volkenrecht.’²⁵

Box 3. Uitgangspunten GroenLinks, Partij van de Toekomst

*vastgesteld november 2008*²⁶

‘Het is een illusie te menen dat mensenrechten, democratie en vrede met militaire middelen kunnen worden nagestreefd. Gewapend ingrijpen kan alleen een laatste redmiddel zijn, mits het tevens een begin is van verzoening en wederopbouw.’

Uitgangspunt 15: GroenLinks staat voor het ideaal van een vreedzame wereld en respect voor mensenrechten. Dat vraagt om versterking van de internationale rechtsorde. Militaire interventies, alleen in geval van dreigende genocide of als alle niet-militaire middelen ineffectief zijn, moeten door Nederland alleen dan worden gesteund als ze gesteund worden door de VN. Militaire operaties moeten steeds het begin zijn van verzoening en wederopbouw. Er moet een eind komen aan de wapenproductie in Nederland.

Uitgangspunt 16: GroenLinks staat voor - en ziet de noodzaak van - een wereldwijde samenwerking van landen om mondiale uitdagingen als armoede, klimaat, voedsel, migratie en asiel aan te gaan. Hierbij streeft GroenLinks naar een eerlijke representatieve vorm van wereldwijd bestuur langs multilaterale, democratische weg. De universele en individuele rechten van de mens staan daarbij centraal. Voor de behartiging daarvan zijn de VN voor GroenLinks een cruciale organisatie, mits alle continenten gelijkwaardig vertegenwoordigd zijn in de Veiligheidsraad.

Uitgangspunt 17: GroenLinks kiest voor een groen, sociaal en democratisch Europa dat een voortrekkersrol in de wereld speelt. De toekomst van Nederland ligt in Europa en de toekomst van Europa in de wereld.

4

Geen blanco cheque voor de ‘War on terror’

4.1 Broze eenheid GroenLinks

Eind oktober 2000 publiceert de Tweede Kamerfractie van GroenLinks, als vervolg op de aangenomen Resolutie over Vrede en Veiligheid, de nota *Met alle geweld voorkomen*.¹ Hierin pleit Kamerlid Karimi voor conflictpreventie als nieuw uitgangspunt voor het buitenlands beleid. Door het vroegtijdig identificeren van conflict-haarden, het tegengaan van wapenhandel, armoede en onderdrukking en steun aan samenlevingsopbouw moet Nederland gewapende conflicten en de daarmee gepaard gaande ellende helpen voorkomen. GroenLinks wil dat landen waar oorlog dreigt, centraal komen te staan in de Nederlandse buitenlandse politiek en het ontwikkelingsbeleid. De nota geeft aan welke structuren en instrumenten er nodig zijn om conflictpreventie structureel in te bedden in het beleid. De voorstellen zijn een kritiek op het beleid van PvdA-minister Eveline Herfkens van Ontwikkelingssamenwerking. Herfkens wil slechts bilaterale steun geven aan regeringen die aan de eisen van ‘goed bestuur’ voldoen; instabiele en corrupte landen (en dus ook landen waar oorlog dreigt) vallen daardoor af. Als potentiële eerste kandidaat waar het beleid zich meer op moet richten, noemt Karimi ‘Afghanistan’. Die optie wordt snel actueel. Dan wordt duidelijk hoe broos de eenheid binnen GroenLinks is na de aangenomen Resolutie over Vrede en Veiligheid: ze blijkt niet bestand tegen de volgende oorlog.

Bombardementen op Afghanistan (2001)²

Op 11 september 2001 wordt de wereld opgeschrikt door een reeks terroristische aanslagen op de VS. De aanvallen op de Twin Towers in New York en op het gebouw van het Amerikaanse ministerie van Defensie in Washington, het Pentagon, uitgevoerd met gekaapte passagiersvliegtuigen, blijken het werk van het Al Qaida-netwerk dat onder leiding staat van Osama Bin Laden. Wanneer het Taliban-regime in Afghanistan, dat Al Qaida steun verleent in de vorm van trainingskampen, niet ingaat op herhaalde eisen om de terroristen uit te leveren, initieert een coalitie onder leiding van de VS op 7 oktober 2001 Operation Enduring Freedom, het bombarderen van militaire installaties van de Taliban en van Al Qaida. Na ruim een maand, op 14 november, valt de hoofdstad Kabul en wordt het Taliban-regime verdreven. Ook daarna wordt de jacht op terroristen voortgezet om de veiligheidssituatie in het land te verbeteren.

De Tweede Kamerfractie van GroenLinks veroordeelt in een persbericht de aanslagen als een misdaad ‘tegen alles wat menselijk is’ en betuigt haar steun aan de Amerikanen. Ze wijst erop dat voor het bestrijden van terrorisme de voedingsbodem hiervan moet worden aangepakt (de ontevredenheid over de scheve welvaartsverdeling, het gebrek aan democratie en het ontbreken van toekomstperspectief in diverse islamitische landen waar fundamentalistische groepen op inspelen). De VS beginnen met het smeden van een coalitie tegen het terrorisme met een beroep op artikel 5 van het NAVO-verdrag, dat stelt dat een aanval op één van de NAVO-landen door de andere lidstaten zal worden opgevat als een aanval op allemaal en dat alle landen zullen meewerken (samenwerken) om de aanvaller af te weren.³ Hoewel het ingrijpen in Afghanistan niet past binnen de kaders van het verkiezingsprogramma (er is geen helder uitvoerbaar VN-mandaat⁴, noch gaat het om het stoppen van dreigende genocide), steunt de Kamerfractie van GroenLinks het invoeren van artikel 5 (net als alle andere partijen, uitgezonderd de SP), maar zij wil de regering (en de VS) geen ‘blanco cheque’ geven. Die opstelling leidt op 20 september meteen tot een stevige confrontatie tussen Rosenmöller en PvdA,

D66 en CDA, nadat premier Kok heeft verklaard dat er geen ruimte is voor parlementaire goedkeuring vooraf, indien Nederlandse troepen betrokken worden bij een militair antwoord. Ook tijdens een bijeenkomst van de partijraad op 22 september herhaalt de fractie haar standpunt.

Net als in het geval van Kosovo komt GroenLinks ook nu weer tegenover de vredesbeweging en de SP te staan, die demonstraties organiseren – manifestaties waartoe ook door vijf GroenLinks-afdelingen en de jongerenafdeling DWARS wordt opgeroepen. Tweede Kamerleden van GroenLinks mogen van de organisatoren niet spreken omdat GroenLinks zich niet heeft aangesloten bij het opgerichte ‘Platform tegen de Nieuwe Oorlog’.⁵ Het partijbestuur vindt dat het platform te alarmistisch is over het gebruik van kernwapens en dat het te weinig onderstreept dat de fundamentalistische terroristen een eigen, verwerpelijke agenda hebben. Tijdens een leden-debat op 26 september wordt de situatie na de aanslagen besproken: de mogelijke militaire acties tegen Afghanistan en de gevolgen voor de multiculturele samenleving in Nederland. De meesten van de circa zestig aanwezigen kunnen zich vinden in het standpunt van de Kamerfractie: de inzet van beperkte militaire middelen tegen de plegers van de aanslagen.

Als op 7 oktober de bombardementen op Afghanistan beginnen, verklaart Rosenmöller in het tv-programma Netwerk de militaire acties te steunen, mits er geen burgerdoelen worden geraakt. De fractie van GroenLinks acht op dat moment militair ingrijpen gerechtvaardigd als het doel is: het terrorisme te bestrijden; de intentie is de dadersgroepen op te pakken; burgers worden ontzien; en het ingrijpen proportioneel is en kans op succes heeft. Ze steunt het bombarderen van militaire installaties van de Taliban en de terroristische trainingskampen van Al Qaida. De omverwerping van het Taliban-regime (*regime change*) mag dus niet het doel van de bombardementen zijn en de VN dienen zo snel mogelijk betrokken te worden bij de ontwikkeling van een alternatief voor de Taliban, want de Noordelijke Alliantie, de andere machtsfactor in Afghanistan, is volgens de Kamerfractie geen haar beter. Ondanks grote aarzelingen bij een aantal fractieleden, wordt men het binnen de

fractie erover eens dat men het type doelen dat wordt aangevallen zal aankaarten bij de regering.

Op een ledenbijeenkomst op 10 oktober legt Rosenmöller uit dat volgens de fractie een gerichte, effectieve en proportionele actie onvermijdelijk is geworden nadat de onderhandelingen over de uitlevering van Bin Laden niet tot resultaat hebben geleid; bovendien hebben de VN, bij monde van Secretaris-Generaal Kofi Annan, de actie rechtmatig genoemd. Karimi wijst op deze bijeenkomst op de voedingsbodem voor het terrorisme: de terroristen maken gebruik van de anti-Amerikaanse sentimenten in de islamitische landen en alleen democratisering van deze landen kan deze voedingsbodem wegnemen.

Maar al gauw wordt binnen GroenLinks getwijfeld over de doelmatigheid en de proportionaliteit van de zware systematische bombardementen, en lopen de spanningen snel op. Leden haken af. GroenLinks daalt fors in de peilingen (van 15 naar 10 zetels). In *Het Parool* van 18 oktober 2001 schrijft Eerste Kamerlid Leo Platvoet dat het bombarderen 'noch doelmatig, noch proportioneel' is: het brengt de arrestatie van Bin Laden niet dichterbij. Op 28 oktober wordt tijdens een plenaire vergadering van alle landelijke fracties duidelijk dat het voltallige partijbestuur en de meeste Eerste Kamerleden de bombardementen niet langer steunen. Ook de Tweede Kamerfractie twijfelt aan het nut van de bombardementen met onder andere clusterbommen. Ze vindt dat de militaire campagne moet worden aangepast om minder burgerslachtoffers te maken: minder bombardementen en meer kleinere acties op de grond. Ze wil praten over een bombardementspauze om voor het invallen van de winter humanitaire hulp te kunnen bieden aan de burgers van Afghanistan; en hiervoor initiatieven in gang zetten. Als die geen gehoor vinden kan 'de prijs voor het bestrijden van het terrorisme te hoog worden'. In een brief aan de leden van GroenLinks, ondertekend door Rosenmöller en Karimi, wordt dit verwoord.⁶ De reden dat de Tweede Kamerfractie haar steun aan de interventie niet intrekt is strategisch: ze denkt zo meer steun voor haar initiatieven te kunnen verwerven.

Het partijbestuur geeft de fractie nog even de tijd om haar acties in gang te zetten. Als op 9 november Nederland aan de coalitie militair materieel en troepen ter beschikking stelt, stemmen de meeste partijen in met deze bijdrage. De SP wijst de bijdrage af. Karimi verklaart dat GroenLinks niet bij voorbaat tegen de humanitaire inzet van militairen is, maar dat dit verder lijkt te gaan. Op dezelfde dag neemt Tom Pitstra, door tussentijdse opvolging inmiddels Tweede Kamerlid geworden, publiekelijk afstand van het fractie-standpunt – zonder hiervan de rest van de fractie op de hoogte te stellen. Dit wordt hem binnen de fractie niet in dank afgenomen. Rosenmöller schrijft later dat ‘Pitstra in het Afghanistan-debat lastig werd, omdat hij meer dan eens uitspraken deed in de pers over de overige fractieleden. Zoiets hadden we in de fractie nog niet eerder meegemaakt. Met een afwijkende mening valt (goed) te werken. Dat wisten we. Bij gebrek aan collegialiteit is dat anders (...) Het leidde tot een onduidelijke koers (...) Gevolg was dat we aanvankelijk niet tegen de bommen waren, maar er zoveel voorwaarden aan verbonden dat het nauwelijks echt als steun kon worden gezien. En waar de wereld bezig was met de strijd tegen het terrorisme, waren wij vooral met onszelf bezig (...) Te krampachtig heb ik geprobeerd de boel op één lijn te houden’.⁷

Op 13 november, en vlak voor een bijeenkomst van de partijraad waar een stevige confrontatie met de achterban dreigt, besluiten ook de andere leden van de fractie tot *opschorting* – dus geen intrekking! – van hun ‘geclausuleerde’ steun aan de bombardementen. Zij vinden dat de balans tussen de militaire acties, de diplomatieke stilte en de aarzelende humanitaire hulpverlening volkomen is zoekgeraakt; niet het arresteren van Bin Laden maar het verjagen en bombarderen van de Taliban lijken het doel te zijn geworden. Een nieuwe inzet van militaire middelen kan slechts worden gesteund als de VN als legitieme autoriteit daarom vragen en de intentie, een nieuw politiek bestuur voor Afghanistan, steunen. De standpuntwijziging komt op een uiterst curieus moment: nota bene op de dag dat Kabul valt en in de media beelden te zien zijn van inwoners die juichen om het vertrek van het Taliban-bewind. Het leidt tot honende reacties van de regeringspar-

tijen, steun van de SP, en tevredenheid bij de achterban. GroenLinks heeft een zwabberkoers gevolgd door eerst steun te verlenen aan de interventie, deze steun vervolgens telkens op het spel te zetten, en uiteindelijk in te trekken als het conflict lijkt afgelopen.

Irakoorlog (2003)

Weigert GroenLinks in 1991 tijdens de Eerste Golfoorlog de geallieerde coalitie te steunen om de Iraakse bezetting van Koeweit ongedaan te maken, ook een tweede oorlog tegen Irak, die de VS en het Verenigd Koninkrijk⁸ op 20 maart 2003 beginnen en die uitmondt in een buitenlandse bezetting van Irak, moet het doen zonder de steun van GroenLinks. Ditmaal is er echter een groot verschil: er is geen adequaat VN-mandaat en de actie kan wereldwijd op weinig steun rekenen. Saddam Hoessein wordt algemeen als een bedreiging voor de internationale vrede en stabiliteit gezien, maar dat betekent nog geen steun voor het beleid van de VS. Zo is de EU verdeeld over de vraag of Saddam Hoessein over massavernietigingswapens beschikt en zijn grote landen als Duitsland en Frankrijk tegen een aanval (ze willen meer tijd voor de VN-wapeninspecteurs die in Irak zoeken naar massavernietigingswapens).

De Amerikaans-Britse actie om het Iraakse regime te verwijderen (*regime change*) moet worden gezien in het licht van het jarenlang dwarsbomen van VN-wapeninspecties door het bewind in Bagdad, waardoor de indruk wordt gewekt dat het regime nog steeds massavernietigingswapens heeft (die eerder al zijn ingezet tegen de eigen bevolking). Tevens past de actie in het kader van de *War on Terror* die de Amerikaanse regering kort na de aanslagen op 11 september 2001 heeft afgekondigd. De Amerikaanse veiligheidsstrategie gaat daarbij ook uit van de bereidheid tot pre-emptief militair optreden tegen 'nieuwe dreigingen' zoals terrorisme, al dan niet in samenhang met de proliferatie van massavernietigingswapens. In februari 2003 presenteren de VS voor de VN-Veiligheidsraad in New York 'onomstotelijke bewijzen' die moeten aantonen dat Saddam Hoessein over deze wapens beschikt. Bovendien stellen ze dat er banden zijn met Al Qaida. Overtuigende bewijzen

voor deze beweringen zijn echter nooit gevonden – ook niet na de val van Hoessein tijdens de bezetting van Irak. De Amerikaanse president Bush en Britse premier Tony Blair blijken te hebben gelogen over de reden van de invasie van Irak.

Er is voor het Amerikaans-Britse militaire ingrijpen in maart 2003 geen volkenrechtelijk mandaat: eerdere VN-resoluties over Irak mogen niet worden uitgelegd als een vrijbrief voor individuele lidstaten om zonder nadere besluitvorming door de VN-Veiligheidsraad – een zogeheten ‘tweede resolutie’ – met militair geweld de naleving van diens resoluties af te dwingen.⁹ Met deze illegale en illegitieme oorlog verwijzen de VS de VN in feite naar de zijlijn, als instantie waar ze zich niets aan gelegen hoeven te laten liggen – vanuit de internationale politiek en het internationaal recht gezien, is dit een uiterst belangrijke en gevaarlijke ontwikkeling.¹⁰ De Nederlandse regering schaaft zich echter al vroeg achter het Amerikaans-Britse doel: de ontmanteling van de vermeende Iraakse massavernietigingswapens. Het kabinet acht een *regime change* – de onvermijdelijke consequentie van de Amerikaans-Britse inval – weliswaar volkenrechtelijk niet gelegitimeerd, maar maakt dit ondergeschikt aan het steunen van de Amerikaans-Britse positie en het afgeven van een signaal van Atlantische solidariteit.

GroenLinks wijst de dreigende oorlog in Irak zonder meer af; en interne verdeeldheid blijft uit. In december 2002 spreken GroenLinks en SP hun zorgen uit over de positieve reactie van de Nederlandse regering op het Amerikaanse verzoek om een bijdrage te leveren aan het verder opvoeren van de militaire druk. Kamerlid Karimi acht het middel van de oorlog erger dan de kwaal van het regime in Bagdad.¹¹ In januari 2003 verklaart de nieuwe partijleider Femke Halsema, die twee maanden eerder Rosenmöller is opgevolgd, dat GroenLinks ingrijpen in Irak door de VS te allen tijde afwijst, zelfs bij steun van de VN.¹² De Nederlandse regering besluit de aanval alleen ‘politiek’ te steunen, maar niet actief militair te participeren¹³, ‘gelet op het draagvlak in de samenleving’.¹⁴ De GroenLinks Kamerfractie hekelt die houding vanwege het ontbreken van een rechtsgrond en noemt het kabinet ‘halfslachtig’ en ‘ruggengraatloos’. De inval wordt door haar op morele, juridi-

sche en politieke gronden veroordeeld.¹⁵ De partij neemt actief deel aan anti-oorlogsdemonstraties en sluit zich nu wel aan bij het Platform tegen de Nieuwe Oorlog dat na 11 september 2001 is opgericht. Op 15 februari 2003, een maand voor de inval in Irak, vindt het partijcongres speciaal in Amsterdam plaats om deelname van de congresgangers aan de demonstratie mogelijk te maken, onder het motto 'Stop de oorlog in Irak'.

Na de val van Saddam Hoessein levert een groot aantal landen militairen voor de Stabilisation Force Iraq (SFIR) onder leiding van de VS en het Verenigd Koninkrijk. Deze stabilisatiemacht vloeit voort uit een resolutie van de Veiligheidsraad in mei 2003 en moet de Irakezen assisteren bij de wederopbouw van het land en zorgen voor stabiliteit en veiligheid. In het kader van SFIR stuurt Nederland in juli 2003 (tot 2006) een contingent van circa elfhonderd militairen naar Irak. In een motie veroordeelt de Kamerfractie van GroenLinks in juni 2003 de uitzending van de Nederlandse militairen, maar deze krijgt geen meerderheid.

Afghanistan: Nederlandse militaire missie (2006)

Vanaf 2004 zijn NAVO-eenheden actief in Afghanistan in het kader van de internationale vredesmacht ISAF (International Security Assistance Force). ISAF is een missie met een VN-mandaat, die de nieuwe Afghaanse regering moet helpen bij de opbouw van het land. Op verzoek van de VS neemt Nederland vanaf april 2005 tot augustus 2006 met 320 commando's deel aan Operation Enduring Freedom (OEF). Sedert augustus 2006 levert Nederland een bijdrage aan ISAF met een uitgebreidere missie in de provincie Uruzgan (met specialistische eenheden zoals commando's en mariniers; en luchtmacht met onder andere straaljagers en gevechtshelikopters – in totaal circa 1500–2000 militairen).

In het *Verkiezingsprogramma 2006-2010 'Groei mee'* neemt GroenLinks afstand van de 'Oorlog tegen het terrorisme': 'De Amerikaanse geweldspolitiek biedt geen oplossingen, maar werkt averechts (...) Nederland stopt de steun aan de Amerikaanse geweldspolitiek tegen Irak en Afghanistan'. In november 2007 publiceert de Kamerfractie de notitie *Een alternatieve strategie voor*

Afghanistan.¹⁶ Daarin wordt de kritiek op de missie uiteengezet en gesteld dat de oorlog tegen het terrorisme onder de Amerikaanse terroristenjacht Operation Enduring Freedom niets heeft opgeleverd, maar wel veel kwaad bloed zet. Er vallen veel onschuldige burgerslachtoffers. Er is geen duidelijke scheiding tussen deze terroristenjacht en de wederopbouwmissie, ISAF, zoals is afgesproken. De veiligheidssituatie is verslechterd en de steun onder de bevolking voor de Taliban neemt toe. De wederopbouw – het doel van de missie – komt niet van de grond. Van ontwapening is niets terechtgekomen, corrupte krijgsheren mogen hun milities houden en de NAVO en OEF bewapenen zelfs hulpmilities. De Afghaanse overheid komt haar afspraken over corruptiebestrijding, goed bestuur en hervormingen van de veiligheidssector niet na.

Gepleit wordt voor een andere aanpak en verandering van het militaire mandaat: de militaire inzet van Nederland en de bondgenoten moet beperkt blijven tot defensieve presentie en opleidingstaken, en de offensieve operaties van de NAVO en OEF moeten worden beëindigd. In plaats daarvan dient er meer werk te worden gemaakt van diplomatie en wederopbouw, geleid en uitgevoerd door civiel personeel, want militairen zijn geen diplomaten of ontwikkelingswerkers. Afghaanse burgers en niet-gouvernementele organisaties moeten nadrukkelijker worden betrokken bij de wederopbouw, met name door steun aan de Afghaanse *civil society* en democratische krachten. De VN dienen volgens de fractie een leidende rol bij de vredesopbouw te krijgen: ze moeten de inefficiënte en gecorrumpeerde Afghaanse overheid en de ongecoördineerde donorgemeenschappen overkoepelen; en het toezicht uitoefenen op de wijze waarop de NAVO-missie het veiligheidsmandaat van de VN uitvoert. De NAVO moet zich meer richten op training van de Afghaanse veiligheidstroepen en het versterken van de grensbewaking, helpen bij de aanpak van drugs- en wapensmokkel, en zorgen voor bescherming van diplomaten, hulporganisaties en Afghaanse burgerdoelen. Dit alles impliceert een forse uitbreiding van het VN-mandaat. Een andere aanbeveling in de nota luidt: 'De Europese politiemissie wordt drastisch uitgebreid om te helpen bij de hervorming van de Afghaanse politie. Ook het Afghaanse open-

baar ministerie, rechtbanken en advocatuur krijgen ondersteuning door advies en opleidingen’.

De beleidslijn van GroenLinks is: iedere missie afwijzen die onderdeel vormt van de offensieve militaire strategie van de Amerikanen. Wanneer in 2008 de verlenging van de Nederlandse ISAF-missie op de politieke agenda staat, wil GroenLinks (samen met de SP en de vredesorganisaties van het Platform tegen de Nieuwe Oorlog) dat er een einde komt aan de Nederlandse missie in Uruzgan. In de massaal verspreide actiekrant *Troepen terug uit Afghanistan*¹⁷ wordt geconstateerd dat de voorwaarden die de Tweede Kamer in 2006 aan de missie heeft verbonden (duur twee jaar; strikte scheiding tussen ISAF-missie en de Amerikaanse Operation Enduring Freedom; humanitaire behandeling van gevangenen; de missie moet zich wijden aan wederopbouw) niet worden gehaald of onder druk staan. ‘De missie is zeer gewelddadig (...) Nederland is betrokken geraakt bij een slepende oorlog, een *Mission Impossible* (volgens een groot deel van de Nederlandse bevolking)’, aldus de krant. De meerderheid van de Tweede Kamer besluit echter tot een verlenging van de missie met twee jaar.

Afghanistan: politietrainingsmissie (2010-2012)

Vanaf 2008 zinspelen Nederlandse bewindslieden (minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen, minister van Defensie Eimert van Middelkoop en premier Jan Peter Balkenende) regelmatig over afbouw van de Nederlandse bijdrage in Uruzgan per augustus 2010, maar houden tegelijk de optie open voor een bijdrage in een andere vorm na 2010. Regeringspartijen PvdA en ChristenUnie willen definitief weg. Van NAVO-zijde wordt herhaaldelijk aangedrongen op een verlenging van het verblijf van de Nederlandse militairen in Uruzgan (met een kleinere missie en F-16's). De PvdA houdt zich aan ‘haar belofte aan de kiezer’ dat de laatste militairen eind 2010 uit Uruzgan zijn vertrokken. Omdat verlenging van de missie voor de coalitiepartners een optie blijft, stappen de PvdA-ministers op 19 februari 2010 uit het kabinet – vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010. Al enige tijd is duidelijk dat de publieke steun voor de Uruzgan-missie flink is

afgenomen.¹⁸ De kiezers belonen de PvdA voor haar standvastige opstelling.

Het GroenLinks-verkiezingsprogramma *Klaar voor de Toekomst* (2010-2014) benadrukt: 'Mensenrechten zijn leidend bij internationale samenwerking. Nederland pleit waar mogelijk voor participatie in plaats van uitsluiting, dialoog in plaats van boycot. Zowel bilateraal als binnen de EU en de VN zet Nederland zich in voor de naleving van de mensenrechten en het internationaal recht, met het oog op het uitbannen van de gruwelen van de oorlog. Tegen landen die herhaaldelijk weigeren mensenrechten na te leven wordt passend opgetreden. Nederland maakt zich sterk voor humanisering van het volkenrecht: de veiligheid van mensen gaat boven de veiligheid van staten. Ons land zet zich ervoor in dat de internationale gemeenschap beter wordt toegerust om genocide, oorlogsmisdaden en ernstige mensenrechtenschendingen te voorkomen, te stoppen en te bestraffen.' Over Afghanistan bevat het verkiezingsprogramma een passage die rechtstreeks stamt uit de fractienota uit 2007: *'Nederland laat Afghanistan niet in de steek. De opbouw van een democratische, veilige rechtsstaat heeft er prioriteit. Dat vereist grotere inspanningen voor corruptiebestrijding, versterking van bestuur, rechtspraak, civiele organisaties en de positie van vrouwen, alsmede onderhandelingen met gematigde Taliban. Nederland draagt meer politietrainers bij aan de EU-opleidingsmissie. Ons land steunt geen offensieve militaire operaties'*.¹⁹

Een blijvende actieve betrokkenheid bij de wederopbouw van Afghanistan is ook de inzet van de motie die de Kamerleden Mariko Peters (GroenLinks)²⁰ en Alexander Pechtold (D66) met steun van CDA, VVD, CU en SGP op 21 april 2010 – drie dagen na de vaststelling van het verkiezingsprogramma – indienen, en die de regering vraagt de behoefte op het gebied van civiele politietraining en – opleiding in Afghanistan in kaart te brengen en hoe Nederland daarin kan voorzien. Uit een peiling van De Hond, uitgevoerd in april 2010, blijkt dat maar liefst 71 procent (!) van de GroenLinks-stemmers op dat moment voorstander is van het sturen van politietrainers naar Afghanistan.²¹ De PvdA-Kamerfractie stemt tegen de motie: niet de inhoud van de motie, die lang niet zo ver gaat als de

missies waarmee de PvdA eerder akkoord is gegaan, maar electoraal-strategische overwegingen geven hierbij de doorslag. Nooit eerder is de PvdA-fractie unaniem tegen een vredesmissie geweest – in feite betekent dit een breuk met haar internationalistische traditie. Voor het kabinet biedt de motie Peters/Pechtold echter een mogelijkheid om aan de wensen van de NAVO tegemoet te komen en haar ‘bondgenootschappelijke solidariteit’ te tonen. Ook in het regeerakkoord dat VVD en CDA in september 2010 overeenkomen, wordt expliciet verwezen naar de motie Peters/Pechtold.²² Als het kabinet-Rutte op 7 januari 2011 in een brief aan de Tweede Kamer (‘een artikel 100-brief’) aankondigt een Nederlandse politie-trainingsmissie naar de provincie Kunduz in het noorden van Afghanistan te willen sturen, heeft de GroenLinks-fractie echter veel vragen, onder andere over de veiligheidssituatie in het gebied, de verhouding tussen de NAVO en de EU, en over de precieze aard van de militaire ondersteuning. Omdat grote fracties als PvdA, SP en gedoogpartner PVV tegen zijn, evenals de Partij voor de Dieren, is het doorgaan van de missie afhankelijk van de steun van de oppositiepartijen D66, ChristenUnie en GroenLinks.

Binnen GroenLinks voltrekt zich vervolgens een herhaling van het tumult zoals we dat eerder hebben gezien tijdens de bombardementen op Kosovo (1999) en Afghanistan (2001). Over het indienen van de motie Peters/Pechtold is door de Kamerfractie niet met de achterban gediscussieerd, noch heeft ze deze geïnformeerd over het feit dat het kabinet bezig is met de voorbereiding van een politiemissie. Er ontstaat enige reuring als een veertigtal GroenLinks’ers publiekelijk laat weten zo’n missie geen heilzaam idee te vinden: als GroenLinks instemt met de missie, kiest ze voor het oorlogszuchtige beleid van Washington. Het partijbestuur en de Kamerfractie zeggen een intern debat toe na publicatie van de in de motie Peters/Pechtold gevraagde artikel 100-brief, maar vóórdát een definitief standpunt wordt ingenomen.²³

Ruim een half jaar blijft het stil in de partij en wordt er niet gecommuniceerd over deze kwestie. En als de achterban wordt geraadpleegd, dan is deze zeer kritisch. Op 12 januari 2011 vindt in Utrecht de beloofde bijeenkomst van de Kamerfractie met de leden

plaats, waarop menigeen van de zeventig aanwezigen zich mét afdelingsmandaat tegen de missie uitspreekt. De net aangetreden fractieleider Jolande Sap – medio december 2010 is zij Halsema opgevolgd – geeft aan dat de fractie grote bezwaren heeft: de verhouding civiel-militair is scheef; er is teveel NAVO-bemoeienis; en de beoogde provincie Kunduz wordt steeds onveiliger. Maar zij ziet ook positieve elementen: een scherp mandaat en aandacht voor civiele wederopbouw. ‘We willen de door D66 en GroenLinks gevraagde hoorzitting dus afwachten met een *open mind* – en dat zijn we ook aan onze motie verplicht.’²⁴ Een confrontatie blijft uit en de Kamerfractie krijgt het advies om zich aan de tekst van de motie Peters/Pechtold te houden en tegen alles te stemmen wat daar haaks op staat – daarmee krijgt ze argumenten en ruimte om naar alternatieven te zoeken.

Dat verandert als op 15 januari 2011 de partijraad zich – in aanwezigheid van het NOS-journaal – met een grote meerderheid tegen de missie verklaart.²⁵ De partijraad is een ander gezelschap dan op 12 januari bijeen is geweest en heeft de bevoegdheid richtinggevende uitspraken te doen. Verwijzend naar het geringe aantal politietrainers en het grote aantal militairen (inclusief F-16’s²⁶) dat ter bescherming meegaat, gelooft men niet in het civiele karakter van de missie. Men vreest dat de mensen die worden getraind zullen worden ingezet als militairen. GroenLinks moet geen bijdrage leveren aan de Amerikaanse oorlog in Afghanistan, waartegen de partij zich steeds heeft verzet – zie de deelname aan de actie ‘Troepen terug uit Afghanistan’. Daarbij komt dat de fractie het verafschuwde rechtse kabinet van VVD, CDA en PVV niet aan een meerderheid moet helpen. Het GroenLinkse electoraat is al verdeeld over de Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan, maar begin 2011 geeft driekwart van de GroenLinks-kiezers aan *tegen* de politiemissie te zijn (zie box 4).

‘De emoties in de partij leven ook in de fractie’, verklaart Sap: ‘Enerzijds willen we er echt bij zijn om te helpen in Afghanistan als er ellende is, anderzijds willen we geen vechtmissie’.²⁷ Tijdens de hoorzitting in de Tweede Kamer op 24 januari 2011, waar circa dertig binnen- en buitenlandse deskundigen hun visie geven,

worden de twijfels bij D66, ChristenUnie en GroenLinks over de veiligheid in het gebied en de effectiviteit van de missie niet weggenomen – ze lijken eerder toegenomen.²⁸ Sap verklaart tegen de missie te zijn: het gebied is onveilig en de opleiding van Afghanen in Kunduz deugt niet. ‘De missie die het kabinet wil, heeft een meer militair karakter dan wij willen. Wij wilden een civiele missie voor civiele politiemensen. Het kabinet heeft ervoor gekozen zich toch aan te sluiten bij de meer militaire trainingen, zoals ze die nu al in het gebied geven. Daar zijn wij niet voor. Ze zullen die plannen moeten aanpassen om onze steun te krijgen.’²⁹

Box 4. Draagvlak voor NAVO en militaire interventie bij GroenLinks-achterban

Toenemend vertrouwen in de NAVO

GroenLinks wilde jarenlang de NAVO per direct opheffen, vanaf 2000 ‘op termijn’. Uit onderzoek onder de leden van GroenLinks in 1992, 2002 en 2010, uitgevoerd door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP)³⁰, blijkt de afkeer van deze organisatie te dalen: in 1992 is 63% het eens met de stelling ‘Nederland moet uit de NAVO’. In 2002 en 2010 is dit respectievelijk 22% en 18%.

Ook de opinie onder de GroenLinks-kiezers is veranderd. Uit het Nederlands Kiezersonderzoek tussen 1998 en 2010 blijkt dat het wantrouwen in het leger en de NAVO onder GroenLinks-kiezers sterk is gedaald en in 2010 zelfs omslaat in vertrouwen.³¹ Een mogelijke verklaring hiervoor is het einde van de Koude Oorlog en het opgroeien van een generatie die de Koude Oorlog niet bewust heeft meegemaakt.

Steun voor militaire interventies verdeeld

GroenLinks-kiezers hebben tussen 2006 en 2010 een genuanceerd standpunt over militaire interventie in het algemeen: de groep die geneigd is deze te steunen, is even groot als de groep die neigt naar ‘niet steunen’. In 2010 neigen meer GroenLinks-kiezers iets door naar niet steunen dan in 2006 (er is dus sprake van iets afnemende steun). De GroenLinks-kiezers staan gereserveerder tegenover militaire interventies dan het hele Nederlandse electoraat.

(vervolg op volgende pagina)

Tijdens het Kamerdebat op 25 en 26 januari 2010 neigt D66 het kabinet te steunen. Ze benadrukt dat Nederland niet teruggaat naar Uruzgan, geen *leading nation* wordt in Kunduz, de missie een duidelijk civiel karakter heeft, gericht is op opbouwen en een bescheiden bijdrage betekent aan de toekomst van het land.³² Iedereen verwacht een nee-standpunt van de Kamerfractie van GroenLinks. Dat pakt anders uit. Aan de vooravond van het Kamerdebat heeft Sap – op haar initiatief en vergezeld door haar beleidsmedewerker – een persoonlijk onderhoud met premier Rutte: een uiterste poging om hem duidelijk te maken welke bezwaren GroenLinks heeft tegen de uitwerking van de motie door het kabinet. In

(Box 4 vervolg)

Voor GroenLinks-kiezers is tussen 1998 en 2010 het gebruik van militaire middelen acceptabeler geworden, ook het vertrouwen in instituties als het leger en de NAVO is toegenomen. Wat betreft de steun voor militaire interventie blijkt, op basis van data tussen 2006 en 2010, dat het GroenLinks-electoraat verdeeld is en blijft over de Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan en de steun voor militaire missies. Noch voorstanders, noch tegenstanders hebben een overtuigende meerderheid.

Meerderheid tegen Kunduz-missie

Nadat in de Tweede Kamer op 21 april 2010 door GroenLinks en D66 het voorstel is gedaan om politietrainers naar Afghanistan te sturen, kan dit volgens een peiling van De Hond op de steun rekenen van 53% van de bevolking. De tegenstand zit vooral bij de PVV (79%), SP (69%) en PvdA (56%). De voorstanders zijn te vinden bij CU (77%), GroenLinks (71%), CDA (70%) en VVD (59%).

In de maanden daarna kantelt deze steun. Volgens een peiling van De Hond op 16 januari 2011 is dan 68% van de Nederlandse kiezers tegen de politietrainingsmissie. Van de kiezers op GroenLinks blijkt nu maar liefst 77% tegen de missie. Die gewijzigde percentages hebben waarschijnlijk alles te maken met de gepolariseerde politieke verhoudingen na de val van het kabinet-Balkenende IV over de verlenging van de militaire missie in Afghanistan; en wat GroenLinks betreft ongenoegen bij de GroenLinks-kiezers over de steun aan het rechtse kabinet-Rutte door de Kamerfractie.

Begin 2012 zijn die percentages niet veranderd, waarschijnlijk mede als gevolg van de berichtgeving in de media over de missie.

dat gesprek verwijt zij Rutte dat het kabinet niets heeft gedaan om draagvlak voor de missie te verkrijgen, waardoor het momentum lijkt vergleden – in het publieke debat zijn alleen de tegenstanders van de missie zichtbaar en is de weerzin zo groot geworden dat de missie niet meer op de inhoud valt uit te leggen. ‘Uiteindelijk heb ik het hele pakket van onze eisen aan hem uitgelegd, gebaseerd op gesprekken met de achterban en deskundigen. Twee A4'tjes vol. Ik heb Rutte duidelijk gemaakt: dit zijn onze eisen. Ik ga geen millimeter toegeven. Wat jullie ook aan tegenargumenten bedenken: als het niet zo kan, komt er geen steun van GroenLinks (...) Rutte gaf van alles aan: “Daar kunnen we mee aan de slag.” Ik zei: je zegt nu dat je alle eisen wilt inwilligen. Dat moeten we zien in het debat.’³³

Vlak voor het Kamerdebat informeert Sap haar fractie over het gesprek met Rutte: met *powerplay* – dreigen met opstappen³⁴ – dwingt zij volgzzaamheid af en de missie nu te steunen. In het Kamerdebat eist Sap nogmaals ‘keiharde garanties’, waarna de premier de zorgen van GroenLinks wegneemt. Het kabinet verklaart zich bereid om de missie in te vullen zoals GroenLinks die voor ogen heeft, door aan een reeks belangrijke voorwaarden te voldoen. Zo wordt onder andere de opleidingsduur langer, zullen de opgeleide agenten niet worden ingezet bij offensieve operaties en behoudt Nederland altijd zelf het laatste oordeel bij de inzet van de F-16's. ‘We hebben alles gekregen wat we wilden. Alle eisen en voorwaarden, echt alles. Dat is in een onderhandeling het maximale dat je eruit kunt halen. Ook die eisen waarvan we op voorhand dachten dat ze zo stevig waren dat we nee zouden krijgen’, aldus Sap.³⁵ De veranderingen leiden tot steun van negen van de tien leden van de fractie. Alleen Kamerlid Van Gent heeft er geen vertrouwen in dat de missie tot een goed eind kan worden gebracht. Tijdens het Kamerdebat wordt Sap door de PvdA en SP, die bij voorbaat tegen de missie zijn, hard aangevallen omdat zij heeft onderhandeld met Rutte.³⁶ Ook betwijfelen ze of Nederland de door GroenLinks geëiste garanties wel kan afdwingen. Sap schetst echter de kansen: ‘Wij laten ons niet leiden door cynisme. Als dit lukt, zetten wij een nieuwe standaard en bieden we Afghanistan perspectief voor de komende tien, vijftien jaar.’³⁷

In een brief aan de leden van de partij wordt uitvoerig uitgelegd waarom de Kamerfractie heeft ingestemd met de missie: 'We kunnen het verschil maken in Afghanistan. We sturen politietrainers die gaan helpen het land veiliger te maken en weder op te bouwen. De missie draagt bij aan bestrijding van corruptie, en versterking van het bestuur.'³⁸

Dat zijn nogal grote claims en koren op de molen van de critici. De achterban van GroenLinks staat niet te juichen: leden zeggen hun lidmaatschap op, raadsleden stappen op en anderen overwegen dat te doen. Als het congres van GroenLinks op 5 februari 2011 bijeenkomt, liggen er verschillende kritische moties.³⁹ Een van de moties constateert dat de missie past in de 'NAVO-oorlogsstrategie' en spreekt uit 'dat GroenLinks de missie naar Kunduz zoals voorgesteld door het kabinet niet steunt'. Deze motie krijgt de steun van een derde van de congresgangers. Er is ook een andere motie, waarin wordt gesteld dat de fractie de vertegenwoordiging van de hele partij en haar kiezers is, geconstateerd wordt dat de fractievoorzitter weliswaar tot het uiterste is gegaan om garanties van het kabinet te krijgen over de aard en de uitvoering van de missie, maar dat grote delen van de partij geen vertrouwen in de garanties van het kabinet hebben, dat de fractie op de hoogte was van de gevoelens in de partij, en dat de uittocht van leden of afdelingen een versmalling van de diversiteit aan opvattingen binnen GroenLinks betekent. Een overgrote meerderheid van het congres stemt vóór deze motie. Daarmee drukt ze haar 'treurnis' uit over het feit dat de fractie er niet in is geslaagd de steun te verkrijgen van een groot deel van de leden en kiezers van GroenLinks. Tegelijk wordt opgeroepen tot 'eenheid'. Men spreekt het 'vertrouwen' uit in de fractie die naar eer en geweten het besluit heeft genomen, zich de kritiek zal aantrekken en dat dit in de toekomst zal leiden tot meer tweerichtingsverkeer met de leden. Met deze 'Motie van Treurnis, Eenheid en Vertrouwen' overleeft Sap haar eerste optreden als politiek leider op een GroenLinks-congres en wordt een breuk met de achterban voorkomen. De motie voorkomt echter niet dat veel leden en kiezers afhaken en GroenLinks in de opiniepeilingen fors keldert: 'Bij een telling een week na de beslissing

blijken 550 leden te hebben bedankt en 400 nieuwe leden zich te hebben aangemeld.⁴⁰ Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten op 2 maart 2011 boekt GroenLinks – wonderlijk genoeg – zelfs een lichte winst: van 6,1 procent in 2007 naar 6,3 procent. Als gevolg hiervan groeit ook het aantal zetels in de Eerste Kamer voor GroenLinks van vier naar vijf.

4.2 Kunduz: open zenuw GroenLinks

Door alle voorwaarden van GroenLinks en het ‘gedoe’ rond de politiemissie binnen de partij, lijkt ze in de beeldvorming vooral een missie van GroenLinks geworden en niet van het kabinet. Hoewel Sap in de media van tal van commentatoren complimenten krijgt voor haar optreden – moedig en een bewijs van leiderschap – valt haar vooral vanuit linkse hoek veel hoon ten deel. ‘Kunduz’ krijgt een negatieve connotatie. In 2011 is de politiemissie aan kritiek onderhevig door aanhoudende berichten dat het de Nederlanders aan nuttig werk ontbreekt. Zo moet een deel van de Nederlandse trainers naar huis, omdat er te weinig Afghanen beschikbaar zijn om op te leiden. Bij elk belangrijk bericht over Kunduz, bijvoorbeeld over de marteling van gevangenen door politieagenten en de typering van de missie als ‘vooral militair’ door minister van Defensie Hillen, vragen media een reactie van GroenLinks: hoe lang blijft GroenLinks de missie nog steunen? Kunduz wordt voor GroenLinks ronduit gènant als in augustus 2011 berichten verschijnen over vermeende belangenverstrengeling van GroenLinks-buitenlandwoordvoerder Peters ten tijde van haar werkzaamheden op de Nederlandse ambassade in Kabul. Dit alles doet ook binnen GroenLinks de kritiek op Kunduz niet verstommen. Dat wordt duidelijk als het kabinet – mede op verzoek van de NAVO en de Afghaanse regering – in het najaar van 2011 tracht het mandaat van de missie uit te breiden om het trainen van grenspolitie (die gevechtstaken heeft) buiten Kunduz mogelijk te maken. Een officieel kabinetsvoorstel is afhankelijk van de uitkomst van het GroenLinks-congres op 11 februari 2012. De dag voor het congres kopt *de Volkskrant*: ‘GroenLinks ligt dwars bij uitbreiding missie Kunduz’. De Kamerfractie

blokkeert daarmee de pogingen van het kabinet, dat de parlementaire steun nodig heeft van GroenLinks nadat ook de ChristenUnie heeft aangegeven niets te zien in een uitbreiding. Het enige wat Sap wél wil overwegen, is extra aandacht voor de opleiding van rechters, officieren van justitie en advocaten.⁴¹

De Tweede Kamerfractie staat onder zware druk van de achterban.⁴² Op het congres steunt de fractie een motie van de werkgroep Midden-Oosten om de politietrainingsmissie niet uit te breiden voor het trainen van grenspolitie, omdat dit buiten het civiele mandaat van de missie valt.⁴³ Deze motie wordt aangenomen met 726 stemmen voor en 171 tegen. De fractie is echter niet van plan om tegemoet te komen aan leden die helemaal van de missie af willen. De moties die hiertoe oproepen – met dezelfde argumentatie als een jaar eerder, maar tevens met verwijzing naar de aanhoudende kritiek binnen en buiten de partij op de missie, de grote imagoschade voor GroenLinks en de dalende peilingen, en het verwijt dat de fractie zich te weinig heeft ingespannen voor een politieke oplossing van het conflict – worden door de Kamerfractie officieel ‘ontraden’. De fractie is tevreden over het verloop van de missie, die in het najaar van start is gegaan, en de wijze waarop het kabinet uitvoering geeft aan de gedane toezeggingen. ‘Nieuwe ontwikkelingen en feiten kunnen voor de fractie uiteraard aanleiding zijn om de steun voor de missie te heroverwegen of de inzet te herzien (...) maar dat is nu niet aan de orde’, schrijft ze aan de achterban.⁴⁴ Kamerlid Van Gent, eerder tegenstander van de missie, benadrukt dat je een missie niet zomaar kunt stoppen en roept op tot eenheid: ‘Er is leven na Kunduz!’ Het voorstel om de steun aan de Kunduz-missie helemaal te staken, krijgt uiteindelijk de steun van een derde van de congresgangers (voor stemmen 320, tegen 591). Het resultaat van het congres: geen uitbreiding en geen inkrimping van de missie, maar ook ontevredenheid bij een aanzienlijke minderheid binnen GroenLinks.

Tijdens het verkiezingscongres op 30 juni 2012, dat het programma voor de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen van 12 september 2012 vaststelt, wordt door Kunduz-tegenstanders ditmaal geen motie ingediend om de steun aan de politietrainings-

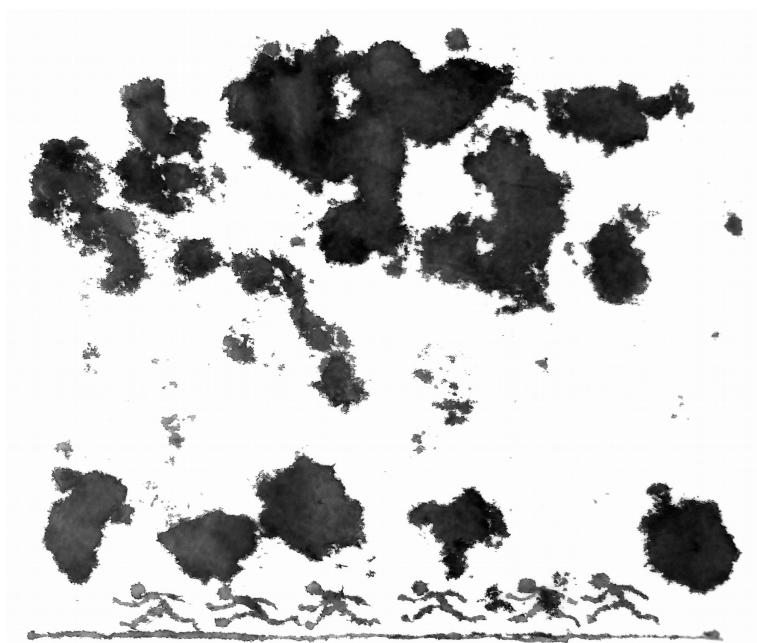
missie in te trekken. Wel steunen zij een amendement⁴⁵ over de Nederlandse bijdrage aan de toekomst van Afghanistan: een passage in de concepttekst over een bijdrage in de vorm van ‘een geïntegreerde politietrainingsmissie die het politie- en justitieapparaat versterkt’ wordt daarin geschrapt en vervangen door een politiek gericht op vrede en verzoening – daarmee wordt impliciet afstand genomen van de NAVO-strategie. Dit amendement wordt met een positief preadvies van het partijbestuur door het congres aangenomen, waardoor het Afghanistan-standpunt in het verkiezingsprogramma als volgt luidt: ‘Nederland laat Afghanistan niet in de steek. Na beëindiging van de ISAF-missie in 2014 zal Nederland Afghanistan blijven steunen op het gebied van verzoening, goed bestuur, veiligheid, sociaaleconomische ontwikkeling en wederopbouw. Een vredes- en verzoeningsproces tussen alle conflicterende partijen binnen Afghanistan heeft prioriteit. Dat proces is gericht op de opbouw van een duurzame, democratische, veilige rechtsstaat en sociaaleconomische ontwikkelingen. Dat vereist grote inspanningen op het gebied van corruptiebestrijding, versterking van bestuur, rechtspraak, civiele organisaties en de positie van vrouwen, alsmede onderhandelingen waarbij geen enkele partij wordt uitgesloten. De Nederlandse bijdrage aan de sociaaleconomische ontwikkeling en de ontwikkeling van de democratische en veilige rechtstaat zal in overeenstemming moeten zijn met dit proces. Ons land steunt geen offensieve militaire operaties.’⁴⁶

Klankbordgroep Afghanistan/Kunduz

Twee maanden nadat het GroenLinks-congres in februari 2011 zijn treurnis over de Kunduz-missie heeft uitgesproken en heeft gepleit voor meer tweerichtingsverkeer tussen de Tweede Kamerfractie en de leden van de partij, neemt het landelijk bureau in opdracht van het partijbestuur en de Kamerfractie het initiatief tot de oprichting van de ‘Klankbordgroep Afghanistan’. Het doel van deze groep is ‘het geven van feedback en informatie aan de Tweede Kamerfractie en GroenLinks in het algemeen in verband met de voorgenomen missie in Kunduz, Afghanistan’.⁴⁷ Ook advies over de communicatie aan de leden over de Kunduz-missie hoort daarbij.

De groep bestaat uit ongeveer dertig leden die hun betrokkenheid en/of deskundigheid inzake deze missie hebben getoond. Het gaat daarbij zowel om voor- als tegenstanders, en om leden die binnen het leger werkzaam zijn (geweest) en technische of operationele aspecten kunnen uitleggen. Door de initiatiefnemers wordt bij het functioneren van de klankbordgroep de nadruk gelegd op een mailgroep; deze wordt echter nauwelijks gebruikt. Vanaf mei 2011 komt de groep ook een aantal keren in beslotenheid bijeen om onder leiding van partijvoorzitter Nijhof met elkaar en met vertegenwoordigers van de Tweede-Kamerfractie (buitenlandwoordvoerder Peters en haar beleidsmedewerker) van gedachten te wisselen over de ontwikkelingen rond de missie. Daarbij wordt vooral commentaar gegeven op de voortgangsbrieven van de Nederlandse regering, als input voor schriftelijke en mondelinge inbreng van de fractie. Ook wordt gesproken over de mogelijkheden voor het stimuleren van het verzoeningsproces in Afghanistan.

In januari 2013 vindt de laatste bijeenkomst plaats, onder voorzitterschap van Bram van Ojik die in oktober 2012 de afgetreden fractievoorzitter Sap is opgevolgd en ook buitenlandwoordvoerder is. Omdat kort daarna bekend wordt dat de Kunduz-missie per 1 juli wordt beëindigd, komt de klankbordgroep niet meer bijeen.

5

‘Responsibility to Protect’

5.1 Opstand in Libië

Ondanks de aandacht die Kunduz in Nederland trekt, is 2011 het jaar van de Arabische Lente. In diverse Arabische landen – Tunesië, Egypte, Jemen, Bahrein, Libië en Syrië – komen burgers in opstand tegen het regime, uit onvrede over de economische situatie, de corruptie en de repressie. Leiders die al tientallen jaren aan de macht zijn, moeten wijken onder druk van de massa's of trachten met geweld tegen de demonstranten aan het bewind te blijven. De rebellie begint eind december 2010 in Tunesië en slaat eind januari 2011 kort na de val van de Tunesische president over naar Egypte, waar honderdduizenden betogen en het vertrek van president Hosni Mubarak eisen. Het zijn ontwikkelingen die niemand heeft voorzien en grote invloed op de situatie in het Midden-Oosten hebben.

Geïnspireerd door de protesten in Tunesië en Egypte, vinden vanaf 15 februari 2011 in verschillende Libische steden demonstraties plaats: men eist het vertrek van Muammar Kadhafi en democratische verkiezingen. Het leidt tot bloedige confrontaties tussen het leger, milities en betogers. De rebellen, vooral geconcentreerd in de noordoostelijke stad Benghazi en verenigd in de Nationale Overgangsraad, krijgen het oostelijk deel van het land onder controle, terwijl Kadhafi zijn macht in het westelijk deel behoudt. Op 22 februari houdt hij een lange toespraak waarin hij zijn tegenstanders ‘kakkerlakken’ noemt en zijn aanhang oproept de straat op te gaan om de demonstranten aan te vallen en de huizen langs te gaan om de opstand de kop in te drukken – een oproep die herinnert aan het

radiostation Milles Collines dat tijdens de genocide in Rwanda de Hutu heeft opgejut om alle Tutsi te vermoorden. Kadhafi kondigt aan te zullen vechten tot de laatste druppel bloed.¹ De Libische luchtmacht wordt ingezet om de opstand neer te slaan en troepen van Kadhafi gebruiken grof geweld. Dit leidt tot kritiek van de internationale gemeenschap. De Arabische Liga schorst Libië als lid totdat het geweld is gestopt. De Vredes- en Veiligheidsraad van de Afrikaanse Unie betitelt het geweldgebruik als een schending van de mensenrechten en het internationaal humanitair recht. Dit creëert de context voor de discussies in de VN-Veiligheidsraad. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk kiezen daarbij voor een harde lijn; de VS zijn terughoudender wat betreft de inzet van militaire middelen. De VN-Veiligheidsraad veroordeelt op 22 februari het geweld tegen burgers en wijst de Libische regering op haar verantwoordelijkheid om de eigen bevolking te beschermen. Op 26 februari neemt de Veiligheidsraad unaniem resolutie 1970 aan. Daarin veroordeelt ze de wijdverspreide en systematische aanvallen tegen burgers als misdaden tegen de menselijkheid; dringt aan op een veilige doortocht voor humanitaire en medische hulp; verwijst de situatie in Libië naar de aanklager van het Internationaal Strafhof; kondigt niet-militaire dwangmiddelen tegen het regime van Kadhafi af, overeenkomstig artikel 41 van het VN-Handvest; krijgen leden van het regime een reisverbod opgelegd en van sommigen worden de financiële tegoeden bevroren; en ook wordt een wapenembargo tegen het land ingesteld.

Half maart hebben Kadhafi's troepen de meeste gebieden weer op de rebellen heroverd en staan ze op het punt Benghazi aan te vallen. Wederom waarschuwt de dictator in een radiotoespraak de inwoners van Benghazi dat zijn troepen geen genade zullen kennen. De verslechtering van de situatie is voor de Arabische Liga aanleiding om een vliegverbod te eisen en *safe areas* ter bescherming van de burgerbevolking. Hierop gaat de VN-Veiligheidsraad op 17 maart over tot actie: ze eist een staakt-het-vuren en een eind aan het geweld tegen burgers. Daarnaast wordt een *no-flyzone* ingesteld om de burgers te beschermen, maar de inzet van grondtroepen wordt uitgesloten (resolutie 1973).² Twee dagen later bestoken Franse

gevechtsvliegtuigen Libische wapensystemen nabij Benghazi en schakelen de VS de luchtverdediging van Kadhafi uit, waarmee wordt voorkomen dat de rebellenhoofdstad onder de voet wordt gelopen. Daarna dragen de VS de leiding van de operatie over aan de NAVO. De NAVO-acties onder de naam Unified Protector richten zich formeel op de controle van het wapenembargo, het afdwingen van de *no-flyzone* en het beschermen van burgers tegen aanvallen. In de praktijk blijft het daar niet bij: in april verklaren de regeringsleiders van de VS, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk dat het regime van Kadhafi moet verdwijnen. Maar *regime change* en het bewapenen van de rebellen passen niet binnen de VN-resolutie – het is een ontwikkeling die dan ook leidt tot protesten van Rusland en China.

De duizenden bombardementsvluchten van de internationale coalitie schakelen de Libische militaire capaciteiten uit en zorgen ervoor dat de opstandelingen uiteindelijk in augustus 2011 de hoofdstad Tripolis kunnen veroveren. Eind oktober wordt ook Kadhafi opgepakt en gedood. Zonder NAVO-interventie zou het regime van Kadhafi zich waarschijnlijk hebben kunnen handhaven.³

Handhaving wapenembargo en no-flyzone boven Libië (2011)

Direct na het uitbreken van de opstand pleiten de Tweede Kamerfractie en de Eurofractie van GroenLinks in een gezamenlijke verklaring voor steun van de Europese Unie aan de Libische strijd voor democratie: ze bekritiseren het uitblijven van sancties en passende maatregelen door de EU en de VN-Veiligheidsraad nadat Kadhafi legervliegtuigen heeft ingezet tegen de eigen bevolking.⁴ GroenLinks ziet een heel scala aan instrumenten, op nationaal en Europees niveau, waarmee kan worden getracht dit geweld te stoppen, zoals: het opschorten van de onderhandelingen over een kaderovereenkomst voor samenwerking tussen de EU en Libië, het tijdelijk stoppen van de handel (zeventig procent van alle Libische handel gaat naar Europa), sancties tegen Kadhafi en zijn familie, het stoppen van belastingvoordelen voor Libische bedrijven in Nederland, en een wapenembargo. Daarnaast moeten de uitzet-

tingsprocedures naar Libië worden gestaakt en het Europese rampenfonds worden ingezet voor de opvang van vluchtelingen. 'Iedereen die de toespraak van kolonel Kadhafi heeft gezien, moet concluderen dat hij zelf een bedreiging vormt voor zijn volk en dus de internationale gemeenschap de verantwoordelijkheid heeft voor de bescherming van deze burgers', aldus GroenLinks-Kamerlid Arjan El Fassed.⁵

In het licht van dit pleidooi is het niet verwonderlijk dat GroenLinks bij monde van El Fassed op 23 maart 2011 tijdens het Kamerdebat over de Nederlandse bijdrage⁶ aan de door de NAVO geleide operatie ter handhaving van het VN-wapenembargo voor Libië (resoluties 1970 en 1973) akkoord gaat met de uitzending van Nederlandse militairen (Partij voor de Dieren, PVV en SP zijn tegen). Tegelijk benadrukt de fractie dat de bescherming van de bevolking om meer vraagt dan alleen een wapenboycot; daarom steunt ze voorstellen voor onderzoek naar een brede integrale aanpak.⁷

Wanneer op 31 maart – dus een week (!) later – in de Tweede Kamer wordt gesproken over uitbreiding van de Nederlandse bijdrage aan de NAVO-operatie – niet alleen inzet voor handhaving van het wapenembargo maar ook van de *no-flyzone* boven Libië – trekt GroenLinks haar steun weer in. El Fassed toont zich dan ernstig bezorgd over de verschillende interpretaties en onduidelikheden tussen de NAVO-bondgenoten over de uitvoering van VN-resolutie 1973 en het ontbreken van een visie voor de lange termijn: 'Alle hazen lopen een verschillende kant op. Sommige landen willen gronddoelen bombarderen en rebellen trainen, andere landen zoals Nederland willen zich beperken tot een *no-flyzone* of wapenembargo. Zo begeef je je op een glijdende schaal waar al snel geen grenzen meer zijn aan te geven.'⁸ Hij dient een motie in om een besluit over de Nederlandse bijdrage uit te stellen totdat meer bekend is over de NAVO-operatie. Ook andere fracties tonen zich bezorgd over de verhalen die in omloop zijn over de doelen van de internationale gemeenschap: wel of geen *regime change*, wel of geen wapens leveren aan de opstandelingen – kortom, over de randen van het VN-mandaat; in jargon '*mission creep*' genoemd. GroenLinks pleit voor een strikte uitvoering van het mandaat en

verklaart ‘op dit moment’ niet medeverantwoordelijk te willen zijn voor *alle* militaire operaties van *alle* bondgenoten; de fractie wil eerst meer duidelijkheid over Unified Protector. Daarbij wordt benadrukt dat Nederland, Europa en de internationale gemeenschap zich ook veel meer moeten inzetten voor een politieke oplossing van het conflict.

Met deze opstelling trekt de fractie haar eerdere steun voor handhaving van het wapenembargo door de NAVO in. Daarmee belandt GroenLinks in het kamp van de tegenstanders van de missie. Het is niet duidelijk in hoeverre dit enigszins gekunsteld overkomende, procedurele standpunt is beïnvloed door de Kunduz-discussie binnen de Kamerfractie en de partij. Is de fractie oprecht bevreesd om meegesleurd te worden in een ‘Libisch avontuur’? Is ze intern verdeeld over het wederom steunen van een militaire operatie van het kabinet? Of wil ze de achterban van GroenLinks niet nogmaals tarten? Kortom, in hoeverre heeft ze last van Kunduzkramp?

Als de Tweede Kamer echter op 23 juni weer debatteert over een verlenging van de NAVO-missie in Libië, gaat GroenLinks hier wél weer mee akkoord. De onduidelijkheid over mandaat, leiding, doel en internationale steun voor de missie, is dan in de praktijk uitgegroeid tot een min of meer geaccepteerde en functionerende status quo. De missie blijkt redelijk succesvol en is onmisbaar voor de opstandelingen; van verzeild raken in een ‘Libisch moeras’ is geen sprake. Sommige landen bombarderen militaire doelen, sommige leveren wapens en trainen de oppositie, andere zoals Nederland zijn louter betrokken bij de handhaving van het wapenembargo of de *no-flyzone*. Het formele doel is niet *regime change*, maar niemand stelt zich een andere eindsituatie voor en ook de diplomatieke inspanningen van de Internationale Contact Groep Libië, waaraan ook landen als Rusland, Egypte en Saoedi-Arabië deelnemen, lijken nergens anders op gericht. Er is overeenstemming over de noodzaak van wederopbouw en ondersteuning van het politieke proces; plannen daarvoor worden opgesteld. Gegeven deze situatie, steunt de GroenLinks-fractie de verlenging van de missie. Alhoewel dit weer een draai in het Libië-dossier betekent,

wordt die steun inhoudelijk als volgt verdedigd: ‘We kunnen de Libiërs niet in de steek laten en overleveren aan het regime van Kadhafi, dat burgers verkracht en vermoordt. De inzet van de NAVO beschermt de Libische burgers en verzwakt de troepen van Kadhafi. (...) Eerder liepen de hazen alle kanten op. Dan moet je als klein land dubbel oppassen. Nu is er gelukkig meer duidelijkheid over de inrichting en richting van de missie. Hierdoor kan GroenLinks instemmen met de verlenging ervan.’⁹

De zigzagkoers van GroenLinks krijgt nauwelijks aandacht. Omdat er een Kamermeerderheid is voor voortzetting van de missie, is het debat ook voor de media niet interessant. Wel is het opvallend dat er binnen GroenLinks geen discussie is ontstaan over de Libië-koers van de Kamerfractie – zeker gelet op alle rumoer rond Kunduz. De fractie heeft weliswaar zelf niet actief de media opgezocht, maar ook als het *GroenLinks Magazine* bericht over de steun voor de missie, blijft een debat uit.¹⁰ In een klein artikel noemt Jan Schaake, medewerker van de radicale vredesorganisatie Kerk en Vrede en binnen GroenLinks een bekend Kunduz-tegenstander, de ontwikkeling ‘verontrustend’: ‘Als burgerbescherming je doel is, kun je (...) het best zo snel mogelijk een vorm van wapenstilstand bereiken. Dan moet je niet tegelijkertijd aan een NAVO-missie mee willen doen.’ Hij vindt dat het opmerkelijk stil blijft binnen de partij, ‘terwijl na “Kunduz” is gezegd dat over dit soort zaken opener en inhoudelijker met de achterban gecommuniceerd moest worden.’ Dat debat blijft ook uit bij de behandeling van de verantwoording van de Tweede Kamerfractie en Eurodelegatie op het GroenLinks-congres van februari 2012. Terwijl in het verslag van de Kamerfractie met geen woord wordt gesproken over de opstelling inzake Libië,¹¹ verklaart de Eurodelegatie dat zij steeds het militair ingrijpen heeft gesteund: ‘Namens GroenLinks heeft Judith Sargentini van meet af aan gepleit voor Europese steun aan de democratische activisten (in de Arabische wereld). Zij juichte het toe dat Europese landen het voortouw namen bij militaire acties tegen (wijlen) de Libische dictator Kadhafi, om de bevolking in de rebellerende steden te beschermen.’¹² Geen enkele congresganger plaatst hier vragen bij.

5.2 GroenLinks onderschrijft R2P

De internationale interventie in Libië wordt gezien als de eerste toepassing van de *Responsibility to Protect*-doctrine (R2P) die in september 2005 door de VN-wereldtop is omarmd.¹³ In de resoluties van de VN-Veiligheidsraad die aan het gewapende ingrijpen in Libië ten grondslag liggen, wordt naar de inhoud van deze doctrine verwezen. R2P is bedoeld om bevolkingen structureel te beschermen tegen de ergste mensenrechtenschendingen, zoals genocide, etnische zuiveringen en misdrijven tegen de menselijkheid. Daarvoor is meer nodig dan een militaire interventie. Uitgangspunt, de zogeheten eerste pijler, is niet het recht op interventie, maar de primaire verantwoordelijkheid van een staat om zijn burgers te beschermen. De tweede pijler wordt gevormd door ondersteuning door de internationale gemeenschap, met onder andere capaciteitsopbouw, ontwikkelingssamenwerking en de opbouw van een veiligheidsapparaat. De derde pijler omvat de adequate reactie van de internationale gemeenschap wanneer de staat niet in staat of bereid is om zijn bevolking te beschermen – dit, inclusief militaire interventie. De doctrine R2P herdefinieert daarmee het begrip ‘soevereiniteit’: van het recht van een staat om onderdanen naar eigen denken te behandelen tot een collectieve, internationale verantwoordelijkheid om de bevolking te beschermen.¹⁴

De nadruk die GroenLinks vanaf het begin van de jaren negentig heeft gelegd op mensenrechten als leidend beginsel in het buitenlandbeleid, conflictpreventie en de voorstellen die de partij in dit verband heeft gedaan (inclusief militair ingrijpen onder bepaalde voorwaarden), sluiten – achteraf gezien – heel nauw aan bij de VN-doctrine *Responsibility to Protect*. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in het *Verkiezingsprogramma 2012 ‘Groene Kansen voor Nederland’*, staat te lezen: ‘Burgerbescherming en *Responsibility to Protect* staan centraal bij het optreden van de krijgsmacht’ (zie box 5).¹⁵ Tijdens het verkiezingscongres op 30 juni 2012, waarop dit programma is vastgesteld, wordt deze passage bijna unaniem aangenomen – zonder noemenswaardige tegenstand.

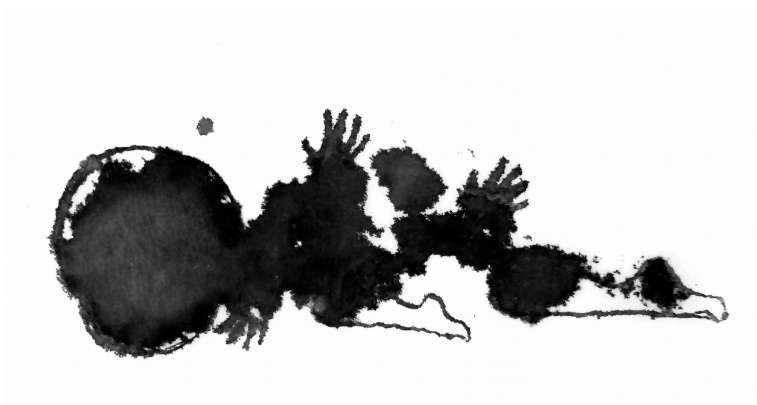
Box 5. Paragraaf ‘Vredesmacht’, verkiezingsprogramma *Groene kansen voor Nederland*, 2012

- 1 De regering geeft steun aan organisaties die zich inzetten voor crisispreventie, vredesopbouw en de bescherming van mensenrechtenactivisten en journalisten. Binnen de EU pleit zij voor versterking van het programma voor de uitzending van getrainde burgers ter ondersteuning van vredes- en verzoeningsprocessen. Ook diplomaten bekwamen zich in onderhandelingen, lokale talen en cultuur.
- 2 De Nederlandse krijgsmacht legt zich toe op conflictbeheersing, vredesbewaking, vredesafdwinging en ondersteuning van crisisbestrijding, mits deze missies gesteund worden door de VN. Burgerbescherming en de *Responsibility to protect* staan centraal bij het optreden van de krijgsmacht. Het optreden van de krijgsmacht staat nooit los van de overige inzet op het gebied van internationale samenwerking, zoals diplomatie, ontwikkelings-samenwerking en het aanjagen en organiseren van een politiek proces. Voorafgaand aan militaire en civiele missies zullen de Kamer en de regering in overleg concrete doelstellingen en criteria formuleren waar missies op beoordeeld kunnen worden door de Kamer. Voor militaire missies zal op termijn een apart kader moeten worden ontwikkeld. Door samenwerking en specialisatie in EU-verband worden kosten bespaard.
- 3 Nederland streeft naar een daadkrachtiger optreden van de internationale gemeenschap bij ernstige mensenrechtenschendingen. Dit omvat de hervorming van de Verenigde Naties. Daarnaast maakt ons land zich sterk voor een daadkrachtiger Europees buitenlands- en veiligheidsbeleid inclusief de vorming van een Europese krijgsmacht. Tot die tijd zet Nederland zich in voor een hervorming van de NAVO als breder militair uitvoeringsorgaan van gelijkgezinde landen ten dienste van de bescherming van burgers en de naleving van het volkenrecht. Daarbij ligt de focus op de afschaffing van de kernwapentaak en het NAVO-raketschild, democratisering en transparantie van de procedures, een stevig monitoring- en evaluatiemechanisme en een schaderegeling.

(vervolg op volgende pagina)

(Box 5 vervolg)

- 4 Nederland zet zich in voor een actieve rol van vrouwen bij de opbouw van vrede en veiligheid in fragiele staten en conflictgebieden.
- 5 Nederland stapt uit het project voor de ontwikkeling van de Joint Strike Fighter.
- 6 Nederland start een politiek en diplomatiek offensief voor de afschaffing van alle kernwapens. De kernwapens op ons grondgebied worden verwijderd. Nederland ijvert voor beëindiging van de kernwapentaak van de NAVO en toetreding tot het Non-Proliferatieverdrag door (vermoedelijke) kernwapenstaten die geen lid zijn.
- 7 Ons land leeft de wapenexportcode van de EU strikter na en maakt zich sterk voor een internationaal verdrag tegen wapenhandel. Wapenhandel en -doorvoer in Nederland worden strikt aan banden gelegd en waar mensenrechten in het geding zijn, geeft Nederland geen exportvergunning af. Economische belangen kunnen nooit voorrang krijgen op overwegingen van vrede en veiligheid.

Conclusie

Vredestraditie

Er is geen ander thema waar binnen GroenLinks zulke heftige discussies over hebben plaatsgevonden als ‘vrede en veiligheid’. Dat heeft alles te maken met de politiek van de voorlopers van GroenLinks: de CPN, EVP, PPR en PSP. Deze partijen verzetten zich in de periode van de Koude Oorlog tegen de confrontatie tussen Oost en West: ze voeren actie tegen de NAVO, de bewapeningswedloop en vóór ontwapening en vrede. Zij vormen een bont gezelschap van pacifisten, antimilitaristen en atoompacifisten; hun vredesacties vormen een onderdeel van hun politieke identiteit en hun bestaansrecht. Daarbij onderscheiden ze zich van de PvdA die, in hun ogen, een te pro-Amerikaanse en te pro-NAVO koers volgt. De vredestraditie van de voorlopers belichaamt dus geen zuiver of radicaal pacifisme, maar is een specifieke historische vorm die sterk is gekleurd door de Koude Oorlog en de ongebreidelde wapenwedloop tussen de twee supermachten, en is te betitelen als ‘Koude Oorlogspacifisme’.

Constanten

De vredestraditie heeft doorgewerkt in het denken van GroenLinks op het terrein van internationale veiligheid – ook na het einde van de Koude Oorlog. Dat zien we terug in punten die tot op heden in de verkiezingsprogramma’s van GroenLinks te vinden zijn, zoals een centrale rol voor de VN, mensenrechten als leidraad van het

Box 6. Constanten in programma's van GroenLinks

- Afschaffing van kernwapens; tegengaan proliferatie ABC-wapens; tegengaan van wapenhandel.
- Bescherming van mensenrechten als centrale doelstelling van het buitenlandbeleid.
- Vrede tussen staten bevorderen door economische samenwerking en niet baseren op militaire middelen (concept 'gedeelde veiligheid').
- De nadruk op actieve conflictpreventie en conflictbeheersing.
- Ontbinding van de NAVO en deze organisatie vervangen door een breed Europees veiligheidssysteem.
- Een centrale rol voor de VN bij het bevorderen van vrede en veiligheid (zie uitgangspunten 1992 en 2008), zowel op mondiaal als Europees niveau; met de daarbij behorende middelen. En in samenhang hiermee:
- De omvorming van de Nederlandse krijgsmacht voor inzet in het kader van VN-missies.

buitenlands beleid, ontwapening en ontbinding van de NAVO (zie box 6).

Radicale posities afgezwakt

Terwijl het programma *Verder kijken* waarmee de CPN, EVP, PPR en PSP in 1989 voor het eerst gezamenlijk aan de verkiezingen deelnemen als 'antimilitaristisch' is te typeren, zijn de afgelopen twintig jaar de radicale posities afgezwakt. Zo wordt de strijd tegen de bewapening vervangen door het versterken van de internationale rechtsorde, waarbij wordt erkend dat militair ingrijpen soms noodzakelijk kan zijn bij ernstige schending van mensenrechten. Ook de NAVO wordt geaccepteerd, al moet het bondgenootschap op lange termijn wel plaatsmaken voor een breed Europees veiligheidssysteem (zie box 7).

De programmatische ontwikkelingen zijn allereerst een reactie op de gewijzigde internationale verhoudingen. Al ten tijde van het ontstaan van GroenLinks is er het wegvallen van de Oost-West-tegenstelling die decennialang de internationale politiek heeft gedomineerd. De euforie over de kans op een nieuwe wereld waarin conflicten vreedzaam kunnen worden opgelost, blijkt slechts van

Box 7. Programmatische ontwikkelingen

- Van de strijd tegen de bewapening (dé bedreiging voor de wereldvrede) die voorop moet staan in het buitenlands beleid, naar: versterking van de internationale rechtsorde en bescherming van mensenrechten als leidend beginsel in het buitenlandbeleid. Daarbij gaat bescherming van mensen voor de soevereiniteit van staten (Uitgangspunten Vredes- en veiligheids-politiek 1992; verkiezingsprogramma 1994).
- Van voorstander van ontwapening en tegenstander van het gebruik van militaire middelen (alleen inzet van geweldloze middelen, hooguit *peace-keeping* - 1991), naar: het benadrukken van actieve conflictpreventie, met tegelijk de erkenning van de noodzaak en soms de onvermijdelijkheid van militair optreden: *peace-enforcing*, onder voorwaarde van VN-mandaat (Uitgangspunten Vredes- en veiligheidspolitiek, 1992; verkiezingsprogramma's 1994, 1998). En parallel hiermee:
- Van 'stopzetting' van wapenproductie en wapenhandel (verkiezingsprogramma 1989), naar: scherpe controle op de wapenhandel, en alleen nog wapenexport voor de bewapening van een VN/CVSE-vredesmacht (verkiezingsprogramma 1994); verscherping EU-exportcode (Resolutie over Vrede en Veiligheid 2000).
- Van verzet tegen de blokkenpolitiek ('zo snel mogelijke' opheffing van NAVO en WEU) en het bepleiten van een pan-Europees veiligheidssysteem op basis van de OVSE, naar: een breed Europees veiligheidssysteem op lange termijn, met ondertussen acceptatie van de NAVO en opheffing 'op termijn' waarbij NAVO-taken worden overgenomen door VN en EU (Resolutie over Vrede en Veiligheid 2000; verkiezingsprogramma 2002).
- Van tegenstander van West-Europese defensiesamenwerking (die kan uitlopen op een militair blok), naar: voorstander van een Europese Snelle Reactiemacht (inclusief militaire middelen), onder de voorwaarden dat het accent daarbij ligt op conflictpreventie en -beheersing en de militaire samenwerking leidt tot minder defensie-uitgaven (Resolutie over Vrede en Veiligheid 2000; verkiezingsprogramma 2002).
- Van het bevorderen van Europese samenwerking, naar: een sterk voorstander van de Europese Unie die een voortrekkersrol in de wereld speelt en zich actief inzet voor een wereldwijde dialoog over grote internationale vraagstukken (1999; uitgangspunt 2008). En in 2012: een daadkrachtiger Europees buitenlands- en veiligheidsbeleid, inclusief de vorming van een Europese krijgsmacht.

korte duur. Conflicten binnen staten en massale schending van mensenrechten en pogingen tot genocide worden het hoofdprobleem in de jaren negentig. Het Koude Oorlogspecifisme biedt geen handvatten om deze nieuwe vormen van geweldsconflicten en georganiseerd massaal geweld te voorkomen. De inzet van diplomatieke middelen blijkt massaslachtingen niet altijd te kunnen verhinderen. De bewapening is niet meer de grootste bedreiging voor de wereldvrede, zoals ten tijde van de Koude Oorlog. In tegendeel: het gebruik van militaire middelen wordt soms nodig geacht om grootschalige schending van mensenrechten te voorkomen of te stoppen.

Een tweede kanteling in de internationale politieke context doet zich voor na de terroristische aanslagen van 11 september 2001 op de VS. De 'strijd tegen het terrorisme' en de bescherming van het Westen tegen terrorisme door groepen van elders in de wereld gaat de boventoon voeren bij het helpen voorkomen en indammen van conflicten. Gelden die in de jaren negentig nog worden uitgegeven voor de ontwikkeling van civiele instrumenten en vredesopbouwactiviteiten worden in toenemende mate ingezet voor de versterking van de veiligheidssector.

De posities die de Tweede Kamerfractie – tegen deze gewijzigde achtergrond – bij een aantal gewapende conflicten heeft ingenomen, en de partijdiscussies die hier op zijn gevolgd, hebben vervolgens hun neerslag gevonden in de verkiezingsprogramma's van GroenLinks.

De intentie om burgers te beschermen lijkt het belangrijkste motief in de opstelling van de Kamerfractie te zijn geweest – in sommige gevallen doorslaggevender dan het vereiste van een mandaat van de VN-Veiligheidsraad of het verkiezingsprogramma van GroenLinks. Zo wordt in 1991 – zonder VN-mandaat – de instelling en de militaire handhaving van een *no-flyzone* boven Noord-Irak gesteund om de Koerden tegen de wraak van Saddam Hoessein te beschermen en een dreigende genocide te voorkomen. In 1992 steunt de fractie de militaire VN-missies in Joegoslavië om de bevolking in 'veilige enclaves' te beschermen. Om het verdrijven van de Albanese Kosovaren te stoppen en een humanitaire cata-

strofe te voorkomen staat de fractie in 1999 achter de NAVO-bombardementen op Servische doelen, zonder dat sprake is van een VN-mandaat. Om dezelfde humanitaire reden wordt in 2011 ingestemd met de Nederlandse militaire bijdrage aan de handhaving van de *no-flyzone* boven Libië; hiervoor is echter wel toestemming van de VN. In de praktijk heeft de intentie om burgers te beschermen geleid tot een meer interventionistische opstelling.

Omslag

De oorlog in Joegoslavië (1991-1995) is van grote invloed geweest op het steunen van de inzet van militaire middelen, het voor het eerst stemmen vóór de defensiebegroting (om die inzet mogelijk te maken) en de geleidelijke acceptatie van de NAVO als organisatie voor *peacekeeping* en *peace-enforcing*.

De grootste programmatische omslag ligt echter tussen 1998 en 2002, de periode waarin de Tweede Kamerfractie tweemaal instemt met het voeren van oorlog: in Kosovo en Afghanistan. Wanneer de Tweede Kamerfractie na Kosovo ook nog oproept om de NAVO te accepteren, blijkt GroenLinks volledig gespleten. De tegenstellingen worden – op papier – gepacificeerd met de vaststelling van de Resolutie over Vrede en Veiligheid door het congres in maart 2000. Deze tekst wordt opgenomen in het verkiezingsprogramma van 2002 en vormt ook de basis voor alle programma's die daarna verschijnen.

De traditionele afkeer van de NAVO als 'instrument van de Koude Oorlog' – tot dan toe een bijna standaardtypering in teksten van GroenLinks – wordt door het congres uit de concept-resolutie geschrapt. De positieve rol van de NAVO op de Balkan wordt erkend en GroenLinks streeft niet meer naar 'onmiddellijke opheffing' van het bondgenootschap, maar naar 'afschaffing op termijn'. De activiteiten van de NAVO zullen voortaan op basis van een aantal (vage) criteria worden beoordeeld. Daarmee wordt de principiële en ideologische anti-NAVO-houding – tot dan toe dominant – vervangen door een meer praktische benadering. Parallel hieraan zien we vanaf 2002 bij GroenLinks een omarming van het EU-veiligheidsbeleid (weliswaar onder voorwaarden) als alternatief voor de NAVO.

Uit opinieonderzoek blijkt dat ook onder de leden de afkeer van de NAVO tussen 1992 en 2002 is gedaald: van 63% naar 22%. Een vergelijkbare ontwikkeling zien we bij de kiezers van GroenLinks. De verklaring hiervoor kan mogelijk worden gevonden in de gewijzigde internationale verhoudingen en het opgroeien van een generatie die de Koude Oorlog niet meer bewust heeft meegemaakt.

Eensgezindheid over uitgangspunten militaire interventie

GroenLinkers, althans zij die geen principiële pacifisten zijn, lijken heen en weer geslingerd te worden tussen enerzijds de wens om burgers te beschermen bij ernstige schending van mensenrechten en anderzijds grote scepsis ten aanzien van het gebruik van militaire middelen hierbij. Die spanning leidt in de praktijk tot het formuleren van *voorwaarden* waaronder kan worden ingestemd met militair ingrijpen. Vanaf 1992 heeft GroenLinks deze vastgelegd in haar beginselprogramma's en verkiezingsprogramma's, en deze vervolgens telkens uitgebreid na ervaringen in de praktijk. Daarbij gaat het om de volgende voorwaarden:

- Er moet sprake zijn van grootschalige schendingen van mensenrechten, met name (dreigende) genocide (1992), als er bescherming moet worden geboden voor humanitaire hulpverlening (1998), en in een enkel geval voor het scheiden van partijen in een geëscaleerd conflict, ten einde de betrokken partijen en de internationale gemeenschap de tijd te geven om een politieke oplossing te vinden (1998).
- Alle andere middelen hebben gefaald (1992).
- Militair ingrijpen wordt vanaf 1992 gekoppeld aan de VN: vereist is een duidelijk en uitvoerbaar VN-mandaat (bij voorkeur door de VN-Veiligheidsraad, eventueel gelegitimeerd door een besluit van de Algemene Vergadering van de VN). Wanneer zonder VN-mandaat wordt ingegrepen, dienen de deelnemende landen de gronden daarvoor duidelijk te formuleren en bereid te zijn het ingrijpen achteraf door het Internationaal Gerechtshof te laten toetsen (2000).

- De militaire inzet moet direct gericht zijn op het te bereiken doel en in alle fasen van het ingrijpen proportioneel blijven. Om dit te kunnen controleren is goede actuele informatie over de operaties noodzakelijk (2000).
- Burgerdoelen moeten worden ontzien (2006).
- Interventie gebeurt alleen met een plan voor wederopbouw (2006).

Bij steun interventie: vaak heftige discussie en zwabberkoers

Het geven van steun aan militair ingrijpen is bij GroenLinks zelden zonder slag of stoot gegaan. De instemming wordt doorgaans aan *additionele* voorwaarden gekoppeld en dit leidt vervolgens vaak tot felle interne discussies. Zo steunt de Tweede Kamerfractie tijdens de crisis rond Kosovo in 1999 het bombarderen van Servische doelen, onder de voorwaarden dat de luchtacties alleen zijn gericht tegen Servische militaire doelen, de bescherming van burgers voorop staat en er meer hulp aan vluchtelingen wordt gegeven. In 2001 steunt de fractie na de terroristische aanslagen op de VS de Amerikaanse bombardementen op Afghanistan onder de voorwaarden dat: het doel is de daders te pakken; burgers worden ontzien; en het ingrijpen proportioneel blijft. In beide gevallen zien we dezelfde reactie bij GroenLinks. Aanvankelijk is de Tweede Kamerfractie unaniem; wanneer een snel succes uitblijft en de media berichten over burgerslachtoffers en vluchtelingenstromen, groeit binnen de achterban én ook binnen de fractie de twijfel over de doelmatigheid en de proportionaliteit van de acties; neemt de druk toe om de steun in te trekken; worden bombardementspauzes gevraagd; en trekken vervolgens ook Kamerleden hun steun in. Dit laatste draagt niet bij aan de politieke geloofwaardigheid van GroenLinks, hoe integer de individuele afweging ook mag zijn geweest. Bij elk volgend conflict wordt vanaf het begin gespeculeerd over de vraag of de steun van GroenLinks beklijft: zie de gang van zaken na de instemming van de Tweede Kamerfractie met de politietrainingsmissie in Kunduz. In het geval van gewapende interventie gebeurt er binnen GroenLinks namelijk meer: werkgroepen

beleggen discussies; het partijbestuur zorgt dat de verschillende meningen aan bod komen tijdens daarvoor georganiseerde bijeenkomsten; en er vinden heftige debatten plaats in de partijraad en op het congres. Dit alles wordt breed uitgemeten in de media.

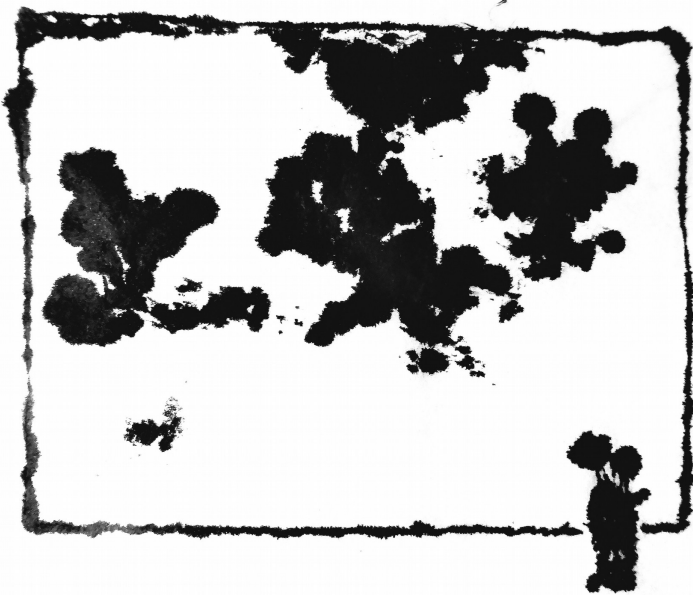
Beeld: vervreemd van eigen traditie

Terwijl de voorlopers van GroenLinks deels zijn voortgekomen uit de radicale vredesbeweging (PSP) en alle partijen in de jaren 1970-1990 deel uitmaken van de brede vredesbeweging (de anti-kernwapenbeweging), is GroenLinks door haar steun aan de militaire acties in Kosovo (1999) en Afghanistan (2001) en haar instemming met de politietrainingsmissie in Kunduz (2011) – na eerst jarenlang samen geijverd te hebben voor de terugtrekking van de Nederlandse troepen uit Afghanistan – tegenover de radicale vredesbeweging en de SP komen te staan. De actieve steun van een aantal GroenLinks-afdelingen aan deze anti-oorlogsprotesten en de betrokkenheid van enkele prominente GroenLinks'ers bij de radicale vredesbeweging, die op GroenLinks-bijeenkomsten al jaren als woordvoerder optreden, versterken niet alleen het beeld van een verdeeld GroenLinks, maar ook van een partij die zich steeds meer heeft vervreemd van haar oude vredestraditie.

Juist vanwege deze beeldvorming is het van groot belang dat binnen GroenLinks een open debat wordt gevoerd. Kunduz zou wellicht niet zo'n groot probleem zijn geworden als er beter – en vooral veel eerder! – door de Tweede Kamerfractie zou zijn gecommuniceerd met de achterban van GroenLinks. Ook in strategische zin zijn er fouten gemaakt door tegen de grote meerderheid binnen GroenLinks in – nota bene op dit terrein – het verafschuwde rechtse gedoogkabinet-Rutte/Verhagen te steunen, terwijl de SP en zelfs (om electorale redenen) de PvdA zich tegen de missie keren en GroenLinks bekritisieren vanwege haar opstelling. De Kamerfractie is volledig gefixeerd geweest op de inhoud van de missie in Kunduz (die slechts een klein onderdeel is van de in 2007 door haar bepleite 'alternatieve strategie voor Afghanistan'¹⁾), zonder de offensieve aanpak van de VS in Afghanistan en de politieke context in Nederland bij haar positiebepaling te betrekken. Veel leden en kiezers van

GroenLinks hebben zich hierdoor niet meer in hun partij kunnen herkennen en zijn afgehaakt.

De politiek die GroenLinks bij haar oprichting in navolging van haar voorlopers bepleit – een actieve neutraliteitspolitiek en opheffing van de NAVO – staat in die tijd haaks op de uitgangspunten van het Nederlandse buitenlandbeleid. Ondanks het feit dat GroenLinks nog steeds een idealistische benadering van het buitenlandbeleid heeft, is de partij in de praktijk – door de acceptatie van de NAVO en de EU, en haar pleidooi voor Europese defensiesamenwerking – een flink stuk opgeschoven in de richting van het officiële Nederlandse buitenlandbeleid, waarvan zowel de NAVO als de EU de hoekstenen vormen. Tegelijk blijft de partij sceptisch staan tegenover de inzet van militaire middelen, juist vanwege de consequenties daarvan en mogelijke andere belangen dan humanitaire overwegingen die een rol kunnen spelen. Diezelfde gereserveerde houding zien we bij het electoraat van GroenLinks. De vraag of steun moet worden gegeven aan een gewapende interventie, zal daarom binnen GroenLinks snel tot felle discussies leiden en bij instemming negatieve reacties bij een deel van haar potentiële kiezers oproepen. Dit is een gegeven waar GroenLinks rekening mee moet houden.

Aanbevelingen

1. Structurele aandacht voor R2P

GroenLinks moet zich in het Nederlandse en Europees Parlement inspannen om Responsibility to Protect (R2P) een centrale plek te geven in de internationale besluitvorming. Daarmee maakt GroenLinks duidelijk dat ze de bescherming van mensenrechten serieus neemt.

Bescherming van burgers is de kern van de GroenLinks-visie, en komt overeen met het R2P-concept van de VN. GroenLinks moet zich sterk blijven maken voor conflictpreventie en niet-militaire crisisbeheersing en verzoening. Er is ook meer politieke aandacht nodig voor ‘vergeten landen’: risicolanden die nog geen directe bedreiging voor de internationale vrede en veiligheid vormen, maar waar wel massaal mensenrechten worden geschonden. De Nederlandse regering en vooral de EU dienen te worden aangespoord om actie te ondernemen. Een actieve opstelling van GroenLinks voorkomt dat het initiatief altijd ligt bij de regering en pas wordt gereageerd wanneer deze komt met een zogenoemde artikel 100-brief over de inzet van de Nederlandse krijgsmacht in een crisisgebied. Dan is het te laat en resteert nog slechts de keuze tussen het wel of niet steunen van de militaire missie, anders geformuleerd: tussen het wel of niet aansluiten bij de agenda van een ander.

2. Vasthouden aan centrale rol VN

GroenLinks moet vasthouden aan de legaliteit van de VN-structuren en daaraan prioriteit geven boven de vaak enkel geclaimde legitimiteit van een interventie omwille van humanitaire overwegingen.

Het internationaalrechtelijke kader van de VN moet niet worden omarmd omdat het zo goed is, maar omdat er niets beters is en omdat de formele of materiële ontmanteling (*de facto* of *de iure*) ervan de terugkeer betekent van een *ius ad bellum* (recht op oorlog). In het licht hiervan is de grotere rol die de NAVO opeist, c.q. krijgt toebedeeld nogal problematisch. Dat kan leiden tot een verstoring van de hiërarchische verhouding tussen de VN-Veilighedsraad en de NAVO. Dit bleek ook bij de oorlog van 2001 tegen Afghanistan, waar de VN als het ware aan de zijlijn stonden en het initiatief volledig lag bij de NAVO, lees de VS. Bij de illegitieme oorlog tegen Irak bleek dat nog duidelijker: de VS beschouwden de VN als een *quantité négligeable*. De Nederlandse regering ging daar – om redenen van Atlantische solidariteit – veel te gemakkelijk in mee, maar GroenLinks niet.

3. Een afwegingskader voor debat binnen GroenLinks

Waar preventieve maatregelen en niet-militaire drukmiddelen niet tot het gewenste resultaat leiden, kan militair ingrijpen het uiterste instrument zijn voor de internationale gemeenschap. Er is alle reden om sceptisch te blijven ten aanzien van geweld als politiek instrument. Dus is er een helder afwegingskader en een goede communicatiestrategie, zowel intern als extern, nodig.

De eensgezindheid die er binnen GroenLinks op papier bestaat over de algemene uitgangspunten voor steun aan een militaire interventie en die in elk verkiezingsprogramma zijn vastgelegd, blijkt in de praktijk nogal eens broos. Militair ingrijpen ligt moeilijk bij een groot deel van haar leden en electoraat. De uitgangspunten bieden – zie de heftige partijdebatten – onvoldoende houvast voor de alledaagse politieke praktijk. Dat is voldoende reden om het debat binnen GroenLinks (zowel in de partij als de Kamerfractie) over de noodzaak en de wenselijkheid van een gewapend ingrijpen

te kanaliseren en te komen tot een zorgvuldige politieke afweging. De volgende set van criteria kan hierbij als leidraad dienen:⁴

- a Een rechtvaardig doel: de intentie van het ingrijpen moet zijn om massale gruwelijkheden te stoppen of acute gruwelijkheden te voorkomen;
- b Het juiste motief: het primaire motief moet het stoppen van menselijk lijden zijn;
- c Het laatste redmiddel: alle niet-militaire opties moeten zijn onderzocht en als onwerkbaar zijn beoordeeld;
- d Proportionaliteit: de militaire actie moet in verhouding staan tot de doelen die worden beoogd; en de schaal, duur en intensiteit van de geplande militaire interventie moeten tot een minimum worden beperkt;
- e Een redelijke kans van slagen: de consequentie van de actie moet minder slecht zijn dan de consequentie van geen actie;
- f Een legitieme autoriteit: de VN-Veilighedsraad bepaalt of wordt ingegrepen of niet.

In de praktijk zal vaak niet helemaal worden voldaan aan de bovengenoemde, aan de traditie van de rechtvaardige oorlog ontleende, criteria. Ze dwingen echter wel tot zorgvuldige informatieverschaffing en politieke afweging, geven richting aan moeilijke discussies, maar zijn geen panacee voor politieke meningsverschillen. Ze kunnen mogelijk wel voorkomen dat GroenLinks eerst een militaire actie steunt en vervolgens de twijfel toeslaat wanneer de harde werkelijkheid van de oorlog – want dat blijft een *humane* interventie – duidelijk wordt.

4. Realiteitszin betrachten: beperkte invloed GroenLinks bij stellen voorwaarden

GroenLinks heeft de neiging om een reeks additionele eisen te koppelen aan haar steun aan een gewapende interventie of een ingrijpen pas te steunen als het verloopt volgens het boekje van GroenLinks. De vraag is: in hoeverre is het acceptabel dat een interventie niet altijd precies gebeurt op de voorwaarden van GroenLinks?

Er is alle reden om terughoudend te zijn met het formuleren van al te gedetailleerde voorwaarden.

Natuurlijk is het van groot belang om het gebruik van geweld aan grenzen te binden. De praktijk heeft echter laten zien dat een aantal van dergelijke voorwaarden meteen allerlei discussies oproept, en volledig voorbijgaat aan de zéér beperkte invloed die GroenLinks heeft in dergelijke internationale kwesties. In het geval van Kosovo en Afghanistan werd bijvoorbeeld door de tegenstanders binnen GroenLinks gesteld dat er had moet worden dooronderhandeld met de Serviërs respectievelijk de Taliban; dat er dus te snel naar het militaire middel was gegrepen. Wie kan bepalen of en wanneer alle andere middelen hebben gefaald? Een aantal van de GroenLinkse voorwaarden gaat uit van het proportioneel gebruik van geweld, maar wat betekent dosering van geweld in een concrete oorlogssituatie; waar ligt de grens en is die wel precies aan te geven? Is 'goede actuele informatie' om dit in oorlogstijd te controleren überhaupt mogelijk? Ook het ontzien van burgerdoelen zal steeds als intentie worden genoemd bij een militaire actie, al was het maar om te voorkomen dat de publieke en politieke steun voor de operatie wegvalt, maar we weten ook dat er altijd burger-slachtoffers zullen vallen. Tegelijk kan het bombarderen van civiele doelen, en dus niet als bijkomende schade, onderdeel blijken te zijn van de militaire strategie. Wat betekent dit laatste voor de steun van GroenLinks aan een interventie?

Kortom, het stellen van dergelijke voorwaarden plaatst GroenLinks voor een groot dilemma: ze wil dat burgers worden beschermd, maar dwingt zichzelf continu na te gaan of er nog steeds aan de gestelde voorwaarden wordt voldaan – dat is een onmogelijk opgave als je zelf niet de handelende partij bent. De casussen van Kosovo, Afghanistan en Kunduz hebben laten zien dat de discussie dan vooral gaat over GroenLinks zelf en niet meer over de situatie ter plekke; en dat dit GroenLinks permanent in een defensieve positie dwingt.

Vanuit moreel oogpunt is het echter wél van belang dat GroenLinks blijft benadrukken dat inzet van militair geweld het laatste middel is als andere middelen hebben gefaald en dat er ook dan

een grens is. ‘De discussie in de partij over waar die grens ligt, moet dan wel gevoerd worden in het besef van de beperkte invloed van GroenLinks, en in de wetenschap dat het grote gelijk niet bestaat, niet vooraf, niet tijdens en zelfs niet achteraf.’²

5. Rekenschap geven van positie bondgenoten

GroenLinks zal bij haar afwegingen om een militaire missie te steunen rekening moeten houden met de positie van bijvoorbeeld andere EU- en NAVO-landen die aan de operatie meedoen, evenals met de opstelling van de (al dan niet regerende) groene partijen in de betreffende landen.

Nederland zal nooit alleen militair ingrijpen in een conflictsituatie. Dat gebeurt altijd in coalitieverband, waarbij grotere mogelijkheden doorgaans het voortouw nemen en de Nederlandse bijdrage altijd relatief bescheiden zal zijn. In zo’n situatie heeft Nederland niet alleen met bondgenoten te maken, maar is Nederland op haar beurt aan deze landen ook loyaliteit verschuldigd.

Er bestaat een onopgeloste spanning tussen de neiging van GroenLinks om zichzelf als het commandocentrum te zien bij militaire operaties (althans voorwaarden te stellen tot op het tactische niveau) en het pleidooi van GroenLinks voor verregaande militaire taakspecialisatie en defensiesamenwerking in EU-verband. Dat betekent niet dat een nationale fractie of partij geen eigen afweging meer mag maken, maar wel dat men zich rekenschap moet geven van de opstelling van andere Europese landen. Dat gebeurde in het politiemissiedebat niet. Er was nauwelijks aandacht voor het feit dat alle EU-landen met militairen of politietrainers in Afghanistan aanwezig waren en dat bijvoorbeeld de Duitse Groenen hun steun gaven aan de politietrainingen. ‘Nee’ zeggen in dit verband kan niet zonder de andere partners met een handicap op te zadelen. Dat betekent dus ook dat er zich in de toekomst situaties kunnen voordoen, waarbij het voor Nederland van groter belang is om met een kleine bescheiden missie aanwezig te zijn dan helemaal niet bij te dragen.

6. Politiek-maatschappelijke context in Nederland bij opstelling betrekken

GroenLinks dient zich te realiseren dat het draagvlak voor internationaal optreden onder druk staat. Zeker wat betreft de deelname aan puur militaire missies lijkt er sprake van interventiemoeheid. Afghanistan en Irak hebben geleerd dat er geen snel einde lijkt te komen aan de gewelddadigheden in deze landen en het geweld weer opblaait na terugtrekking van de buitenlandse troepen. Dit noodzaakt tot jarenlange betrokkenheid en verplichtingen. Voor kiezers is een internationaal onderwerp zelden een reden om op een partij te stemmen, wel om er niet (meer) op te stemmen. Daarom moet GroenLinks rekening houden met de positie van de andere linkse partijen – uit de pas lopen blijft niet ongestraft.

Dit is geen pleidooi voor een terugtrekking achter de dijken of conformisme uit vrees voor de politieke gevolgen. Wel doet GroenLinks er verstandig aan om als kleine partij het thema van vrede en veiligheid niet als een van haar belangrijkste profileringsthema's te beschouwen: het buitenland is immers erg groot en haar invloed hierop klein. Het kan zelfs contraproductief zijn voor het realiseren van andere doelen van GroenLinks. Grote claims om omstrede beslissingen te rechtvaardigen zijn ongeloofwaardig en worden door politieke tegenstanders meteen tegen GroenLinks gebruikt. Motiveringen in de trant van 'we willen vanuit internationale solidariteit een kleine bijdrage leveren aan de verbetering van het lot van de mensen ter plaatse' doen meer recht aan wat GroenLinks beoogt en maakt de partij in ieder geval minder kwetsbaar.

Bijlage

Vredes- en veiligheidsbeleid voorlopers GroenLinks

In deze bijlage wordt een korte schets gegeven van de vredestrategie van de politieke voorlopers van GroenLinks. Uit hun laatste verkiezingsprogramma's (1986) blijkt hoezeer de partijen op het terrein van vredes- en veiligheidsbeleid naar elkaar zijn toegegroeid en hoe gemeenschappelijk hun opvattingen zijn geworden.

Communistische Partij van Nederland (CPN)

De Communistische Partij van Nederland (CPN) is de oudste voorloper van GroenLinks. Zij ontstaat in 1909 als Sociaal-Democratische Partij, een marxistische afsplitsing van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP). Na de Russische revolutie wordt in november 1918 de partijnaam gewijzigd in Communistische Partij Holland (CPH) en in 1919 wordt de partij lid van de Kommunistische Internationale (Komintern), een wereldwijd samenwerkingsverband van communistische partijen onder leiding van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU). In 1935 wordt de naam gewijzigd in Communistische Partij van Nederland.

Na de Tweede Wereldoorlog is de CPN de enige partij die consequent opkomt voor het zelfbeschikkingsrecht van het Indonesische volk: ze veroordeelt ondubbelzinnig de Nederlandse politieke acties. Tijdens de Koude Oorlog voert de CPN acties 'voor de verdediging van de vrede tegen de imperialistische oorlogsdrijvers', tegen de herbewapening van Duitsland, tegen de bewapeningspolitiek van de NAVO, en ze organiseert solidariteitsacties voor bevrijdingsbewegingen in de Derde Wereld. In de praktijk voert zij haar

acties aanvankelijk strikt gescheiden van de PSP (en later de PPR). De PSP wordt jarenlang door de CPN verketterd en ook de PPR wordt fel bejegend tijdens de periode van het kabinet-Den Uyl waar de PPR aan deelnam. In 1977 organiseert de CPN een succesvolle campagne tegen de invoering van de neutronenbom (Stop de N-bom – ‘de bom die mensen doodt, maar gebouwen laat staan’).

Vanaf het eind van de jaren zeventig werken PSP, PPR en CPN samen in acties tegen de modernisering van de kernbewapening, en vooral tegen de plaatsing van kruisraketten in Nederland. De activiteiten van het Komitee Kruisraketten Nee (een breed samenwerkingsverband van de kerkelijke vredesorganisaties IKV en Pax Christi, het Samenwerkingsverband ‘Stop de Neutronenbom/Stop de kernwapenwedloop’, Vrouwen voor Vrede, Platform van Radicale Vredesgroepen, Humanistisch Vredesberaad, Kerk & Vrede, Jongeren tegen kernwapens, Basisbeweging voor Vrede en Solidariteit, de politieke partijen PvdA, D’66, CPN, PPR, PSP, EVP, de FNV en Vereniging van Dienstplichtige Militairen), monden uit in massale demonstraties in Amsterdam (1981: 300.000 deelnemers), Den Haag (1983: 550.000 deelnemers) en het Volkspetitionnement tegen de plaatsing van kruisraketten in Nederland (1985: 3,7 miljoen handtekeningen). Aan deze acties is door bijna de voltallige achterban van de ‘kleine linkse partijen’ deelgenomen.

In het verkiezingsprogramma van de CPN voor 1986-1990, *Met alle macht*, wordt een actieve vredespolitiek bepleit.¹ De partij is tegen plaatsing van nieuwe atoomraketten en voor verwijdering van alle atoomwapens van Nederlands grondgebied. Voor verlaging van de defensie-uitgaven en omschakeling van de wapenindustrie op civiele productie. Nieuwe ontwapeningsinitiatieven moeten worden gericht op internationale ontspanning tussen de militaire blokken; beperkingen van de nationale zelfstandigheid binnen de blokken moeten worden doorbroken. Nederland moet zich vrijmaken van de bewapeningskoers van de NAVO en niet meedoen aan West-Europese militaire blokvorming. In samenwerking met de kleinere blokgebonden en niet-blokgebonden landen in Europa moet een proces van ontspanning worden gestimuleerd. In dit verband wordt gepleit voor het instellen van atoomwapenvrije

zones (een kernwapenvrij Europa), vermindering van de strijdkrachten en conventionele wapensystemen (demilitarisering van het grensgebied tussen de Duitse Democratische Republiek, Tsjecho-Slowakije en de Bondsrepubliek Duitsland) en een intensief uitwisselingsprogramma tussen bevolkingsgroepen, steden, culturele en wetenschappelijke instellingen, en ook op handelsgebied.

Pacifistisch Socialistische Partij (PSP)

De Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) is midden in de Koude Oorlog (1957) door politiek dakloze socialisten en antimilitaristen opgericht om 'de stem van het pacifisme (...) geruggesteund door een radicale socialistische politiek' in het parlement te laten horen.² De partij verwerpt geweld ter oplossing van geschillen, zowel internationaal als in binnenlandse aangelegenheden. Ze keert zich tegen elke bewapening, met name tegen de bewapeningswedloop en de militaire blokvorming. Ook geweld als middel om sociale revoluties te bewerkstelligen wordt om principiële en praktische redenen verworpen. De PSP staat een wereldorde voor 'waarin alle mensen dezelfde rechten en plichten hebben, ongeacht ras, nationaliteit, sexe, godsdienst, wereld- en levensbeschouwing, en waarin de hoogste macht door een federale wereldregering wordt uitgeoefend'. Politiek en economisch imperialisme en iedere vorm van kolonialisme worden verworpen. Naar aanleiding van de bevrijdingsstrijd in verschillende koloniën ontstaat al kort na de oprichting een discussie over het absolute afwijzen van geweld, over het onderscheid tussen 'onderdrukkend' en 'bevrijdend' geweld. Dit debat mondt uit in begrip voor, maar geen ondersteuning van het gebruik van geweld in sociale revoluties. In de praktijk betekent dit geen belemmering voor het initiëren van antikoloniale en anti-imperialistische acties, bijvoorbeeld tegen de Nederlandse Nieuw-Guinea-politiek, voor humanitaire hulp aan de Algerijnse vrijheidsstrijd en de onafhankelijkheidsstrijd in de Portugese koloniën. De PSP is solidair met verzetsbewegingen van onderdrukten en steunt ze met alle mogelijke, niet-gewelddadige middelen. Het pacifisme krijgt zo geleidelijk een minder ethisch karakter en wordt vervangen door

het concept 'politiek pacifisme': een streven naar minimalisering van geweld.

Gedurende haar hele bestaan blijft de PSP een verklaard tegenstander van de militaire machtsblokken en loopt ze voorop in acties tegen oorlog en bewapening, wapenproductie en wapenhandel. Ze keert zich bijvoorbeeld als eerste partij tegen de Amerikaanse oorlog in Vietnam, stemt altijd tegen de defensiebegroting en voert eind jaren zeventig, nadat de CPN het initiatief 'Stop de N-bom' was gestart, een eigen actie onder de leuze 'Stop de A t/m Z-bom'.

In haar laatste verkiezingsprogramma van 1986³ lezen we een krachtig pleidooi voor ontwapening, met onder andere: opheffing van de militaire blokken, kernwapenvrije zones, demilitarisering van Europa, afschaffing van het leger, geen interventiemachten voor *out of area*-optreden door NAVO of West-Europese Unie. 'De PSP wil een ontwapenende wereld, waarin geweld niet meer als middel ter oplossing van conflicten wordt aanvaard en waarin vreedzame relaties tussen mensen bestaan. Een rechtvaardige internationale economische ordening, solidariteit en gelijkwaardigheid is daarbij van groot belang (...) Op dit moment dreigen (kern)wapens zelfs de gehele mensheid te vernietigen. De kernwapens de wereld uit helpen, om te beginnen uit Nederland, is dan ook nog steeds een van de belangrijkste taken waarvoor we staan. (...) De PSP vindt dat we moeten ophouden oorlogsvoorbereiding als normaal menselijk gedrag te zien. De PSP kiest voor onmiddellijke, eenzijdige ontwapening als enige reële uitweg om de versterking in de wapenwedloop tussen de blokken te doorbreken: bijvoorbeeld door het verwijderen van de kernwapens, uittreden uit de NAVO, afschaffen van het leger. De risico's van zo'n stap zijn aanzienlijk kleiner dan de risico's van de steeds verder op hol geslagen bewapening.' De PSP pleit voor een grotere onderlinge verwevenheid en afhankelijkheid van beide grote blokken (meer samenwerking op economisch, milieu en cultureel gebied). Eenzijdige ontwapeningsstappen en een ongebonden buitenlandse politiek ziet zij als belangrijke middelen om de bewapeningswedloop te doorbreken en als eerste aanzet tot ontwapening op wereldschaal.

Politieke Partij Radicalen (PPR)

Ook voor de Politieke Partij Radicalen, in 1968 ontstaan als afsplitsing van de KVP, is ontwapening vanaf haar oprichting een van de centrale thema's. In het eerste programma uit 1969⁴ staan het aanpakken van de ongelijkheid in de wereld en de problematiek van oorlog en vrede voorop. Niet de machtsblokken maar de VN krijgen een centrale rol. Gepleit wordt voor een actieve vredespolitiek. 'Nederland moet zich ervoor inspannen, dat de VN ook ingrijpen bij interne conflicten binnen staten, als de strijdende partijen zich schuldig maken aan massamoord of ernstige aantasting van de rechten van de mens. Nederland moet speciale troepen opleiden en uitrusten om zonder voorbehoud beslissingen van de VN uit te voeren.' Verder wordt gepleit voor wapenbeheersing en ontwapening, het bevorderen van geweldloze weerbaarheid, beperking van de internationale wapenhandel, verwijdering van de kernwapens uit Europa en uitbreiding van de politieke, economische, culturele en wetenschappelijke samenwerking tussen Oost en West. Het NAVO-lidmaatschap wordt verfoeid, en 'mag alleen berusten op niet-aflatende kritiek'; en slechts één regeringsperiode duren indien deze kritiek geen succes heeft.

In het verkiezingsprogramma *Verzet en vernieuwing* voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1986⁵ wordt het veiligheidsbeleid gehekelde: (kern)wapens vormen juist een bedreiging voor de veiligheid en daardoor voor de democratie. 'Ideologische verschillen en economische belangen houden onder dreiging met wapens de wereld in machtsblokken verdeeld. Nederland blijft onder de paraplu van de VS en het Oostblok onder Moskou's invloedssfeer. In de Derde Wereld houden ze het armste deel van de wereldbevolking op zijn plaats. Wapens vormen, ook als er geen oorlog is, het schild waarachter de machtigen zich kunnen verschuilen en worden betaald door het brood van de armen te stelen.' De PPR steunt initiatieven gericht op de afbraak van dit machtsstelsel; ze hekelt de 'militaristische meeloperij van opeenvolgende kabinetten' en wil in internationale relaties zoeken naar een meer onafhankelijke en op ontspanning gerichte opstelling. Ze bepleit een actief vredesbeleid: Nederland moet zich losmaken van de NAVO en keren tegen

uitbreiding van het bondgenootschap. Als alternatief voor de NAVO en het Warschaupact bepleit ze samenwerking met gelijkgezinde landen in Oost en West, in Noord en Zuid, gecombineerd met eenzijdige ontwapeningsstappen, en het creëren van kernwapenvrije zones. Ze verzet zich tegen versterking van de West-Europese Unie en de ontwikkeling van een Europese krijgsmacht. Doel moet zijn een collectief veiligheidssysteem binnen Europa, als ‘een stap op weg naar een wereldomvattend systeem van verdragen en garanties binnen het kader van de Verenigde Naties.’ Binnen de NAVO moet Nederland een voortrekkerspositie innemen bij de ontwapeningspolitiek (bijvoorbeeld bij het uitdunnen van de kernwapens, wijziging van de NAVO-strategie, en het afgeven van een *no first use*-verklaring). De Nederlandse krijgsmacht moet worden gereorganiseerd en zich gaan richten op twee hoofdtaken: het leveren van een wezenlijke bijdrage aan de VN-troepenmacht ten behoeve van internationale vrede en veiligheid; en de territoriale verdediging van het Nederlandse grondgebied.

Evangelische Volkspartij (EVP)

De Evangelische Volkspartij (EVP) ontstaat in 1981 uit een fusie van afsplitsingen van het CDA, en benadrukt het streven naar vrede en ontwapening. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1982 behaalt de EVP één zetel op de golf van het antikernwapenprotest en het ongenoegen bij CDA-kiezers over de medewerking van het CDA aan de plaatsing van kruisraketten. In 1986 wordt geen zetel meer behaald en verdwijnt de EVP uit de Kamer.

In haar verkiezingsprogramma uit 1986, *Vrede door gerechtigheid. Omzien naar elkaar 1986-1990*⁶, pleit de partij voor ‘vrede door samenwerking’; een buitenlands beleid, gericht op de totstandkoming of versterking van een internationale rechtsorde, waarbinnen gerechtigheid de norm is en volkeren elkaar erkennen als gelijkberechtigde partners; en een rechtsorde die wordt gehandhaafd door de VN. De volkerenorganisatie dient de dialoog tussen staten in stand te houden en bij dreigende conflicten een vreedzame oplossing tot stand te brengen. Als enige moet ze over een veiligheidsapparaat kunnen beschikken. Nederland dient, volgens de EVP, in

principe bereid te zijn nationale bevoegdheden aan de VN af te staan, een bijdrage te leveren aan de politietaak van de VN (VN-vredesmachten), zich houden aan VN-besluiten en –resoluties, en dient ook te bevorderen dat het vetorecht wordt afgebouwd.

Centraal in het programma staat het doorbreken van de blokkentegenstelling in Europa. Gepleit wordt voor een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen de regeringen van heel Europa (van gebonden en ongebonden landen) om geschillen vreedzaam op te lossen. Ter bevordering van de ontspanning dient de regering verder te werken aan een strikte naleving van de culturele, politieke en economische afspraken in de Slotakte van Helsinki. Daarnaast moet een actieve Oost-West-uitwisseling van personen en groepen het vijanddenken verminderen. Nederland moet zich inzetten voor een EG-beleid dat bijdraagt aan de ontspanning in de wereld.

De productie en het bezit van (nucleaire, bacteriologische en conventionele) massavernietigingswapens wordt afgewezen. De EVP verwerpt het dogma van het NAVO-lidmaatschap als hoeksteen van het veiligheidsbeleid. Tegelijk staat ze kritisch tegenover een grotere West-Europese rol in het Westerse veiligheidsbeleid (bijvoorbeeld door reactivering van de West-Europese Unie): hierdoor wordt wel een grotere Europese inbreng bij onderhandelingen mogelijk, maar het kan ook een nieuwe supermacht doen ontstaan en nieuwe stimulansen voor een wapenwedloop. Het doel van een West-Europese veiligheidspolitiek dient juist te zijn: een neutraal Europa, zonder massavernietigingswapens en legers, en waar volken in vrijheid hun eigen keuzen maken. Het NAVO-lidmaatschap dient wel ter discussie gesteld te worden: Nederland moet zich van de militaire tak van het bondgenootschap losmaken, tenzij beide blokken een niet-aanvalsverdrag sluiten, de NAVO een *no-first-use*-verklaring aflegt, en een meer defensieve militaire strategie wordt ontwikkeld. Vooralsnog moet Nederland de NAVO als politiek overlegorgaan gebruiken om een vreedzame wereldorde na te streven. Ook buiten de NAVO om moet Nederland initiatieven nemen die de ontspanning dienen, bijvoorbeeld via bilaterale contacten met Oost-Europese landen.

1984: Groen Progressief Akkoord

In 1984 nemen CPN, PPR, PSP en Groene Partij Nederland (GPN)⁷ met een gezamenlijke lijst, 'Groen Progressief Akkoord', deel aan de verkiezingen voor het Europees Parlement. De lijst behaalt twee zetels.

In het programma⁸ herkennen we de programmapunten van de afzonderlijke partijen: het pleidooi voor een actieve vredespolitiek, gericht op stopzetting van de wapenwedloop, een kernwapenvrij Europa, terugdringing van de wapenhandel, concrete stappen op weg naar algehele ontwapening en naar ontbinding van de NAVO en het Warschaupact, met eenzijdige stappen om dit proces op gang te brengen en uitbreiding van de contacten tussen Oost en West op allerlei niveaus. Door stelselmatige verlaging van de defensie-uitgaven moet geld vrij gemaakt worden voor bestrijding van honger en armoede. De Europese Gemeenschap moet bedrijven in de wapenindustrie stimuleren over te schakelen op niet-militaire productie.

1989: Regenboog

Aan de Europese Parlementsverkiezingen van 15 juni 1989 nemen PSP, CPN en PPR weer deel met een gezamenlijke lijst, 'Regenboog', nu aangevuld met de EVP maar zonder de Groene Partij Nederland. Wederom worden twee zetels behaald. Het programma *Regenboog kleurrijk & kritisch*⁹ ligt in het verlengde van dat van 1984, al verklaart men zich nu nadrukkelijk tegen de steeds verdere militaire samenwerking tussen de West-Europese NAVO-landen in het kader van de West-Europese Unie, waardoor gedurfde stappen om de opdeling van Europa in blokken te doorbreken op de achtergrond geraten. Volgens Regenboog moet het EG-beleid niet leiden tot de vorming van een sterk bewapend machtsblok, maar juist het Helsinki-proces versterken met nieuwe initiatieven voor ontwapening, sociaaleconomische samenwerking, en voor rechten van mensen en volken in Europa. Wanneer de Europese Politieke Samenwerking een belemmering vormt voor een progressieve buitenlandse politiek, moeten EG-lidstaten vaker een eigen buitenlandse politiek voeren.

Noten en referenties

Inleiding

- 1 Arnon Grunberg in zijn dagelijkse column in: *de Volkskrant*, 'Voetnoot', 20 oktober 2012.
- 2 Zie het rapport *Terug naar de toekomst* (Utrecht 2013) van de commissie-Van Dijk die onderzoek heeft gedaan naar de verkiezingsnederlaag.
- 3 Een meerderheid van de bevolking was tegen voortzetting van de Nederlandse missie in Uruzgan; ook een meerderheid van de GroenLinks-stemmers was tegen een nieuwe missie in Afghanistan. Volgens een peiling van Maurice de Hond op 16 januari 2011 is 68% van de Nederlandse bevolking tegen de politietrainingsmissie. Van de kiezers op GroenLinks blijkt zelfs 77% tegen de missie. Zie: Peil.nl, 'GroenLinks en de Afghanistanmissie', 16 januari 2011, www.noties.nl/peil.nl/
- 4 Bijvoorbeeld de vaak als tv-commentator gevraagde militair-historicus Christ Klep die een boek schreef over de missie in Uruzgan: 'In Kunduz gaan we wéér alles doen wat indruist tegen alle militaire principes: je blijft op één plek zitten, je bent totaal voorspelbaar, je neemt te weinig vuurkracht mee. Ook in Uruzgan wisten de Taliban al dagen van tevoren wanneer er een militaire actie op komst was. Daar hebben we kennelijk niks van geleerd.' geciteerd in: *NRC Handelsblad*, "'Kunduz" is politiek wensdenken', 27 april 2011.
- 5 Peil.nl, 'Nieuw Haags Peil: VVD en coalitie op laagste punt sinds aantreden kabinet. Ontwikkelingshulp dreigende splijtzwam', 20 november 2011, www.noties.nl/peil.nl/

1 De voorlopers: vrede door ontwapening

- 1 NAVO: Noord-Atlantische Verdragsorganisatie. De NAVO is opgericht ter ondersteuning van het Noord-Atlantische Verdrag dat op 4 april 1949 is ondertekend. Het betreft een militair verdrag over wederzijdse verdediging en samenwerking, aanvankelijk als tegenkracht tegen de communistische landen van het Oostblok die op hun beurt in 1955 het Warschaupact vormen.
- 2 Zie bijlage: Vredes- en veiligheidsbeleid voorlopers GroenLinks.
- 3 In 1983 komt de Amerikaanse president Ronald Reagan met het Strategic Defence Initiative: het plan voor een raket schild in de ruimte om ballistische raketten van de Sovjet-Unie buiten de dampkring te vernietigen. De vredesbeweging voert tegen deze militarisering van de ruimte actie onder het motto 'Stop Star Wars'.

- 4 De *partij* GroenLinks wordt pas opgericht tijdens een congres op 24 oktober 1990 in het Congresgebouw in Den Haag.
- 5 Op 13 november 1968 verklaart de leider van de Sovjet-Unie, Leonid Breznev, in een toespraak voor het vijfde congres van de Poolse communistische partij, dat de Sovjet-Unie in Oost-Europa militair mag ingrijpen als daar het socialisme wordt bedreigd. Daarmee legitimeert hij de invasie van Tsjecho-Slowakije door de Sovjet-Unie en vijf andere staten van het Warschaupact en het neerslaan van de Praagse Lente in augustus van dat jaar (en de inval in Hongarije in 1956). In de praktijk betekent de doctrine dat minder invloed van de communistische partij in een Oost-Europees land of het verlaten van het Warschaupact niet zal worden getolereerd; kortom een flinke beperking van de nationale soevereiniteit van de staten van het Warschaupact.
- 6 Deze akkoorden zijn de slotverklaring van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) die in 1975 in Helsinki heeft plaatsgevonden. Ze zijn ondertekend door vijfendertig landen uit beide machtsblokken (NAVO en Warschaupact) en neutrale landen, en gaan over samenwerking op diverse terreinen: economie, wetenschap, technologie, milieu, mensenrechten en veiligheidsvraagstukken.
- 7 De West-Europese Unie (WEU) is een West-Europese organisatie voor militaire samenwerking en veiligheid. De basis hiervoor wordt in 1948 gelegd met het Verdrag aangaande Economische, Sociale en Culturele Samenwerking en Collectieve Zelfverdediging (Verdrag van Brussel). De WEU wordt in 1954 opgericht om de Bondsrepubliek Duitsland en Italië in de westerse defensie te integreren. De kern vormt het concept van collectieve veiligheid: de lidstaten zijn *verplicht* elkaar automatisch bijstand te verlenen bij een aanval op hun grondgebied - dit gaat verder dan het NAVO-Handvest. Leden zijn: België, de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. In 1990 treden Portugal en Spanje toe en in 1995 wordt Griekenland lid. In juni 2011 zijn de taken overgedragen aan de Europese Unie en is de WEU ontbonden.
- 8 Groen Links, *Verder kijken. Het verkiezingsprogramma van GROEN LINKS*, Amsterdam, 1989, 12-14.

2 Pan-Europees collectief veiligheidsstelsel

- 1 De term 'gedeelde veiligheid' is ontleend aan het rapport *Common Security. A blueprint for survival* van de Independent Commission on Disarmament and Security Issues (commissie-Palme, 1982) ten behoeve van de eerste Ontwapeningsconferentie van de Verenigde Naties. In 1989 hebben Palme c.s. het concept verbreed naar economische en ecologische aspecten van veiligheid in *A World at Peace. Common Security in the Twenty-first Century*. Zie de brochure *Gedeelde veiligheid/Common Security 2000* ter gelegenheid van de gelijknamige

- internationale conferentie op 28 en 29 september 1990 in Den Haag (een uitgave van GroenLinks, 1990). In mei 1992 organiseert de werkgroep Vrede en Veiligheid van GroenLinks, die is voortgekomen uit de voorbereidingsgroep van de conferentie ‘Gedeelde veiligheid’, de vervolgconferentie ‘Mondiale veiligheid 2000’ over de internationale rechtsorde, waarbij vooral is gesproken over herstructurering van de VN, NAVO en CVSE.
- 2 Bergh, J.v.d., H. Feddema, L. Molenaar, G. Pas en R. Rote, *Gedeelde veiligheid 2000/Common Security*, Amsterdam, 1990, 7-9. Met haar ideeën speelt GroenLinks in deze periode een invloedrijke rol in het debat over internationale veiligheid, zoals dat wordt gevoerd binnen de Europese coördinatie van groene partijen.
 - 3 In 1995 krijgt de CVSE een nieuwe benaming: Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE).
 - 4 De EG is in die tijd de aanduiding voor de Europese Economische Gemeenschap (EEG).
 - 5 De Socialistische Partij (SP) is pas vanaf 1994 in de Tweede Kamer vertegenwoordigd.
 - 6 Half maart 1991 heeft GroenLinks duizend nieuwe leden ingeschreven. Lucardie, P. en G. Voerman (redactie), *Van de straat naar de staat? GroenLinks 1990-2010*, Amsterdam: Boom, 2010, 72.
 - 7 *De Volkskrant*, 7 februari 1991.
 - 8 De Groen Linkse Raad werd in 1995 omgedoopt tot partijraad.
 - 9 *Groen Links politiek maandblad*, ‘Groen Linkse Raad over Patriots: “Te veel slimmigheidjes en formele redeningen”’, april 1991, 9.
 - 10 Lucardie, P. en G. Voerman (redactie), *ibidem*.
 - 11 Tweede-Kamerfractie GroenLinks, *Blauwdruk en de dingen die voorbij gaan. GroenLinks over vrede en veiligheid in een veranderende wereld*, z.p., juni 1991, 2.
 - 12 *Ibidem*.
 - 13 *Ibidem*, 16.
 - 14 Pas. G. en J. van der Meer, ‘Naar eer en geweten’ (interview met Leoni Sipkes over Srebrenica: “We moesten iets doen”), *de Helling*, zomer 2002, 24-27.
 - 15 Lucardie, P. en G. Voerman (redactie), *ibidem*.
 - 16 Verslag van het derde partijcongres van Groen Links, gehouden op 30 en 31 oktober 1992 in Amersfoort. IISG, Archief Groen Links, Ordner 45, 13.
 - 17 Een dergelijk standpunt is overigens in kringen van GroenLinks niet nieuw: in haar eerste programma uit 1968 spreekt de PPR zich al uit voor VN-interventie in interne conflicten binnen staten in geval van massamoorden of ernstige schending van mensenrechten; Nederland moet troepen hiervoor opleiden.
 - 18 GroenLinks, *Verkiezingsprogramma 1994-1998 voor de Tweede Kamer en Europees Parlement*, Amsterdam, 1994, 11-14.

- 19 Verslag van het vierde partijcongres van GroenLinks, gehouden op 26 en 27 november 1993 te Amsterdam. IISG, Archief Groen Links, Ordner 46, 13.
- 20 GroenLinks, *Verkiezingsprogramma 1998-2002*, Utrecht, 1998, 16-17.
- 21 Voor de achtergronden van deze koerswijziging in het Amerikaanse beleid, die resulteert in herstel van het Amerikaanse leiderschap en herstel van het gezag van de NAVO, alsmede de bondgenootschappelijke solidariteit daarbinnen, zie A. Brouwers, 'Zwalkend naar Dayton. Het Bosnië-beleid van de VS' in *Atlantisch Perspectief*, 1996 nr. 2, 13-17.
- 22 IFOR onder leiding van de NAVO is de opvolger van UNPROFOR, maar heeft een ruimer VN-mandaat dan UNPROFOR: ze mag bijvoorbeeld met geweld tussenbeide komen.
- 23 De OVSE is de opvolger van de CVSE. Zie hoofdstuk 3.
- 24 GroenLinks, *Verkiezingsprogramma 1998-2002*, Utrecht, 1998, 19.
- 25 Op het GroenLinks-congres op 5 februari 1994 wordt een motie aangenomen, die het partijbestuur hiertoe de opdracht geeft.
- 26 De nota is opgesteld door partijbestuurder Jan Wagenaar samen met Kees Kalkman van het Anti-Militaristies Onderzoekskollektief (AMOK), en met bijdragen van Ronald Paping en Frank Slijper.
- 27 Wagenaar, J. e.a., *Alternatieve defensienota Groen Links*, Utrecht 1994, 1-7.
- 28 Pas, G. en R. Pinto Scholtbach (redactie), *In de voetsporen van de toekomst. Naar een integraal buitenlands beleid*, Amsterdam: Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, 1995.

3 Acceptatie Navo

- 1 Het VN-Handvest maakt een grote rol in de handhaving van de vrede in de wereld mogelijk, maar gedurende de Koude Oorlog werd de VN-Veilighedsraad verlamd door de Oost-West-tegenstelling.
- 2 Tussen 1987 en 1994 verdrievoudigt het aantal operaties; vooral op het gebied van *peace-enforcing* wordt de rol van de VN groter. De uitleg van het VN-Handvest wordt verbreed: mensenrechtenschendingen en burgeroorlogen vallen niet langer onder de nationale soevereiniteit en worden onderwerp van internationale zorg door ze te beschouwen als 'bedreiging van de vrede, inbreuk op de vrede of een daad van agressie' (art. 39 VN-Handvest). In 1992 presenteert Secretaris-Generaal van de VN, Boutros Boutros-Ghali, zijn rapport *An Agenda for Peace*, waarin de verschillende rollen die de VN in conflicten kunnen spelen worden beschreven: preventieve diplomatie, *peace enforcement*, *peacemaking*, *peacekeeping*, *post-conflict peace-building*.
- 3 De voormalige Warschaupact-leden Hongarije, Polen en Tsjechoë worden in 1999 lid van de NAVO. Bulgarije, Estland, Letland, Litouwen, Roemenië, Slovenië en Slowakije volgen in 2004, en Albanië en Kroatië in 2009.

- 4 GroenLinks, *Verkiezingsprogramma 1998-2002*, Utrecht, 1998, 19.
- 5 Basset, P., B. van Ojik e.a. (red.), *Een toekomst in aanbouw*, Utrecht: Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, 1997, 75.
- 6 Deze beschrijving is gebaseerd op 'Strijd om oorlog. Theorie en praktijk van standpuntontwikkeling over gewapende interventie binnen politieke partijen, toegepast op GroenLinks' (juni 2005), ongepubliceerde doctoraalscriptie van Marije Cornelissen. Zij geeft daarin een verslag en analyse van het debat binnen GroenLinks over het standpunt bij de interventies in Kosovo (1999) en Afghanistan (2001).
- 7 Het Nederlandse kabinet van PvdA, VVD en D66 legitimeert de NAVO-actie met verwijzing naar resolutie 1199 van de VN-Veiligheidsraad. In die resolutie wordt het geweld van alle partijen tegen de burgerbevolking veroordeeld, de zorg uitgesproken over een dreigende humanitaire catastrofe in Kosovo, de partijen opgeroepen hun vijandelijkheden te staken, en wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van het VN-Handvest dat militair ingrijpen om humanitaire redenen in een staat mogelijk maakt. Hoewel Rusland en China die resolutie anders uitleggen, meent het kabinet dat ingrijpen mogelijk en geboden is nu Servië weigert het geweld te beëindigen en honderdduizenden vluchtelingen en ontheemden worden bedreigd door de naderende winter. Bron: *NRC Handelsblad*, 'Meerderheid Kamer steunt regering; groen licht voor luchtactie Kosovo', 9 oktober 1998.
- 8 Binnen en buiten GroenLinks wordt een discussie gevoerd over de inzet van grondtroepen; ook de Tweede Kamerfractie heeft hiervoor gepleit.
- 9 Over de tekst van de resolutie is door Kees Kalkman (Internationaal Secretaris van het partijbestuur) zwaar onderhandeld met de Tweede Kamerfractie die de oppositie heel serieus neemt. Schriftelijke mededeling van Kees Kalkman aan auteur, 24 maart 2014.
- 10 Tekst aangenomen resolutie partijraad GroenLinks, 24 april 1999 te Utrecht.
- 11 Aldus een verklaring van de NAVO geciteerd in: *de Volkskrant*, 'Bom op woonwijk was bestemd voor kazerne', 29 april 1999.
- 12 GroenLinks Tweede-Kamerfractie, *De krijgsmacht als vredesstichter? Discussienota over de rol van de Nederlandse krijgsmacht in vredes- en veiligheidsbeleid*, Den Haag, oktober 1999.
- 13 De debattenreeks over internationale veiligheid en defensiepolitiek wordt georganiseerd door het partijbestuur in samenwerking met het Wetenschappelijk Bureau en de Tweede Kamerfractie van GroenLinks. Als begeleidend materiaal wordt in oktober 1999 de artikelenbundel *Europese veiligheid na Kosovo* gepubliceerd.
- 14 GroenLinks Tweede-Kamerfractie, ibidem, 25.
- 15 Ibidem, 26.
- 16 Geciteerd in Verkuil, D., 'GroenLinks was er klaar voor', in Lucardie, P. en G. Voerman (redactie), *Van de straat naar de staat? GroenLinks 1990-2010*, Amsterdam: Boom, 2010, 100. Ab Harrewijn (1954-2002) was

hervormd predikant.

- 17 De ad hoc werkgroep Vrede en Veiligheid bestaat uit Wim de Boer (voorzitter), Jan Driessen, Ab Harrewijn, Kees Kalkman, Joost Lagendijk, Tom Pitstra, Mirjam de Rijk, Jan Schaake, Marijke Vos en Richard Wouters.
- 18 'Resolutie over Vrede en Veiligheid', *GroenLinks Magazine*, februari 2000, 14-15.
- 19 Na het falen van de wereldgemeenschap bij de genocide in Rwanda is in de Algemene Vergadering van de VN gepleit voor de oprichting van een permanente, snel inzetbare VN-brigade, om situaties à la Rwanda te voorkomen. Voor veel landen is dit een brug te ver. Om voor een deel in de behoefte aan inzetbare VN-eenheden te voorzien kent de VN sedert 1994 het United Nations Stand-By Arrangements System (UNSAS): een 'catalogus' van mogelijke militaire inspanningen die VN-lidstaten bereid zijn op het gebied van *peacekeeping* te leveren.
- 20 Boer, B., P. Lucardie, I. Noomen en G. Voerman, 'Kroniek 2000: Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2000' in: G. Voerman (red.), *Jaarboek 2000*, Groningen: DNPP, oktober 2001, 141-210, aldaar 175.
- 21 Eind 2003 stemt de Tweede Kamerfractie tegen het NAVO-lidmaatschap van Bulgarije, Estland, Letland, Litouwen, Roemenië, Slovenië en Slowakije. Eind 2008 wordt de toetreding van Albanië en Kroatië tot de NAVO echter wel gesteund.
- 22 Ham, M., 'Opnieuw de Navo: Congres beknót speelruimte fractie', *GroenLinks Magazine*, april 2000, 6-8. Uit een enquête tijdens het congres blijkt dat van de congresgangers 46% nog lid is geweest van een van de voorgangers van GroenLinks. Driekwart van de congresgangers bestaat uit kader, en het is vooral het oude kader dat het woord heeft gevoerd: 64% van de sprekers komt oorspronkelijk uit de CPN, PSP, PPR of EVP.
- 23 GroenLinks, *Verkiezingsprogramma GroenLinks 2002-2006 'Overvloed en onbehagen'*, Utrecht, 2002, 53-55.
- 24 De Nederlandse luchtmacht heeft één kerntaak: de F16's zijn in staat Amerikaanse kernwapens te dragen en af te werpen.
- 25 GroenLinks, *Groene kansen voor Nederland*, Utrecht, 2012, 28.
- 26 GroenLinks, *GroenLinks, Partij van de toekomst*, Utrecht, 2008, 10-11.

4 Geen blanco cheque 'War on terror'

- 1 Tweede Kamerfractie GroenLinks, *Met alle geweld voorkomen. Beleidsvoorstellen voor conflictpreventie*, september 2000. De nota is het resultaat van een partijproject waartoe op het congres van maart de aanzet wordt gegeven. De projectgroep bestaat uit leden van het partijbestuur, het Wetenschappelijk Bureau, en leden van de GroenLinks fracties in de Eerste en Tweede Kamer en het Europees Parlement.

- 2 Deze beschrijving is gebaseerd op 'Strijd om oorlog. Theorie en praktijk van standpuntontwikkeling over gewapende interventie binnen politieke partijen, toegepast op GroenLinks' (juni 2005), ongepubliceerde doctoraalscriptie van M. Cornelissen.
- 3 Dit is geen verplichting tot *militaire* bijstand.
- 4 De internationale gemeenschap ziet de aanslagen als een gewapende aanval waartegen, op grond van artikel 51 van het VN-Handvest, de VS het recht op zelfverdediging toekomt.
- 5 In het Platform tegen de Nieuwe Oorlog zitten – weliswaar vanuit een andere hoedanigheid – twee leden van het partijbestuur van GroenLinks, namelijk Internationaal Secretaris Kees Kalkman (namens VD/AMOK) en Jan Schaake (namens Kerk en Vrede).
- 6 Paul Rosenmöller en Farah Karimi, brief aan de leden van GroenLinks, 31 oktober 2001.
- 7 Rosenmöller, P., *Een mooie hondenbaan*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2003, 238.
- 8 Ze krijgen daarbij steun van andere landen, waarvan sommige (Australië en Polen) ook troepen leveren. Volgens het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken bestaat de 'Coalition of the Willing' uit: Afghanistan, Albanië, Australië, Azerbeidzjan, Bulgarije, Colombia, Denemarken, El Salvador, Eritrea, Estland, Ethiopië, de Filipijnen, Georgië, Hongarije, Italië, Japan, Letland, Litouwen, Macedonië, Nederland, Nicaragua, Oezbekistan, Polen, Roemenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije en Zuid-Korea. BBC News, Steve Schifferes, 'US names "coalition of the willing"', 18 maart 2003, news.bbc.co.uk/2/hi/americas/2862343.stm. Opvallend is de steun van veel nieuwe NAVO-lidstaten uit Oost-Europa.
- 9 Zie de conclusies in het rapport van de commissie-Davids: Commissie-Davids, *Rapport Commissie van onderzoek besluitvorming Irak*, Amsterdam: Boom, 2010, 423-429.
- 10 In 2001 is dit in feite al gebeurd bij de oorlog tegen Afghanistan, waar het initiatief volledig bij de Amerikanen/NAVO ligt.
- 11 Commissie-Davids, *ibidem*, 94.
- 12 Hippe, J, P. Lucardie en G. Voerman, 'Kroniek 2003: Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2003', in: G. Voerman (red), *Jaarboek 2003*, Groningen: DNPP, november 2004, 15-137, aldaar 74.
- 13 De VS zijn gebaat bij de uitgesproken politieke steun van ons land omdat dit het draagvlak voor de invasie op mondiaal niveau vergroot. Terwijl de Nederlandse regering nadrukkelijk onderscheid maakt tussen politieke en militaire steun, wordt dit door de VS niet zo aangevoeld, concludeert de commissie-Davids. *Ibidem*, 425-429.
- 14 Op 28 januari 2003 publiceert *de Volkskrant* een opinieonderzoek waaruit blijkt dat 72% van de Nederlanders tegen deelname aan de oorlog in Irak is, zelfs als er sprake is van een resolutie van de Veiligheidsraad. Zonder resolutie is het aantal tegenstanders 89%. Zie: *de Volkskrant*,

- ‘Meerderheid Nederlanders tegen oorlog in Irak’, 28 januari 2003.
- 15 Commissie-Davids, *ibidem*, 105.
- 16 Tweede Kamerfractie GroenLinks, *Een alternatieve strategie voor Afghanistan*, 20 november 2007.
- 17 De actiekant is een uitgave van het comité Troepen Terug uit Afghanistan, bestaande uit de Coalitie Stop de Oorlog, GroenLinks, het Platform tegen de Nieuwe Oorlog en de SP.
- 18 Kanne, P., *Gedooigdemocratie. Heeft stemmen eigenlijk wel zin?*, Amsterdam: Meulenhoff, 2010, 227.
- 19 GroenLinks, *Klaar voor de toekomst. Verkiezingsprogramma 2010*, Utrecht, 2010, 11.
- 20 Mariko Peters is sedert 2006 Tweede Kamerlid voor GroenLinks en daarvoor als diplomaat werkzaam geweest in Afghanistan.
- 21 Van de GroenLinks-kiezers is 72% tegen voortzetting van de militaire missie in Uruzgan; 81% van de PvdA-kiezers en 82% van de SP-kiezers. Die eensgezindheid binnen links is er niet als wordt gevraagd naar steun voor de politiemissie: 56% van de PvdA-kiezers en 69% van de SP-kiezers is tegen het sturen van politietrainers. Zie: Peil.nl, ‘Politie-missie naar Afghanistan’, 24 april 2010, www.noties.nl/peil.nl. Ook uit een onderzoek dat TNS NIPO in mei 2010 uitvoert blijkt dat er ruim voldoende draagvlak is voor Nederlandse bemoeienis met het buitenland, zowel civiel als militair. Twee derde spreekt zich dan ervoor uit dat Nederland blijft bijdragen aan hulp bij opbouw en vredesmissies; puur militaire operaties kunnen op minder steun rekenen. Kanne, P., *ibidem*, 227-228.
- 22 *Vrijheid en verantwoordelijkheid. Regeerakkoord VVD-CDA*, september 2010, 8.
- 23 Tabak, L., ‘Afghanistan: (on-)zalig avontuur?’ (interview met Sietse Bosgra), *GroenLinks Magazine*, december 2010, 18-19. Bosgra, een anti-kolonialist van het eerste uur (in 1961 één van de oprichters van het Angola-comité), schrijft op 10 mei 2010 een ‘Open brief aan Femke en Mariko over een politiemissie in Afghanistan’, waarin hij stelt: ‘Het is een Amerikaanse missie, niet de onze. En de politie wordt misbruikt als goedkope militairen.’ Zie: GroenLinks Midden-Oostenwerkgroep, Sietse Bosgra, ‘Open brief aan Femke en Mariko over een politiemissie in Afghanistan’, 11 mei 2010, middenoostenwerkgroep.groenlinks.nl/node/48781
- 24 Jolande Sap geciteerd in: Tabak, L., ‘Afghanistan: Geen gemakkelijk ja’, *GroenLinks Magazine*, februari 2011, 10-11. Na publicatie van de kabinetsbrief dienen de fractievoorzitters van D66 (Pechtold) en GroenLinks (Sap) een verzoek in om voorafgaand aan het debat over de missie een hoorzitting te organiseren om deskundigen aan het woord te laten over de civiele politietrainingsmissie naar Kunduz. Zie: GroenLinks, ‘GroenLinks en D66 willen hoorzitting over politietrainingsmissie in Afghanistan’, 7 januari 2011, groenlinks.nl/nieuws/groenlinks-en-d66-willen-

hoorzitting-over-politietrainingsmissie-afghanistan

- 25 NOS, 'Partijraad GroenLinks tegen missie', 15 januari 2011. Voor het verslag van de discussie en stemming in de partijraad zie 'Dossier Politietrainingsmissie Afghanistan', organisatie.old.groenlinks.nl/files/Dossier%20Afghanistan.pdf
- 26 De F16's zijn een les uit Srebrenica waar Dutchbat tevergeefs om luchtsteun heeft gevraagd toen ze in de problemen kwam. In de brief van het kabinet aan de Kamer, waarin de politietrainingsmissie wordt gepresenteerd, wordt hier ook impliciet naar verwezen: 'De ervaring heeft geleerd dat het van belang is dat het Nederlandse personeel onder alle omstandigheden over eigen luchtsteun kan beschikken.' De F16's worden daarnaast ingezet om in noodsituaties Afghaanse en internationale eenheden te beschermen als zij direct worden bedreigd en vooral voor het opsporen van bembommen. *Kamerstukken II*, 2000/11, 27925, nr. 415.
- 27 *De Volkskrant*, 'GroenLinks worstelt met Afghanistan', 12 januari 2011.
- 28 *NRC Handelsblad*, 'Afghanen pleiten voor missie; speciale hoorzitting in Tweede Kamer begint met veel vragen', 24 januari 2011.
- 29 Sap geciteerd in: *AD*, 'GroenLinks tegen missie', 25 januari 2011.
- 30 Lucardie, P. en W. van Schuur, 'Meer vertrouwen in de staat dan in de straat? Een vergelijkende analyse van de opvattingen en achtergronden van de leden van GroenLinks' in: Lucardie, P. en G. Voerman, *Van de straat naar de staat? GroenLinks 1990-2010*, Amsterdam: Boom, 2010, 168-169.
- 31 Otjes, S.P., 'Eindrapportage terugkijkend kiezersonderzoek' (niet gepubliceerd rapport), Utrecht: Bureau de Helling Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, 2012.
- 32 *Trouw*, 'D66 neigt naar steun voor trainingsmissie Afghanistan; Kamer-meerderheid tegen; GroenLinks, CU willen concessies', 26 januari 2011.
- 33 Over dit gesprek van Rutte met Sap, zie interview Jolande Sap: *de Volkskrant*, 'Het is een eigenwijze missie geworden', 4 februari 2011.
- 34 Volgens de reconstructie van Jaco Alberts en Thijs Broer, 'Partij aan scherven', *Vrij Nederland*, 6 oktober 2012, 30.
- 35 *De Volkskrant*, ibidem, 4 februari 2011.
- 36 Zie reconstructie in: *Dagblad De Pers*, 'GroenLinks heeft een sleutelrol. Daar zijn de uitgestoken handen dan eindelijk', 27 januari 2011.
- 37 Geciteerd in Tabak, L., 'Afghanistan: Geen gemakkelijk ja', *GroenLinks Magazine*, februari 2011, 10-11.
- 38 Zie de brief van fractievoorzitter Jolande Sap en partijvoorzitter Henk Nijhof (28 januari 2011) aan de leden van GroenLinks: GroenLinks, Jolande Sap en Henk Nijhof, 'Brief aan leden GroenLinks over politiemissie naar Kunduz', 28 januari 2011, groenlinks.nl/nieuws/brief-aan-leden-groenlinks-over-politiemissie-naar-kunduz
- 39 Voor de tekst van de moties, zie: GroenLinks, *Dagkrant 29e GroenLinks-congres*, 5 februari 2011, 5-11.

- 40 Tabak, L., 'Kunduz – een breuk met de geschiedenis?', *GroenLinks Magazine*, februari 2011.
- 41 *De Volkskrant*, 'GroenLinks ligt dwars bij uitbreiding Kunduz', 10 februari 2012.
- 42 Uit opiniepeilingen in de dagen voorafgaand aan het congres blijkt een afkalvende steun van GroenLinks-stemmers voor de missie. 'Volgens een onderzoek van EenVandaag onder 2.250 GroenLinks-kiezers wil 68% geen steun meer geven.' Ook binnen de Kamerfractie van GroenLinks zou het enthousiasme zijn afgenomen. Ook wordt de daling van het aantal Kamerzetels in de peilingen rechtstreeks in verband gebracht met de onenigheid binnen de partij over 'Kunduz.' Bron: *de Volkskrant*, 'GroenLinks ligt dwars bij uitbreiding Kunduz', 10 februari 2012.
- 43 GroenLinks, *Dagkrant 30° GroenLinkscongres*, 11 februari 2012, 10-16.
- 44 GroenLinks, *Congreskrant 30° GroenLinks-congres*, 11 februari 2012, 70-71.
- 45 Amendement nr. 460 ingediend door GroenLinks Enschede, GroenLinks Leiden, de Midden Oosten-werkgroep en Rechtvaardig Buitenlands Beleid.
- 46 GroenLinks, *Verkiezingscongres 2012. 31° GroenLinks-congres* (congreskrant), 30 juni 2012, 87-88.
- 47 Deze beschrijving van de Klankbordgroep Kunduz is gebaseerd op schriftelijke mededelingen van Jan Schaake aan auteur, 27 maart en 6 mei 2014.

5 'Responsibility to Protect'

- 1 *Het Parool*, 'Dictator leeft in zijn eigen werkelijkheid', 23 februari 2011.
- 2 De Veiligheidsraad neemt resolutie 1973 aan, met tien stemmen voor en vijf onthoudingen (Brazilië, China, Duitsland, India en de Russische Federatie).
- 3 De operatie Unified Protector is wat de NAVO betreft bepaald geen voorbeeld van bondgenootschappelijke solidariteit. Duitsland onthoudt niet alleen haar steun aan de resolutie van de Veiligheidsraad die het militaire ingrijpen legitimeert, maar trekt zelfs het Duitse personeel van NAVO/AWACS-vliegtuigen terug. Bondskanselier Merkel verklaart dat Duitsland niet in militaire avonturen terecht mag komen. Aan de internationale coalitie nemen slechts veertien van de achten-twintig NAVO-lidstaten deel: naast de VS, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, ook België, Bulgarije, Canada, Denemarken, Griekenland, Italië, Nederland, Noorwegen, Roemenië, Spanje en Turkije. Daarnaast niet-NAVO-landen als Jordanië, Qatar, de Verenigde Arabische Emiraten en Zweden.
- 4 GroenLinks, 'Grote zorgen over explosieve situatie in Libië', 22 februari 2011, groenlinks.nl/nieuws/grote-zorgen-over-explosieve-

situatie-libi%C3%AB

- 5 GroenLinks, 'GroenLinks tevreden over toezegging sancties Libië', 24 februari 2011, groenlinks.nl/nieuws/groenlinks-tevreden-over-toezegging-sancties-libi%C3%AB
- 6 De Nederlandse bijdrage bestaat uit: een mijnenjager gedurende drie maanden, een tankvliegtuig tot 4 april 2011, zes F-16 jachtvliegtuigen voor drie maanden, Nederlandse bemanningsleden in AWACS-toestellen – in totaal gaat het om circa 200 Nederlandse militairen. Zie: Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie, 'Actuele situatie in Noord-Afrika en het Midden-Oosten', 32623-6, 22 maart 2011.
- 7 Tweede Kamer der Staten-Generaal, 'Debat gemist: plenaire afronding van de behandeling van de artikel 100-brief over de Nederlandse bijdrage aan de uitvoering van VR-resolutie 1973 inzake Libië', 23 maart 2011, debatgemist.tweedekamer.nl/debatten/plenaire-afronding-van-de-behandeling-van-de-artikel-100-brief-over-de-nederlandse-bijdrage
- 8 GroenLinks, 'Geen instemming met NAVO-missie in Libië', 1 april 2011, groenlinks.nl/node/65250
- 9 GroenLinks, 'Voortzetten NAVO-missie beschermt Libische burgers', 23 juni 2011, groenlinks.nl/nieuws/voortzetten-navo-missie-beschermt-libische-burgers
- 10 'Steun voor missie Libië', *GroenLinks Magazine*, juli 2011, 17.
- 11 Zie 'Verantwoording Tweede Kamerfractie' over de periode februari 2011 - januari 2012, in: *Congreskrant 30e GroenLinks-congres*, 11 februari 2012, 44-48.
- 12 'Verantwoording Eurodelegatie', in: *Congreskrant 30e GroenLinks-congres*, 11 februari 2012, 52.
- 13 Deze doctrine is gebaseerd op het rapport van de International Commission on Intervention and State Sovereignty uit 2001, die op initiatief van de Canadese regering nadacht over de wijze waarop de internationale gemeenschap zou moeten reageren op crises als in Rwanda. ICISS, *The responsibility to protect*, Ottawa 2001, responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf
- 14 Ontleend aan Dadema, M., 'GroenLinks moet voortouw nemen in R2P', *de Helling*, winter 2011, 20.
- 15 GroenLinks, *Verkiezingsprogramma 2012 'Groene Kansen voor Nederland*, Utrecht, 2012, 35.

Conclusie

- 1 Zie hoofdstuk 4 noot 16.

Aanbevelingen

- 1 Deze set criteria is ontwikkeld door de International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001) om te bepalen of een militaire interventie noodzakelijk en wenselijk is. Ze zijn geen officieel

onderdeel van de R2P-doctrine geworden, omdat er internationaal geen overeenstemming over is bereikt. Zie: M. Dadema, 'GroenLinks moet voortouw nemen in R2P', *de Helling* (winter 2011), 20-22.

- 2 Megens, I., 'GroenLinks en de inzet van geweld', *de Helling*, voorjaar 2002, 38.

Bijlage: Vredes- en veiligheidsbeleid voorlopers GroenLinks

- 1 CPN, *Met alle macht. Verkiezingsprogram van de CPN voor 1986-1990*, Amsterdam, z.j., 6-10.
- 2 'Beginselprogramma van de Pacifistisch Socialistische Partij, 1957' als bijlage opgenomen in Denekamp, P., Duyvendak J.W., Hofman, J. e.a., *Ontwapenend. Geschiedenis van 25 jaar PSP*, Amsterdam: Wetenschappelijk Bureau PSP, 1982.
- 3 PSP, *Programma PSP Tweede-Kamerverkiezingen 1986*, Amsterdam, december 1985, 15-21.
- 4 PPR, *Program Politieke Partij Radikalen*, Lelystad, 1969, 1.
- 5 PPR, *Verzet en vernieuwing Verkiezingsprogramma 1986*, Amsterdam, 1986, 14-17.
- 6 EVP, *Vrede door gerechtigheid; omzien naar elkaar. Verkiezingsprogramma 86-90*, Den Haag, 1986, 8-15.
- 7 De GPN heeft alleen bestaan als een papieren constructie om 'groene politiek' te claimen voor de PPR.
- 8 Groen Progressief Akkoord van CPN, Groene Partij Nederland, PPR, PSP, *Programma '84/'89*, Amsterdam, 1984.
- 9 Regenboog, *Regenboog kleurrijk & kritisch*, Amsterdam, z.j., 7 en 19.

Dankwoord

Bijzonder erkentelijk ben ik de volgende personen die conceptteksten of delen daarvan van commentaar hebben voorzien: Harry van den Berg, Jasper Blom, Erica Meijers, Lot van Hooijdonk, Kees Kalkman, Thomas Mertens, Simon Otjes, Pieter Pekelharing, Dick Pels, Tamara van Ree, Jan Schaake, Pepijn Vloemans en Richard Wouters. De auteur blijft vanzelfsprekend verantwoordelijk voor de uiteindelijke tekst.

Over de auteur

Gerrit Pas is politicoloog. Hij was stafmedewerker van Bureau de Helling, het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks (1990-2014). Momenteel is hij namens GroenLinks wethouder in de gemeente Huizen.

Colofon

Tekst: Gerrit Pas

Illustraties: Raph de Haas

Opmaak: Socrates Schouten

2014

Verspreid onder Creative Commons-voorwaarden (BY-NC-ND)

Uitgave: Bureau de Helling – Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Oudegracht 312, Postbus 8008, 3503 RA Utrecht

Telefoon: 030 23 999 00

E-mail: info@bureaudehelling.nl

Website: www.bureaudehelling.nl

ISBN 978-90-72288-56-1

NUR 697

Burgers beschermen

GroenLinks van Koude Oorlog naar humanitaire interventie

GroenLinks is geen zuiver pacifistische partij, nooit geweest ook. Vlak na haar oprichting spreekt ze zich al uit vóór de militaire bescherming van burgers tegen ernstige schending van mensenrechten, als kern van de internationale rechts-orde. Toch heeft steun aan gewapende interventies vaak tot felle discussies geleid. Niet zo verwonderlijk. Tijdens de Koude Oorlog zijn de voorloperpartijen geworteld in de vredesbeweging: ze beschouwen de bewapening en (kern)wapenwedloop tussen Oost en West als dé grootste bedreiging voor de vrede. En dit werkt door in de standpunten van GroenLinks.

Na het wegvallen van de Oost-West-tegenstelling ontstaat er geen nieuwe wereld waarin conflicten vreedzaam worden opgelost. Integendeel, conflicten binnen staten en massaal geweld tegen burgers worden het hoofdprobleem. En na de aanslagen op de Twin Towers domineert de 'oorlog tegen het terrorisme' de internationale verhoudingen. GroenLinks komt regelmatig voor de vraag te staan: moet er militair worden ingegrepen om burgers te beschermen? En: onder welke voorwaarden kan zo'n humanitaire interventie worden gesteund?

Burgers beschermen. GroenLinks van Koude Oorlog naar humanitaire interventie schetst de ontwikkeling van het vredes- en veiligheidsbeleid van GroenLinks in de periode 1989–2012, aan de hand van partijdiscussies en verkiezingsprogramma's. De scepsis jegens geweld als politiek instrument blijkt in het DNA van de partij te zitten, net als de wens om mensen niet aan hun lot over te laten. Dat moet GroenLinks als waarde blijven koesteren.

